

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ADANA ALPARSLAN TÜRKER BİLİM VE TEKNOLOJİ
ÜNİVERSİTESİ**

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**KAHRAMANMARAŞ TARİHİ HAMAMLARININ MEKAN
ÖRGÜTLENMESİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

BÜŞRA KALLI

YÜKSEK LİSANS

ADANA 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ADANA ALPARSLAN TÜRKER BİLİM VE TEKNOLOJİ
ÜNİVERSİTESİ**

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**KAHRAMANMARAŞ TARİHİ HAMAMLARININ MEKAN
ÖRGÜTLENMESİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

BÜŞRA KALLI

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. YELDA DURGUN ŞAHİN**

ADANA 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın hazırladığım bu tez çalışmada;

Bu tezin özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışa uygun olarak elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, tez kapsamında bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde bu çalışmaya özgün olmayan tüm veri ve bilgiler için bilimsel etik ve gelenek çerçevesinde kaynak gösterdiğimi; bu kaynakları da kaynakçada belirttiğimi beyan ederim. Çalışmam ile ilgili yaptığım beyana aykırı bir durum saptanması halinde tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

....../....../20..

[İmza]

Büşra KALLI

ÖZET

KAHRAMANMARAŞ TARİHİ HAMAMLARININ MEKAN ÖRGÜTLENMESİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Büşra KALLI

Yüksek Lisans, Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Yelda DURGUN ŞAHİN

Mayıs 2023, 179 sayfa

Ülkemizin, ilimizin kültürünü ve tarihini gelecek nesillere aktarmak, başta tarihi yapıların korunmasıyla olur. Kahramanmaraş önemli stratejik konumu nedeniyle geçmişten günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Her farklı uygarlıklar bu ilimize geldiği zaman sayısız mimari eserler bıraktığı kadar yıkım, tahribatlar olmuştur. Günümüze kadar ulaşan ve tarihimizi yansıtan birçok mimari eser bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de yıkanma ve temizlik kültürümüzü yansıtan hamam yapılarıdır. Hamam yapıları Antik döneminden günümüze kadar yıkanma eyleminin gerçekleştirildiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, Kahramanmaraş'ın hamam kültürü ile tarihi hamamları hakkında bilgi sahibi olmak ve ilimizdeki tarihi hamam yapılarına ilişkin bir tipoloji çalışması üzerine kuruludur. Bu amaçla öncelikle literatür taraması yapılarak hamamların ve yıkanma kültürünün tarihsel gelişimi üzerinde durulmuş, sonrasında ilimizde bulunan tarihi hamam yapılarının mimari özellikleri ve mekân kurguları incelenmiştir. Tespit edilen yapılar üzerinde kaynak ve arşiv araştırması yapılarak günümüze ulaşan yapılar yerinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında, Kahramanmaraş il ve ilçelerde bulunan ve günümüze kadar ulaşan 12 adet hamam ele alınmıştır. Günümüze ulaşmamış ancak literatürden takip edebildiğimiz 7 adet hamam da çalışmaya dahil edilmiştir. Hamamlar tarihçeleri, mekânsal özellikleri, yapım sistemleri, plan biçimleri, iç mekân donatıları, süsleme ve aydınlatma türleri başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın sonunda toplumda yıkanma kültüründe görülen değişikliklerin hamam mimarisi üzerinden takip edilebilmesi, Maraş tarihi hamam yapılarının mekân kurguları ve plan tipolojilerinin değerlendirilmesi, kültürel süreklilik çerçevesinde korunması konusuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Hamam, Mekansal Örgütlenme, Tipoloji

ABSTRACT

THE EVALUATION OF KAHRAMANMARAŞ HISTORICAL BATHS WITHIN THE SCOPE OF SPACE ORGANIZATION

Büşra KALLI

M.Sc., ARCHITECTURE of Civil Engineering

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Yelda DURGUN ŞAHİN

May /2023, 179 pages

Conservation of historical buildings allows us to pass on the culture and history of our country and province to future generations. The strategic location of Kahramanmaraş has served as a host to numerous civilizations or periods over the course of history. There are many architectural buildings that have survived from these civilizations and reflect our history. One of them is the ancient/traditional bath that reflect our washing and cleaning culture. From ancient times to the present, baths have served as cleaning space. Based on information about the bath culture and historical baths of Kahramanmaraş, this study performs a typology study of the historical bath buildings of our city. In order to achieve this, a literature review was conducted in the first instance and an emphasis was placed on the historical development of baths and bathing culture, followed by a discussion of the architectural features and space fictions of historical bath structures in our city. A comprehensive literature review was made on the bath structures, and the structures that have survived to the current day have been examined in situ. This study examined 12 baths in Kahramanmaraş that have survived to the present day. The study also included seven baths that have not survived to the current day, but which followed by literature. Baths are examined under the headings of their history, spatial characteristics, construction systems, plan typology, interior decoration, and lighting. At the end of the study, it was intended to draw attention to the subject of following the changes in the bathing culture in the society through the architecture of the bath, analyzing the spatial configurations and plan typologies of the historical baths of Maraş, and ensuring their sustainability within cultural contexts.

Keywords: Kahramanmaraş, Turkish Bath, Spatial Organization, Typology

Íthaf

TEŞEKKÜR

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda yapmış olduğum yüksek lisans çalışmasında ilgisini, katkılarını bilgi ve yaşadığı deneyimlerini esirgemeyen, beni motive eden değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Yelda DURGUN ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Emekliliğe ayrılan bir önceki danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Gülertan AKYÜZLÜER hocama da teşekkür ederim.

Bu çalışmanın kaynağı olan Kahramanmaraş'da, belediye yönetiminin ve çalışanlarının, araştırma çalışmalarım esnasında göstermiş olduğu ilgi ve desteğe teşekkür ederim.

Hayatım boyunca maddi, manevi desteğini esirgemeyen annem, babam ve kardeşlerim çalışmalarımın her aşamasında beni destekledikleri ve gerekli sabrı gösterdikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezimi hazırlarken 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremi yaşadım. Buradan ailesini, arkadaşlarını, sevenlerini kaybedenlerin yakınlarına sabırlar, vefat edenlere Allah'tan rahmet dilerim. Milletimizin başı sağ olsun.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANNAMESİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvi
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Niteliği ve Önemi	1
1.2. Kaynak ve Araştırmalar	3
1.3. Metod ve Düzen.....	5
2. KAHRAMANMARAŞ İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	7
2.1. Coğrafi ve Fiziksel Yapısı	7
2.2. Sosyo-Kültürel Yapısı	9
2.3. Tarihsel Yapısı.....	12
3. HAMAMLARA GENEL BAKIŞ.....	18
3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Hamamlar	18
3.1.1. Yunan hamamları	20
3.1.2. Roma hamamları.....	21
3.1.3. Bizans hamamları	25
3.2. Türk Mimarisinde Hamamlar	26
3.2.1. Türk hamamlarının mekan dağılımları ve işlevleri	27
3.2.1.1. Soyunmalık (Camekan)	27
3.2.1.2. Soğukluk (ılıkılık).....	28
3.2.1.3. Sıcaklık	29
3.2.1.4. Aralık	29
3.2.1.5. Hela ve Tıraşlık	29
3.2.1.6. Su deposu.....	30
3.2.1.7. Külhan ve ısıtma tertibatı	30
3.2.1.8. Cehennemlik	31

3.2.2. Türk hamamlarının plan tipolojisi	31
3.2.2.1. Dört eyvanlı köşe hücreli tip (A tipi):	31
3.2.2.2. Yıldızvari sıcaklıklı tip (B tipi)	32
3.2.2.3. Dört köşe sıcaklıklı ile çevrilmiş halvet hücreli tip (C tipi)	32
3.2.2.4. Çok kubbeli sıcaklıklı tip (D tipi):.....	33
3.2.2.5. Ortası kubbeli çifte halvetli tip (E tipi):.....	33
3.2.2.6. Eş odalı tip (F tipi):.....	34
3.2.3. Süsleme.....	34
3.2.4. Aydınlatma	35
4. KAHRAMANMARAŞ TARİHİ HAMAMLARI.....	39
4.1. Tamamı veya Bir Kısmı Ayakta Olan Hamamlar	43
4.1.1. Selçuk (Saray) Hamamı.....	43
4.1.2. Çukur hamamı	52
4.1.3. Marmara(Hatuniye/Pazar) hamamı	61
4.1.4. Süleymanlı(zeytun) köyü hamamı.....	69
4.1.5. Paşa hamamı	76
4.1.6. Kuyucak hamamı	83
4.1.7. Uzunoluk hamamı.....	90
4.1.8. Hamam (Gavur) hamamı	96
4.1.9. Çiçekli hamamı.....	100
4.1.10. Divanlı hamamı	107
4.1.11. Tüfekçi hamamı	117
4.1.12. Acar(Yeni/Kale) hamamı	125
4.2. Günümüze Ulaşmamış, Ancak Kaynaklarda Geçen Hamamlar.....	132
4.2.1. Köşk hamamı	135
4.2.2. Doboğlu hamamı	135
4.2.3. Yekta hamamı.....	135
4.2.4. Çay hamamı	135
4.2.5. Ali bey hamamı	135
4.2.6. Emir köyü hamamı	136
4.2.7. Boğazkesen hamamı	136
5. DEĞERLENDİRME.....	136
5.1. Mekan Dağılımları ve İşlevleri.....	137

5.2. Plan Tipolojisi	139
5.3. Süsleme.....	140
5.4. Aydınlatma	141
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	142
KAYNAKÇA	144
EKLER.....	150

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Türkiye sınırları içinde K.Maraş'ın konumu ve il haritası (Paköz, 2013).....	7
Şekil 2.2. Kahramanmaraş deprem haritası (Paköz, 2013)	8
Şekil 2.3. Maraş eski yerleşim yeri ve buluntu örneği	12
Şekil 2.4. Farklı yıllara ait kale görünüşü	13
Şekil 2.5. Yazıtlı kapı aslanı (Paköz, 2013).....	14
Şekil 2.6. Germanicia mozaiklerinden bir ev tasviri (Paköz, 2013)	15
Şekil 2.7. İstiklal Madalyası beratı (Küçükdağlı, 2014)	17
Şekil 3.1. Yıkanma ritüeline ait fotoğraflar	18
Şekil 3.2. Kızılderili çadırlarındaki yıkanma ritüeli ve yıkanma düzeneği.....	19
Şekil 3.3. Roma Caracalla hamam planı (Atan, 2021).....	22
Şekil 3.4. Stabio Hamamı mekansal dağılımı ve 3D görsel ifadesi	23
Şekil 3.5. Klasik Roma dönemi hamamı plan şeması (Aksoy, 2011).....	24
Şekil 3.6. Roma dönemi hamam tipolojisi	25
Şekil 3.7. Le Barbier'in "Türk Hamamı" adlı çalışması (Orcan, 2011)	27
Şekil 3.8. Isıtma sistemini gösteren Kesit (Karaman, 2013).....	30
Şekil 3.9. Sıcaklığa göre Semavi Eyice' nin altı farklı plan kurgusu (Eyice, 1960 kaynağından Ertuğrul, 2009 tarafından çizilmiştir).....	31
Şekil 3.10. Haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli tip şematik gösterimi (Karaman, 2013)	32
Şekil 3.11. Yıldızvari sıcaklıklı tip Şematik gösterimi (Karaman, 2013).....	32
Şekil 3.12. Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip şematik gösterimi (Karaman, 2013).....	33
Şekil 3.13. Çok kubbeli sıcaklıklı tip şematik gösterim (Karaman, 2013)	33
Şekil 3.14. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip şematik gösterim (Karaman, 2013).....	34
Şekil 3.15. Soğukluk-sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip şematik gösterim (Karaman, 2013).....	34
Şekil 4.1. Kahramanmaraş'ta tamamı veya bir kısmı ayakta olan yada günümüze ulaşmamış, ancak kaynaklardan ulaşabildiğimiz hamamların haritadaki konumu (Kalli, 2022)	39
Şekil 4.2. Selçuk hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	44
Şekil 4.3. Selçuk hamamına ait envanter	45

Şekil 4.4. Selçuk hamamının görünüşleri	46
Şekil 4.5. Selçuk hamamı Mehmet Özkarcı'nın rölöve planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023)	46
Şekil 4.6. Selçuk hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023)	47
Şekil 4.7. Selçuk hamamı bölümleri (Aralık-Ilıklık-Sıcaklık).....	48
Şekil 4.8. Selçuk hamamı halvet bölümü.....	49
Şekil 4.9. Selçuk hamamı sıcaklık bölümü	49
Şekil 4.10. Selçuk hamamı 06.02.2023 tarihli depreminden sonra görünüşü (Cücük, 2023). 51	
Şekil 4.11. Çukur hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	52
Şekil 4.12. Çukur hamamına ait envanter	54
Şekil 4.13. Çukur hamamına ait farklı bakış açılarında çekilmiş görünüşler	55
Şekil 4.14. Çukur hamamına ait farklı bakış açılarında çekilmiş görünüşler	55
Şekil 4.15. Çukur hamamı Kahramanmaraş Büyükşehirden alınan hamam planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023).....	56
Şekil 4.16. Çukur hamamı zemin kat planı (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	56
Şekil 4.17. Çukur hamamı restorasyon öncesi-sonrası bazı mekânlar.....	57
Şekil 4.18. Çukur hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası fotoğrafları (Kalli, 2023).....	60
Şekil 4.19. Çukur hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023) 60	
Şekil 4.20. Marmara hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	61
Şekil 4.21. Marmara hamamına ait envanter	63
Şekil 4.22. 2007 yılına ait fotoğraflar	65
Şekil 4.23. 2012 yılına ait fotoğraflar	66
Şekil 4.24. 2023 yılına ait fotoğraflar	66
Şekil 4.25. Marmara hamamı Kahramanmaraş Büyükşehirden alınan hamam planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023).....	67
Şekil 4.26. Marmara hamamı kurna detayı (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	68
Şekil 4.27. Marmara hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)	69
Şekil 4.28. Süleymanlı(Zeytun) köyü içerisindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	70
Şekil 4.29. Paşa hamamına ait envanter.....	71
Şekil 4.30. Süleymanlı hamamı dış cephe fotoğrafları	72

Şekil 4.31. Süleymanlı Hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)	73
Şekil 4.32. Süleymanlı Hamamı Bölümleri 2007 yılına ait fotoğraflar (Özkarcı, 2007).....	74
Şekil 4.33. Süleymanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar.....	76
Şekil 4.34. Paşa hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023).....	77
Şekil 4.35. Paşa hamamına ait envanter.....	78
Şekil 4.36. Paşa hamamı planları	79
Şekil 4.37. Paşa hamamı 2007 yılına ait fotoğraflar	80
Şekil 4.38. Paşa hamamı 2012 yılına ait fotoğraflar	81
Şekil 4.39. Paşa hamamı 2023 yılına ait fotoğraflar	82
Şekil 4.40. Paşa hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar	83
Şekil 4.41. Kuyucak hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023).....	84
Şekil 4.42. Kuyucak hamamına ait envanter.....	85
Şekil 4.43. Kuyucak hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023).....	86
Şekil 4.44. Kuyucak hamamı 2007 yılına ait iç mekân bölümlerine ait fotoğraflar	87
Şekil 4.45. Kuyucak hamamı deprem öncesi ve 06.02.2023 deprem sonrası görünüşü	87
Şekil 4.46. Kuyucak hamamı 06.02.2023 tarihli depreminden sonra görünüşü (Kalli, 2023) 90	
Şekil 4.47. Uzunoluk hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	91
Şekil 4.48. Uzunoluk hamamına ait envanter	92
Şekil 4.49. Uzunoluk hamamı 2023 yılına ait farklı açılardan çekilmil dış mekân fotoğrafları.....	93
Şekil 4.50. Uzunoluk hamamı iç mekân fotoğrafları (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi).....	93
Şekil 4.51. Uzunoluk hamamı görünüşü (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022).....	94
Şekil 4.52. Uzunoluk hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023).....	95
Şekil 4.53. Uzunoluk hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023).....	96
Şekil 4.54. Hamam(Gavur) hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	96
Şekil 4.55. Hamam(Gavur) hamamı ve Beyazıt Konağı birlikteliği (Kalli, 2023).....	98

Şekil 4.56. Hamam(Gavur) hamamı iç mekân bölümlerine ait fotoğraflar (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)	99
Şekil 4.57. Hamam(Gavur) hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023).....	100
Şekil 4.58. Çiçekli hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023).....	100
Şekil 4.59. Çiçekli hamamı'na ait envanter	102
Şekil 4.60. Çiçekli hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023).....	103
Şekil 4.61. Çiçekli hamamı 2007 ve 2012 yılına ait iç mekân fotoğraflar	104
Şekil 4.62. Çiçekli hamamı dış mekân görünüşüne ait fotoğraflar	105
Şekil 4.63. Çiçekli hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)	107
Şekil 4.64. Divanlı hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	107
Şekil 4.65. Divanlı hamamına ait envanter	109
Şekil 4.66. Divanlı hamamı 2023 yılına ait dış mekân fotoğrafları (Kalli, 2023)	110
Şekil 4.67. Divanlı hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)	110
Şekil 4.68. Divanlı hamamı, soyunmalık bölümüne ait farklı açılardan fotoğraflar (Özkarcı, 2007).....	111
Şekil 4.69. Divanlı hamamı, 2007 yılı ait iç mekânlara ait fotoğraflar.....	112
Şekil 4.70. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası hasar tespit çalışmalarında çekilen üst örtü fotoğrafları (URL-18)	114
Şekil 4.71. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası dış cepheye ait fotoğraflar (Kalli, 2023)	115
Şekil 4.72. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası bulunduğu sokak (Kalli, 2023)	115
Şekil 4.73. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası iç mekân fotoğrafları (Kalli, 2023)	116
Şekil 4.74. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli depreminden sonra sıcaklık bölümü (Kalli, 2023)	116
Şekil 4.75. Tüfekçi hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023).....	117
Şekil 4.76. Tüfekçi hamamı'na ait envanter	118
Şekil 4.77. Tüfekçi hamamı, 2023 yılına ait fotoğraflar	119

Şekil 4.78. Tüfekçi hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023).....	120
Şekil 4.79. Tüfekçi hamamı, 2007 yılına ait iç mekân bölümlerine ait fotoğraflar	121
Şekil 4.80. Tüfekçi hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)	124
Şekil 4.81. Acar hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)	125
Şekil 4.82. Acar hamamına ait envanter	126
Şekil 4.83. Acar hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)	127
Şekil 4.84. Acar hamamının 2007 yılına ait iç mekân fotoğrafları.....	129
Şekil 4.85. Acar hamamının 2023 yılına ait dış mekân fotoğrafları	129
Şekil 4.86. Acar hamamının farklı yıllara ait dış mekân fotoğrafları	131
Şekil 4.87. Acar hamamı 06.02.2023 tarihli depremi sonrası dış mekân fotoğrafları (Kalli, 2023)	132
Şekil 4.88. Acar hamamı 06.02.2023 tarihli depremi sonrası batı cephesi fotoğrafları (Kalli, 2023)	132
Şekil 4.89. Günümüze ulaşmamış, ancak kaynaklarda geçen hamamların konumu, (Kalli, 2022)	133

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. 2012 yılından günümüze hamam yapıları üzerine hazırlanmış tez literatürü	4
Tablo 2.1. K.Maraş merkez ilçe nüfusunun gelişimi (Paköz, 2013)	10
Tablo 2.2. Kentde bulunan sanayi kollarının dağılımı (URL-5)	11
Tablo 4.1. Tamamı veya bir kısmı ayakta olan hamamların tablosu (Kalli, 2023)	40
Tablo 4 2. Selçuk hamamı (Kalli, 2023)	50
Tablo 4.3. Çukur hamamı (Kalli, 2023)	60
Tablo 4.4. Marmara hamamı (Kalli, 2023).....	68
Tablo 4.5. Süleymanlı hamamı (Kalli, 2023)	75
Tablo 4.6. Paşa hamamı (Kalli, 2023).....	82
Tablo 4.7. Kuyucak hamamı (Kalli, 2023).....	89
Tablo 4.8. Uzunoluk hamamı (Kalli, 2023).....	95
Tablo 4.9. Hamam(Gavur) hamamı (Kalli, 2023)	98
Tablo 4.10. Çiçekli hamamı (Kalli, 2023).....	106
Tablo 4.11. Divanlı hamamı (Kalli, 2023)	113
Tablo 4.12. Tüfekçi hamamı (Kalli, 2023).....	122
Tablo 4.13. Acar hamamı (Kalli, 2023).....	130
Tablo 4.14. Günümüze ulaşmamış, ancak kaynaklarda geçen hamamlar (Kalli, 2022)	134
Tablo 5.1. Kahramanmaraş hamamları mekan dağılımları ve işlevleri.....	138
Tablo 5.2. Kahramanmaraş hamamları plan tipleri (Kalli, 2023)	139
Tablo 5.3. Kahramanmaraş hamamları aydınlatma tablosu (Kalli, 2023).....	141

KISALTMALAR

cm	: santimetre
km	: kilometre
m	: metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
m/sn	: metre/saniye
m ²	: metrekare
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vs.	: ve benzeri, ve başkaları

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Niteliği ve Önemi

Suyun insanlar için anlamı geçmişte olduğu kadar şimdiki zamanda da büyük önem taşımaktadır. Su kaynaklarını elde etmek için birçok savaşların yapıldığı, nice uygarlıkların çöktüğü tarih okumalarından bilinmektedir. Uygarlıkların ya da küçük toplulukların su yollarını kesmek ve tahrip etmek bir bölgeyi ele geçirmek için seçilen bir yöntem olmuştur. Su, yerleşim alanlarının kurgusunu belirlemede öncü rol oynarken, medeniyetlerin gelişimlerinde birer göstergesi olmuştur. Köprüler, çeşmeler, sarnıçlar, hamamlar, sebiller, selsebiller, su kemerleri, suterazileri, ayazmalar, kuyular, şadırvanlar, maksemeler gibi çeşitli yapıların meydana gelmesini sağlayarak yaşamın, mimarinin ve yerleşim alanlarının gelişimlerine yön vermişlerdir.

Suyun insan için bir diğer önemi ise yıkanma ve temizlik ihtiyacıdır. Yeme-içme gibi temel ihtiyaçlardan birisi olan bu eylemler için insanlar ilk önce su kenarlarına yerleşmeye başlamışlardır. İnanç sistemlerine göre yıkanmanın gerçekleştiği akarsulara kutsal birer yer olarak bakmışlardır. Ganj nehri Hintliler, Fırat nehri Asurlular, Nil nehri Mısırlılar için hem bedensel hem de ruhsal temizliğin gerçekleştiği, önemli yerler olarak simgelenmiştir. İçme, temizlenme ve temizleme işlemlerinin gerçekleşmesi amacıyla birçok mimari eser inşa edilmiştir. Su yapıları arasında yer alan hamamlar Türk kültüründe hem sosyal hayatta hem de mimaride önemli bir yere sahip olmuşlardır. Hamam yapılarının mekansal temelleri Orta Asya Türkleri'nin çadır içerisinde yıkanma kurgusuna dayanmaktadır. Çeşmeler insanlara suyun ulaşmasını sağlamak için; hamamlar temizlenmek ve sosyalleşmek için; köprüler akarsular ve nehirlerin bulunduğu yerlerde geçiş sürekliliğini sağlamak için; sarnıçlar suyun depolanması amacıyla inşa edilmişlerdir. Bu inşa eylemi mimarlık tarihinde su mimarisi olarak adlandırılarak ayrı bir uzmanlık alanına dönüşmüştür. Su yapıları içerisinde özellikle temizlenme açısından bakıldığı zaman hamamlar farklılık göstermektedir. Hamamlar zaman geçtikçe insanlar tarafından o kadar çok sevilmiştir ki "hamam kültürü" adı verilen kavram ortaya çıkmıştır. Bu kavramla gelişen hamam yapıları, Roma döneminde eğlencelerin, sosyal aktivitelerin, yarışmaların düzenlendiği, insanların sürekli olarak gittiği gözde yerler haline gelmiştir. Büyük ve ihtişamlı hamamlar mimari özellikleri ve planlarıyla kendisinden sonraki dönemlerde inşa edilen hamamlara örnek olmuştur. Bizans döneminde ise Roma dönemine göre

hamam sayısı azalmıştır. Bu dönemde inşa edilen hamamlar Roma döneminin anıtsal hamam özelliğinden uzak olmasına karşılık, temelde Roma Hamamları'nın plan tipolojisi ve yapım yöntemlerini sürdürmüştür. Osmanlı ve Türk döneminde ise hamam mimarisi Bizans ve Roma kültürlerinden bazı izler taşımakla birlikte kendine özgü mimarisi ve hamam kültürü senteziyle “Türk hamamı” adı ile dünya literatüründe yerini almıştır. Mimarlık tarihsel süreç içerisinde önemli bir yer tutan hamam mimarisi, birbirinden farklı topluluklar ve coğrafyalarda, farklı birer tipoloji ortaya koymuştur. Türklerde temizlik ve yıkanmaya her zaman önem verildiği için hamamlara da bu yönde bir anlam yüklenmiştir.

Kentlerin sahip oldukları ve tarihsel kültürlerini yansıtan eski eserlerin devamlılığı, kentin kültürünü yansıtmasının yanı sıra kentin tarihsel sürekliliğini de sağlayan önemli bir olgudur. Kent dokusunda yer alan ve kente değer katan tarihi yapıların tamamı o bölgenin tarihini yansıtan birer bellek aracı işlevi görürler. Tarihi yapıların dokusunu ve özelliklerini kaybetmeden gelecek nesillere aktarılması bu yapıların bilinçli bir şekilde korunmasıyla sağlanabilir. Tarihsel süreç içerisinde Kahramanmaraş il ve ilçelerde sayısız ve eşsiz mimari eserler inşa edilmiştir. Ancak süreç içerisinde tahribata uğrayarak ya da yıkılarak günümüze sınırlı sayıda mimari eser ulaşabilmiştir. Bu mimari eserler arasında hala kullanılan mescit, cami gibi yapılar daha sağlam ve korunmuş durumdadırlar. Fakat su yapıları arasında yer alan çeşme, köprü, hamam gibi mimari eserler eski önemini kaybettikleri ve kullanılmadıkları için tahrip sürecine girerek birer birer yok olmaya başlamışlardır.

Kültürel miras olarak hamamlar, hem kentlerin mimari dokusunda yer alan, hem de kentlinin yıkanma kültürünü açığa çıkaran eserlerdir. İlk çağlardan bugüne gelinceye kadar her dönemde çeşitli gelişmeler ve değişimler göstererek dönemsel farklılaşan hamam yapıları, yıkanma kültürünün sürdürülebilirliği içinde önemli bir yere sahiptir. Ancak, günümüzde değişen yıkanma eyleminin konut iç mekanına girmesi ile hamam kullanımının azalması, yıllar içerisinde maruz kaldıkları deprem ya da işlev değişiklikleri gibi nedenlerle fiziksel değişim geçirdikleri ve zamanla bozulmalara maruz kalarak günümüze ulaştıkları veya ulaşamamış oldukları gözlenmiştir. Ülkemizin farklı bölge ve illerinde yok olmaya yüz tutmuş geleneksel hamamların bulunması, bunların tespitini, analizini, belgelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Tez kapsamında incelenen Kahramanmaraş tarihi hamamları tipolojik özellikleri ile bölgenin kültür çeşitliliğine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle tez çalışmasında tipolojinin koruma ölçütlerinin oluşmasında bir araç olduğu gerçeğiyle hamamların mekan örgütlenmeleri incelenmiş, mekansal ve mimari elemanların özellikleri ile tipolojik bir çıkarım

yapılmıştır. Kahramanmaraş hamamlarına ilişkin tipolojik çıkarımlara ulaşabilmek amacıyla bölgedeki varlığı bilinen 19 hamam incelenmiştir. İncelenen hamamların 12 tanesi günümüze kadar gelmeyi başarmış, 7 tanesi ise günümüze ulaşamamıştır. Bu kapsamda yapılmış olan çalışma ile, hamamların güncel durumlarını belgelemek, yıkanma kültürlerine ait bilgileri analiz etmek, kültürel sürdürülebilirliği sağlamak ve yapı olarak koruma altına alınmasını için konuya dikkat çekmek amaçlanmıştır. Çalışmada Kahramanmaraş'ta bulunan hamamların güncel durumları incelenerek, mimari özellikleri ve kentin tarihi dokusu içindeki yeri ve önemi belirlenmiştir. Ayrıca geçmişten günümüze geçirmiş oldukları yapısal ve işlevsel değişiklikler analiz edilmiştir. Yapıların karşılaştırılması sonucunda konumu, tarihçesi, plan tipleri, yapı elemanları, malzeme, süsleme, aydınlatmadaki durumları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda elde edilen bilgiler ışığında Kahramanmaraş hamamlarının Türk Hamam mimarisi içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Eserlerin bilimsel kurallara göre kapsamlı incelenerek tüm hatlarıyla ortaya konulması, mimarlık tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

1.2. Kaynak ve Araştırmalar

Araştırmalara ilk tarihte yıkanma kültürü hakkında bilgi toplayarak başlanmıştır. Sonrasında Türk hamamlarıyla ilgili tez, kitap, yayın aracılığıyla geniş kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nden, Kahramanmaraş Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden elde edilen dokümanlardan yararlanılmıştır. Türk hamamlarıyla ilgili birçok yayın yapılmışken Kahramanmaraş hamamlarını konu alan kapsamlı tezler ya da yayınlar bulunamamıştır. Ancak, Anadolu'da hamam yapıları üzerine son on yılda hazırlanmış olan tez çalışmaları incelenmiş ve Tablo 1.1.'de sunulmuştur. Bu çalışmaların hamam yapılarını mimarlık, arkeoloji ve sanat tarihi bilim dalları kapsamında ele alındığı görülmüştür. Arkeoloji alanında yapılmış olan çalışmalarda genellikle Roma, Bizans dönemi hamam yapıları ile liman hamamlarının incelendiği, mimarlık alanında ise tek yapı ölçeğinde koruma ve restorasyon, işlev değişiklikleri, yeni ekler ve mekansal örgütlenme bağlamında ele alınmış olduğu görülmüştür. Sanat tarihi alanında yapılmış tezlerde ise dönemsel olarak biçimsel özellikler ve yıkanma ve hamam kültürü değerlendirilmiştir. İl/ilçe/bölge bazında yapılmış tez çalışmaları incelendiğinde Edirne (Alıjı, 2022), İstanbul (Yıldırım, 2021., Gür 2019., Heyik, 2019., Koçak, 2018., Seviç, 2014), Marmara Bölgesi (Şen, 2021), İzmir (Erdoğan, 2021), Tokat (Altunsoy, 2021), Trabzon (Akçay, 2021), Ankara (Aslan, 2020), Konya (Demir, 2019), Bursa (Hırka, 2019), Gebze (Yamen, 2019), Urla (Yağcı, 2019), Gaziantep (Ararat, 2018., Şiraz, 2015),

Bergama (Baz, 2017), Diyarbakır (Tuğrul, 2016), Isparta (Gökarslan, 2014), Antakya (Abay, 2014), Tarsus (Öztürk, 2014), Edirne (Aşut, 2012), Kastamonu (Aksoy, 2011), Kütahya (Sayan, 2010).

Tablo 1.1. 2012 yılından günümüze hamam yapıları üzerine hazırlanmış tez literatürü

	MİMARLIK				ARKEOLOJİ			SANAT TARİHİ	
	Koruma ve Restorasyon	Değişen İşlev	Yeni Ekler	Mekân Örgütlenmesi	Roma Dönemi	Bizans Dönemi	Liman Hamamları	Biçimsel Özellikler	Kültür
Kaya, 2022									✓
Aliji, 2022	✓								
Sevinç, 2022					✓				
Bostan, 2022				✓					
Atan, 2021				✓					
Şen, 2021			✓						
Yıldırım, 2021		✓							
Erdoğan, 2021	✓								
Altunsoy, 2021	✓								
Akçay, 2021	✓								
Taşkın, 2021									✓
Aslan, 2020				✓					
Sabanovic, 2020				✓					
Demir, 2019	✓								
Hırka, 2019				✓					
Yamen, 2019	✓								
Yağcı, 2019	✓								
Öner, 2019							✓		
Gür, 2019	✓								
Heyik, 2019				✓					
Çelik, 2018				✓					
Ararat, 2018				✓					
Koçak, 2018	✓								
Baz, 2017	✓	✓							
Çelikyürek, 2017				✓					
Tuğrul, 2016	✓								
Şiraz, 2015				✓					
Gökarslan, 2014	✓								
Abay, 2014					✓				
Pasin, 2014				✓					
Sevinç, 2014						✓			
Öztürk, 2014	✓								
Aşut, 2012	✓								

*2012 yılından günümüze hamam yapıları üzerine hazırlanmış tez literatürü

Kahramanmaraş hamamlarını incelerken kaynak kısıtlılığı dışında en önemli sorunlardan bir tanesi de çoğu yapının inşa tarihlerini açıklayan kitabelerinin olmayışıdır. Bu konu araştırılırken ilk başvurulacak önemli kaynaklardan bir tanesi Prof. Dr. Mehmet Özkarcı'nın Türk

Kültür Varlıkları Envanteri I-II kitabıdır. Diğeri ise Kahramanmaraş Belediyesi'nin Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Han, Hamam ve Medreseleri kitabı olmuştur. Edinilen bilgiler neticesinde Kahramanmaraş hamamlarının güncel durumlarının yerinde tespiti için arazi çalışmaları yapılmıştır. Tezin savunmasına iki ay gibi kısa bir süre kala 06.02.2023 tarihinde yaşanan büyük Maraş depremi sonrasında araziye tekrar gidilerek yapıların son durumları fotoğraflama tekniği kullanılarak belgelenmiştir ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının verdiği barkod numarasıyla bazı hamamların durum tespiti yapılmıştır.

Yerinde tespit çalışmalarını engelleyen bazı kısıtlamalar yaşanmıştır. Bunlar arasında, bazı hamamların özgün işlevini günümüzde halen yürütmesi nedeniyle iç mekanlardan fotoğraf çekilmesine izin verilmemiştir. Yerinde tespit çalışmalarında karşılaşılan diğer problemler ise hamamların tadilatla olması, içi atıl durumda ve yıkılma tehlikesi altında olması ya da kapıları kilitli olması nedeniyle girilememesi olarak tespit edilmiştir. Bu hamamlara literatürden takip edilerek belgelenmiştir. Yazılı kaynaklarda adları var olan fakat hakkında fazla bilgi edinemediğimiz ve günümüze ulaşamayan hamamların da varlıkları tespit edilmiştir. Hamamların inşa tarihleri, mimari özellikleri, arşiv ve kaynak belgelerine dayandırılarak analiz edilmiştir. Hamamlar günümüze ulaşan ve ulaşmayan başlıkları altında mimari özellikleri, plan tipolojisi, yapı malzemesi, yapım türü, kullanılan çatı örtüsü, yapı elemanları, süsleme elemanları ve aydınlatma özellikleri hakkında bilgiler toplanarak karşılaştırmalı değerlendirme yapılmıştır. Çalışma kapsamında günümüze ulaşan hamamların yerleri Google Earth Pro görüntüsü alınarak düzenlenmiştir. Google Earth Pro görüntüsünden elde edilen verilerin işlenmesi amacı ile Adobe Master Collection CS6 Photoshop programı kullanılmıştır. Çizimler bilgisayar destekli tasarım yazılımı olan AutoCAD programı kullanılarak yapılmıştır.

1.3. Metod ve Düzen

Çalışmanın ilk aşamasında Kahramanmaraş ile ilgili bugüne kadar yayınlanan doküman ve kaynak toplanmıştır. Üniversite kütüphaneleri, İl Halk Kütüphanesi, Belediyeler ile diğer ilgili kurumlardan konumuzla ilgili bilgi toplanmıştır. Yükseköğretim Kurulu tez merkezinde yayınlanmış olan hamamlar ile ilgili çalışmalar son on yılı kapsayacak şekilde incelenmiştir. Çalışmada “Türk Hamamları, Kahramanmaraş Kent ve Mimarisi, Kahramanmaraş Hamamları Gelişim Tarihi ve Mimarisi” başta olmak üzere ilgili yazılı kaynaklar taranmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında ilk olarak Kahramanmaraş Kentinin Genel Özellikleri özlü bir şekilde

anlatılmıştır. Kentin tarihsel süreci, coğrafik yapısı, sosyo-kültürel yapısı gibi genel özellikleri literatür taraması yapılarak bilgiler toplanmıştır.

İkinci aşamada Türk hamamları ve Kahramanmaraş hamamları ile ilgili literatür taraması yapılmış; hamamların tarihsel sürecine, mekânsal örgütlenmesine, süsleme ve aydınlatma elemanlarına göre analiz edilmiştir. Bu aşamada Kahramanmaraş hamamlarının Türk hamam yapısı içerisindeki yeri araştırılmıştır. Özel ve kamu kuruluşlarından hamamlarla ilgili elde edilen belgeler ışığında hamamların inşa dönemleri ve mülkiyet durumları değerlendirilmiştir. Günümüze kadar ulaşan 12 adet hamam yapısı yerinde tespit edilerek güncel fotoğrafları alınmış ve mevcut durumları analiz edilmiştir.

25.01.2023 tarihinde tez düzeltme süresi kapsamında (06.02.2023 tarihinde) Kahramanmaraş’da dokuz saat arayla meydana gelen “ 7,8 M_w ($\pm 0,1$) ve 7,5 M_w ” büyüklüklerindeki iki deprem sonrasında yapıların deprem sonrası güncel durumları yeniden fotoğraflanarak belgelenmiştir. Elde edilen tüm belgeler ve veriler derlenerek, kolay anlaşılabilirlik açısından tablo, grafik ve şema araçları kullanılarak bütüncül bir okuma sağlanmıştır.

2. KAHRAMANMARAŞ İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

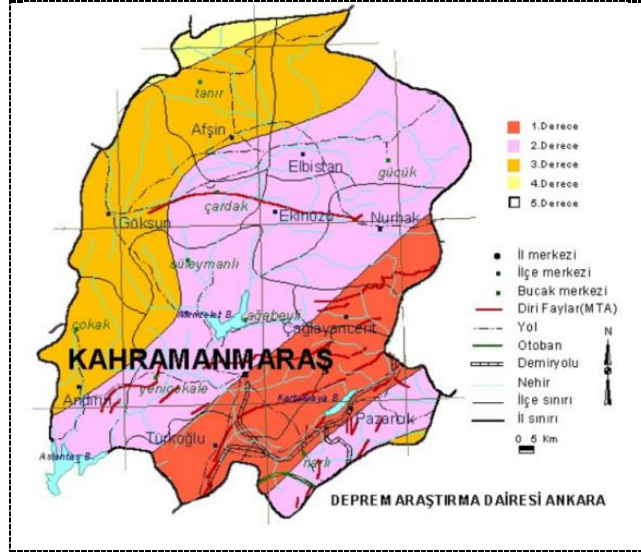
2.1. Coğrafi ve Fiziksel Yapısı

Şekil 2.1. Türkiye sınırları içinde K.Maraş'ın konumu ve il haritası (Paköz, 2013)

Kahramanmaraş, Dünyada 37° 35' enlem ve 36° 56' boylamda bulunan bir ilimiz, Türkiye'nin Akdeniz Bölgesin'de bulunan; güneyde Osmaniye ve Gaziantep, batıda Adana, kuzeyde Sivas, kuzeybatıda Kayseri, doğuda Adıyaman, Kuzeydoğuda Malatya şehirleri ile komşudur (Şekil 2.1.) (Paköz, 2013).

Kahramanmaraş ili 14.326 km² lik bir alan üzerine kurulmuştur. Toros Sıradağları'nda bulunan Ahır Dağı güney eteğinde, denizden 500-700 m. yükseklikte eğimli bir araziye yerleşmiş olup yer yer yükseltisi 2403 metreyi bulmaktadır. Bu Toros Dağları Maraş'ın iklimini ikiye ayırmaktadır. Güney kısmında Akdeniz, kuzeyinde İç Anadolu iklimi yaşanmaktadır. Maraş'ta bulunan en önemli akarsular 210 km ile Ceyhan, 115 km ile Aksu'dur. Akdeniz bitki örtüsüne sahiptir ve ortalama 1-2 metre boyunda ağaç veya çalı olan maki hakim bitki örtüsünü oluşturur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kahramanmaraş için dere ve tepeler üzerinde kurulmuş, bağlı, bahçeli güzel akarsuları olan, güneyden kuzeye bir dağ eteğine yayılmıştır ifadesine yer vermiştir. Bu şehrin havasının ve suyunun güzelliğinden bahsetmiştir. Yöre halkının Türkçe konuştuğu ve çoğunun Türkmen olduğunu belirtmiştir (Arslan, 1997).

Şekil 2.2. Kahramanmaraş deprem haritası (Paköz, 2013)

Merkez ilçe 1. derece deprem bölgesi içerisinde yer alır (Şekil 2.2.). Kahramanmaraş'ta senelik en yüksek sıcaklık $+44.4\text{ }^{\circ}\text{C}$ ve en düşük sıcaklık $-9.6\text{ }^{\circ}\text{C}$, ortalama sıcaklık $+17\text{ }^{\circ}\text{C}$ olarak tespit edilmiştir. Kuzey rüzgarının hakim olduğu şehirde; ortalama rüzgar hızı $3,4\text{ m/sn}$ 'dir. Merkezde en hızlı rüzgar $44,1\text{ m/sn}$ olarak kuzeydoğudan esen poyraz rüzgarıdır. Bölgede kızılçam, karaçalı, kermez meşesi, çitlenbik, fıstık çamı, iğne yapraklı sedir, kayın ormanları ve karaçam ağaçları görülür. Akdeniz iklimine uygun bütün bitkiler yetiştirilebilir (Paköz, 2013).

Maraş'ın batısında Kadirli-Karatepe, kuzeybatısında Kültepe-Kaniş, güneybatısında İslahiye-Yasemek, doğusunda Malatya-Aslantepe, güneydoğusunda Gaziantep-Zeugma, Karkamış, Adıyaman-Nemrut, Samsat gibi önemli arkeolojik yerleşkeler bulunmaktadır. Bu Antik dönem yerleşkeleri birbirleriyle ve Mezopotamya uygarlıklarının Anadolu ile olan ilişkisi Maraş ili üzerinden sağlanmaktadır. Kahramanmaraş Mezopotamya'dan Orta Anadolu'ya uzanan yol güzergahlarının kesişme noktalarından bir tanesidir. Maraş Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra eski stratejik önemini yitirmiş, diğer Anadolu şehirlerinden farkı olmayınca ulaşım imkanları da gerilemeye başlamıştır. Ulaşımın tekrar gelişmesi 1948 yılında demiryoluna kavuşması ve 1950 den sonra karayollarının iyileştirilmesi ile mümkün olmuştur. Ekonomik durumun iyileşmesiyle birlikte 1994'te havaalanı yapılmıştır (Paköz, 2013).

2.2. Sosyo-Kültürel Yapısı

Kahramanmaraş' ta 29 Ekim 1114 tarihinde meydana gelen depremde dolayı kent yerle bir olmuştur. Bu depremde 40.000 insanın vefat bilgisine ulaşılmıştır. Maraşın nüfusu ile ilgili ilk kayıt 1526 yılındaki tahrir defteridir. Bu tahrir defterine göre 1526 yılında Maraş' ta 51 mahalle bulunmakta ve 473 hanede toplam 6.300 kişi yaşamaktadır. 1563 yılındaki tahrir defterine göre ise mahalle sayısı 42 mahalle olarak belirtilmiş ancak nüfus 15.000'e yükselmiştir. 1526'dan 1563 yılına kadar ki tahrir defterine bakıldığında %60'lık nüfus artışı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak, Maraş'ın Dulkadiroğulları Beyliği'nden Osmanlı hakimiyeti dönemine geçmesi sonrası, beylik döneminde yaşanan düzensizliğin ortadan kaldırılması ve çok sayıda Türkmen'in kent dışından Maraş merkezine yerleştirilmesi ile açıklanmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne göre 17. yüzyıl da Maraş ili 42 mahalle, 11.000 evdir. Bu dönemde Maraş ilinin nüfusunun 55.000-60.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Paköz, 2013).

1890 yılında Maraş'ta Müslümanlar, 36.794 kişi ile nüfusun %70'ini, Hristiyanlar 15.315 kişi ile nüfusun yaklaşık %29'unu ve Yahudiler 182 kişi ile nüfusun %1'den daha az bir bölümünü oluşturmaktaydı (SVH, 1890). 1894 yılında Maraş Sancağı'nın toplam nüfusu 144772 idi. Bunun 114994'ü Müslüman, 29778'i gayrimüslimdi (Öztürk S. , 2004). 19. yüzyıl sonlarında, Ali Cevad'ın "Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati" adlı eserinde şehir merkezinin nüfusu 30.000 olarak geçmektedir. 20. yüzyıl başında Maraş'ta o zamanın milli eğitim müdürü olan Besim Atalay, şehrin nüfusunun bu yıllarda 32.704 kişi olduğunu tespit etmiştir . İbrahim Hilmi Osmanlı Atlası'na göre 1907 yılında şehir nüfusu 50.000'dir. 1831 yılında Osmanlı Devleti döneminde yapılan nüfus sayımında sancakların nüfus sayımı yapılmış fakat maraş şehrinin nüfus sayımı yapılmamıştır. Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927 tarihinde yapılmıştır.Şehrin bu tarihten sonraki nüfus sayımları şu şekildedir (Tablo 2.1.) (Paköz, 2013):

Tablo 2.1. K.Maraş merkez ilçe nüfusunun gelişimi (Paköz, 2013)

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
1927	25.627	1970	110.764
1935	29.402	1975	135.789
1940	27.744	1980	178.557
1945	33.104	1985	210.371
1950	34.641	1990	228.129
1955	42.962	2000	326.198
1960	54.447	2007	371.463
1965	62.432	2008	385.672
1965	63.284	2009	384.953

*(Tablo değerleri, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan ve İl yıllıklarından derlemiştir.)

İ.S. 8. Yüzyılda Harun Reşid ve oğulları zamanında İslamlaşmış ve kentte Müslüman halkı için camiler ve mescitler inşa edilmiştir. Bu dönemde Türkistan ve Horasan’dan çok sayıda Türk asker getirilmiş ve şehir çok sayıda Türk Memlûk’un yaşadığı bir yer haline gelmiştir. İlerleyen yıllarda Ermeni’nin, Bizans’ın ve Moğol’un eline geçen Maraş’ta Müslüman nüfus kalmamıştır. Selçuklular Maraş’ı fethetmeden önce Ermeni nüfusu artmıştır ve bölge Ermeni valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Türkleşme Selçuklu dönemiyle yeniden başlamış, Dulkadiroğlu Beyliği ile yoğunluk kazanmıştır. (Paköz, 2013)

Kahramanmaraş’ın ekonomisi coğrafi konumu ve arazi yapısından dolayı tarıma dayalı gelişmiştir. İlin 1960’lı yıllarda tarıma dayalı gelişimden dolayı imalathaneler düzeyinde sanayiler gelişmiştir. 1980’li yıllarda özellikle sanayiyle büyük bir kalkınma hamlesi yapılmıştır. 1984 yılında özel sektör yatırımları ile sanayileşme tekstil sektörüne kayarak daha çok gelişmeye başlamıştır. Alüminyum ve bakırcılığın uzantısı olarak mutfak eşyaları sektörü sanayileşmedeki alanını geliştirmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü tarafından 1996 yılında yapılan “İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralası araştırması”na göre iller beş gelişmişlik derecesine ayrılmıştır. Maraş gelişmişlikte 4. derecedeki iller kategorisi arasında yer almıştır. İllerin gelişmişliğini gösteren faktörler iş gücü talebi, demografik yapı, sektörel istihdam ve işsizlik, sosyal ve fiziki altyapı olanakları, üretim

seviyesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlığı, ihracat potansiyeli, kişi başına gelir düzeyi ve kamu hizmetlerinden yararlanma gibi faktörler iller arasındaki gelişmişlik sıralamasını etkileyen maddeleri oluşturmuştur (Erşan, 2006).

19. Yüzyıl sonlarında Maraş ekonomik açıdan sıkıntılı dönem yaşamıştır. Bu sıkıntılar Cumhuriyet' ten sonrada devam etmiştir. Cumhuriyet' ten 1980'li yıllara kadar içe dönük ticaret politikası uygulanmış olması ve devlet hizmetlerinden Maraş'ın yeteri kadar pay alamamış olması neden olmuştur. Bu problemlerden dolayı Maraş bu yıllarda önemli ölçüde büyüme sağlayamamıştır. İnsanların evlerinde bulunan dokuma tezgahıyla başlayan süreç, sonrasında tekstil alanında sanayileşerek 20. yüzyıl başlarında Maraş'ın ekonomisi yeniden iyileşmeye başlamıştır. Kent, Maraş dondurması ve bibercilik sektörü ile de farklı kollarda sanayileşerek şehrin ekonomisine katkı sağlamıştır. Enerji alanında Türkiye'nin %12.5'inin enerji ihtiyacını karşılayan Afşin-Elbistan Santrali şehrin ekonomisine büyük ölçüde destek olmaktadır (Paköz, 2013).

Tablo 2.2. Kentde bulunan sanayi kollarının dağılımı (URL-5)

Sektör	Firma Sayısı
Tekstil ve Konfeksiyon	271
Gıda	163
Yapı	105
Mutfak Eşyaları	77
Kereste ve Plastik	35
Süt ve Süt Ürünleri	28
Tarımsal İmalat	28
Kağıt ve Ambalaj	18
Diğer	303
TOPLAM	1.028

Son yıllarda kağıt ve çimento gibi alanlarda da bölge sanayicisinin entegre yatırımlarına ev sahipliği yapan Maraş kenti, özellikle gıda konusunda ülkenin bilinen markalarının yatırım kararlarında alternatif yerler arasında bulunmaya başlamıştır. Genel olarak ekonomiye yön veren sektörler; tekstil, metal mutfak eşyası, gıda, kağıt, sanayi ve kuyumculuktur. Kahramanmaraş'ta sanayinin sektörel dağılımına bakıldığında, 17 sanayi kolunda toplam 1.028 sanayi tesisinin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Kahramanmaraş Sanayi ve Ticaret Odası

(KMTSO) 2012 yılı verilerine göre bunların 271'i tekstil ve konfeksiyon, 163'ü gıda, 77'si mutfak eşyaları, 105'i yapı, 18'i kağıt ve ambalaj konusunda faaliyet göstermektedir. Bu tesislerde toplam 51.093 kişi istihdam edilmektedir (Tablo 2.2.)(URL-5).

2.3. Tarihsel Yapısı

K.Maraş'ta Geç Hitit Kent Devleti'nin adı "Gurgum" ve başkenti "Markasi" dir. Roma döneminde Germanikus'un oğlu imparator Caligula bu ismi "Germanica" ya dönüştürür. İslam döneminde "Maraş" adını alır. Bu arapçada "titreme yeri" demektir. Bizanslılar döneminde adı "Marasaion" olarak değiştirilmiştir. İlerleyen dönemde kent tekrar Maraş adını alır. 7 Şubat 1973 tarihinde, Milli mücadele döneminde Fransızlar'a karşı yürütülen direnişten dolayı adı "Kahramanmaraş" olarak değiştirilmiştir. Kahramanmaraş birçok uygarlığa, devlete ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle şehrin çok önemli bir jeolojik konumu bulunduğu görülmektedir (Arslan, 1997).

Domuztepe Höyüğü Çömlek Örneği (Paköz, 2013) Maraş Döngel Mahallesi Direkli Mağarası (Eker, 2013)

Şekil 2.3. Maraş eski yerleşim yeri ve buluntu örneği

Kahramanmaraş' ın Döngel Mahallesi'nde bilinen mağaralar yöresinin en eski yerleşim yeridir. Bölgede 50'den fazla höyük bulunmaktadır. Bu bilgi M.Ö. 4000'lerde yerleşik düzenin var olduğunu kanıt nitelik taşır (Arslan, 1997). 2009 yılında Döngel Mahallesi'nde yer alan Direkli Mağarası'nda 2.6 cm ölçüsünde kadın figürü bulunmuştur. Bu figürün M.Ö. 10730 yıllarına ait olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bulunan 250 höyük ve Antik dönemi yerleşim alanında Kalkolitik, Tunç, Neolitik ve Demir Çağları'ndan da kalıntılar bulunmuştur. Narlı

Ovasında yer alan Domuztepe Höyüğü'nde M.Ö. 7000'lere ait Mezopotamya kökenli, Halaf kültürünün etki alanı içerisinde olan bir yerleşme yeri bulunmuştur. Domuztepe'de bulunan çömlek üzerine boya ile yapılmış ve o dönemde evlerin nasıl görüldüğünü tarifleyen bir resim bulunmuştur (Şekil 2.3.) (Paköz, 2013). Halaf kültürü, Kuzey Mezopotamya'da Neolitik Çağ'da (M.Ö. 6000 ile M.Ö. 5400 yılları arası) ortaya çıkan çanak çömlekli bir kültürdür. Günümüzde Suriye ve Kuzey Irak'ın tümünü kapsayacak şekilde ve Akdeniz kıyısından Orta Zagroslara kadar etkisi görülmüştür (Eker, 2013)

Kaleden güneye bakış, 1930 (Paköz, 2013)

Kahramanmaraş Kalesi (Paköz, 2013)

Şekil 2.4. Farklı yıllara ait kale görünüşü

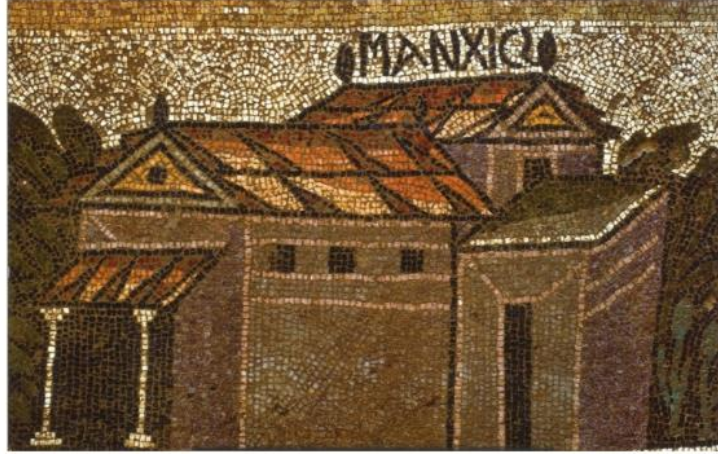

Şekil 2.5. Yazıtlı kapı aslanı (Paköz, 2013)

Hititler M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu’da ortaya çıkmıştır. Anadolu’da sınırlarını büyötmeye başlayınca Maraş’da Hititliler’e ait bir şehir olmuştur. Elbistan ovası, bu dönemde ticaret yolu olarak bilinen Mezopotamya ile Kültepe (Kayseri) arasında bir geçiş yolu olarak kullanılmıştır. Bu güzergahta bulunan höyüklerden çıkarılan arkeolojik bulgular ışığında, Mezopotamya ve Anadolu arasındaki önemli bir güzehirğah olduğı anlaşılır (Yıldız, 2018). Hitit İmparatorluğu M.Ö. 1000’li yılların sonunda yıkılarak, Maraş bölgesinde Geç Hitit Krallığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Geç Hitit Krallığı’nın diğeri adı olan Gurgum Krallığı’nın bölgede varlığı, Maraş kalesinde bulunan Maraş Aslanı ile ortaya konulmuştur. M.Ö. 9. yüzyıla tarihlenen yazıtı bulunmaktadır. Bu eser İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir. Geç Hitit Krallığı olan Gurgum Krallığı’na ait medeniyet uzun süre varlık gösterememiştir (Şekil 2.4.)(Şekil 2.5.)(URL-6). Yönetim M.Ö 762-612 yılları arasında Asur Krallığı’na geçmiştir. Asurlular döneminde Maraş bölgesinden bahseden ilk belge III. Adad-nirari dönemine tarihlenen, Asur çivi yazılı sınır taşı Kahramanmaraş-Pazarcık ilçesindeki Kızıkapanlı mahallesinde bulunmuştur. Günümüzde bu eser K.Maraş Müzesi’nde sergilenmektedir (Eker, 2013).

M.Ö. 612 yılına kadar büyük ticaret uygarlığı olan Asur Krallığı’nı, Medler ortadan kaldırmıştır. Maraş, Medler’in hakimiyeti altına girmiştir. Medler Asurlular’dan kalan herşeyi tahrip edip, yağmalayarak uygarlığa dair hiç bir şey bırakmamışlardır. Düzenli bir ekonomi

yerine, yağmacı bir ekonomi seçen Medler'in yerini M.Ö. 522-485 yılları arasında Pers hakimiyeti almıştır (Yıldız, 2018). Daha sonrasında Büyük İskender'in M.Ö. 333 yılında doğuya doğru fethi sırasında Pers Kralı III. Darius'u yenerek Pers İmparatorluğu yıkılmıştır. Maraş için Makedonya İmparatorluğu dönemi başlamıştır. Büyük İskender'in ölümüyle (M.Ö. 323) Makedonya İmparatorluğu generaller arasında pay edilmiştir. Maraş Selefkus generalinin payına düşmüştür. Persler, Makedonyalılar'a karşı ayaklanan halkı örgütleyerek Kapadokya Krallığını kurmuştur. Yapılan birçok savaştan sonra Maraş şehri, Kapadokya Krallığı topraklarına girmiştir. M.Ö. 99-95 yıllarında Kapadokya Krallığı, Pontus Krallığı'nın himayesi altına girmiş ve Pontus-Roma-Ermeniler arasında uzun yıllar sürmüş olan savaş sonucunda bu yörenin M.S. 17'de Roma'nın fethetmesiyle son bulmuştur (Paköz, 2013).

Şekil 2.6. Germanicia mozaiklerinden bir ev tasviri (Paköz, 2013)

Bölgeye Büyük Roma İmparatorluğu'nun geçmesiyle imparator "Gaius Lulius Caesar Augustus Germanicus"a ithafen kentin o dönemki ismi "Germanicia" adı verilmiştir. 375 yılında başlayan Kavimler Göçü, Roma İmparatorluğu'nu Doğu ve Batı olarak ikiye ayırmıştır. Bu süreçte Maraş Doğu Roma egemenliğine geçmiştir. Bölgede Geç Roma dönemi Germanicia kent villalarının taban mozaiklerine ait kalıntılar bulunmuştur. Roma dönemi ileri gelenlerinin, Germanicia mozaikleri verileri sayesinde iki katlı gösterişli evlerde yaşadıkları görülmüştür (Şekil 2.6.)(URL-6). Bu yıllarda Araplar'ın istilasından dolayı Germanicia yakılıp yıkılmıştır. Araplar Anadolu'ya geçiş üssü olarak kullanmak için Germanicia'yı tekrar imar etmişlerdir. Maraş, Arap egemenliği sayesinde İslam karakterine bürünmüştür.İlerleyen dönemlerde Maraş, Arap ve Bizans egemenlikleri arasında el değiştirmiştir (Tekin, Pers İmparatorluğu'ndan Türk-İslam Egemenliğine Kahramanmaraş'ta Tarih Kültür ve Para, 2010).

İslami dönemde Hz.Ömer Suriye' yi fethettikten sonra M.S. 637'de Maraş Müslümanlara verilmiştir. M.S. 683 yılında Halife Yezid'in ölmesiyle Maraş üzerine Bizanslılar yeniden saldırmaya başlamış ve fethetmişlerdir. Halife Abdülmelik döneminde ise şehir Müslümanlar tarafından tekrardan fethedilmiştir. M.S. 750 yılında halifeliği ele geçiren Abbasiler döneminde de Maraş' ta İslam-Bizans savaşları devam etmiştir. Mısır'da M.S. 868 yılında kurulan Tolunoğulları Türk Devleti Maraş'ı ele geçirmiştir. Fakat M.S. 905 yılından itibaren Andronikos Maraş'a yeniden seferler düzenlemiş ve Maraş'ı ele geçirmeyi başarmıştır. Arap asıllı Hamdaniler Devleti Maraşı ele geçirerek yeniden inşa etmiştir. Hamdaniler Devletinin zayıflamasıyla Bizanslılar Maraş'ı M.S. 962 de yeniden işgal etmişlerdir ve yaklaşık 100 yıl Bizanslılar' ın işgalinde kalmıştır (Paköz, 2013).

M.S. 1086' da Maraş bölgesi Emir Buldacı komutasında Selçuklu Devleti önderliğinde fethedilmiştir. Maraş'da, 12. yüzyılın sonuna kadar Haçlı, Bizans, Selçuklu ve Danişmentliler arasında el değiştirerek devletlerin hakimiyetinde kalmıştır. Haçlı hakimiyeti döneminde büyük bir deprem yaşanır ve döneme ait eserlerin günümüze kadar gelmediği görülür. Savaşlar ve ayaklanmalar neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti dahsağlıka fazla dayanamaz ve 1308'de yıkılır (URL-6).

Memlük Devleti'ndeki taht kavgalarından yararlanarak "Dulkadirli Zeynettin Karaca Bey" 1337 yılında Maraş'ta Dulkadiroğulları Beyliği'ni kurmuştur. Maraş'ta 180 yıl hüküm süren Dulkadiroğulları Beyliği, Yavuz Sultan Selim'in önderliğinde 1514'de Çaldıran Zaferi'yle Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Savaşta Dulkadirli Alaüddevle Bey ve 4 oğlu idam edilerek Dulkadiroğulları Beyliği fiilen sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarına giren Maraş, Dulkadir Eyaleti olarak anılmaya başlanmıştır (Yıldız, 2018).

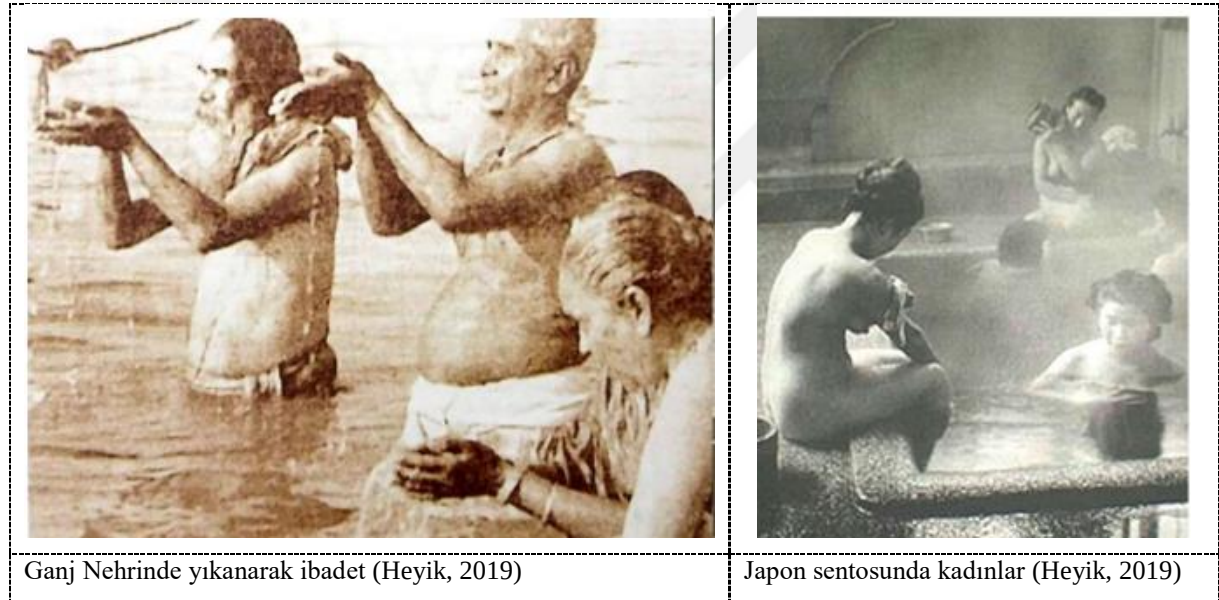
Şekil 2.7. İstiklal Madalyası beratı (Küçükdağlı, 2014)

1528 yılında Adana, Maraş ve İçel yöresindeki ayaklanmaları Sadrazam İbrahim Paşa bastırmıştır. Sonrasında Mısır valisi Kavalalı İbrahim Paşa güçleri, Maraş'ı 1832-1833 yılları arasında işgal etmiştir (Arslan, 1997). 1866'da Osmanlı'nın yaptığı idari teşkilatlanma sonucu Maraş, Halep vilayetine bağlanmıştır. Bu dönemlerde dış güçlerinde yardımıyla Ermeniler, bir çok isyan çıkararak Ermeni Devleti kurmaya çalışmışlardır. I.Dünya Savaşı döneminde bazı Ermeniler Maraş'tan sürgün edilmişlerdir. Diğerleri ise Amerika ve Suriye'ye gitmişlerdir. Osmanlı Devleti Mondros Ateşkes antlaşmasını imzalayarak I.Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Antlaşmanın 7.maddesine göre İtilaf Devletleri işgallere başlamıştır. Maraş'ı ilk İngilizler sonra da Fransızlar işgal etmiştir. 21 Ocak 1920'de 22 gün süren, Türkler ve Fransızlar'ın arasında savaş başlamıştır. 12 Şubat 1920'de Maraş halkı Fransızlar'ı şehirden kovmuştur. Maraş halkının gösterdiği direnişten dolayı TBMM tarafından şehrimiz İstiklal Madalyası'na layık görülmüştür (Şekil 2.7.). İstiklal Savaşı'nda göstermiş olduğu direnişten dolayı 1973'de Maraş ilinin adı Kahramanmaraş olarak değiştirilmiştir (Paköz, 2013). Milli direnişin bir sembolü olan Maraş bağımsızlık için bir çok mücadele vermiştir. Kent tarihine bakıldığı zaman birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olduğu görülür.

3. HAMAMLARA GENEL BAKIŞ

3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Hamamlar

“Hamam” kelimesi araştırıldığı zaman türkçe sözlükte “yıkılacak yer, yunak, ısı dam; para karşılığında yıkanma işinin yapıldığı yer” olarak geçmektedir. Arapça’da “ısıtmak, sıcak olmak” anlamında, İbranice’de “sıcak olmak” anlamına gelmektedir. “Hamam” kelimesini, Türkler’ in değişik biçimlerde kullandıkları bilinmektedir. Kuzey Türkleri ve Çavuşlar “Munça” veya “Munçak” olarak isimlendirmişlerdir. Farklı Türk boyları ise hala da kullanılan “çimeki yunak, yıkak, yunuk” gibi kelimeleri kullanmışlardır (Yegül, 2008).

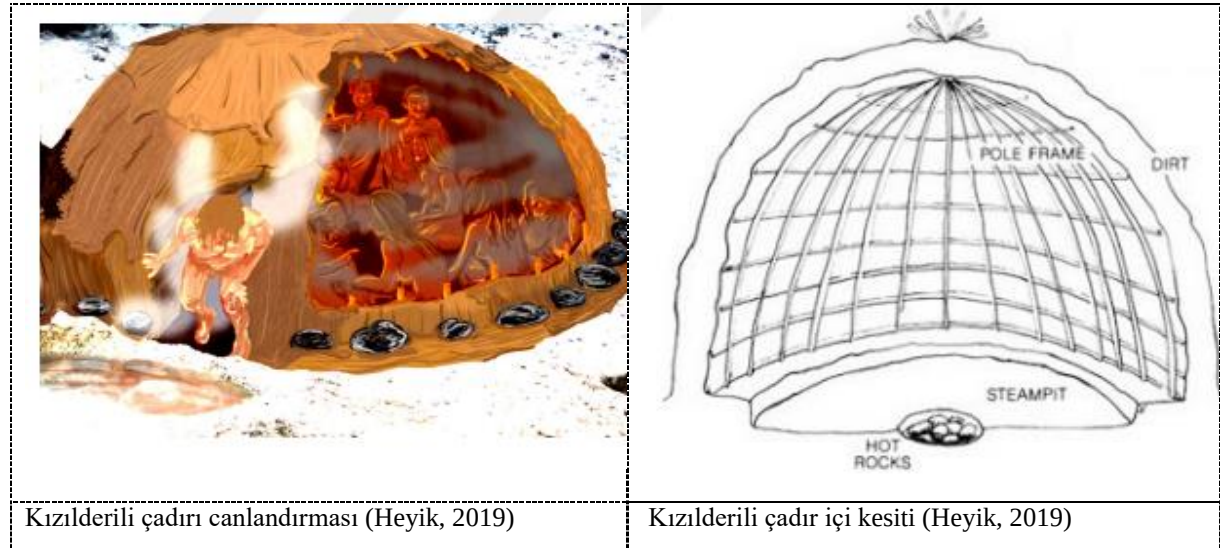
Şekil 3.1. Yıkanma ritüeline ait fotoğraflar

Yıkanma insanların doğuşundan beri yaptıkları bir eylemdir. İnsanoğlu milattan önceki tarihlerden beri vücut bakımı, sağlık, temizlenme, ferahlamak ve dini kuralları yerine getirebilmek için yıkanmışlardır. Su, insanoğlu için inançları gereği dini tapınma öncesi vücut temizliğinin yapılması gerektiği düşüncesi ile suyu taşıyan nehirleri yaratıcının temsilcisi kabul edilmesi düşüncesi çerçevesinde kutsal yerler olarak sayılmıştır. Dinleri gereği Hintliler Ganj Irmağı’nda, Eski Mısırlılar için Nil Irmağı’nda; diğer din inanışlarına göre çevrede yaşayan insanlar Dicle, Yeşil Irmak, Sakarya, Fırat, Amazon, Sarı Irmak gibi sulak alanlarda yıkanmışlardır (Şekil 3.1.) (Yegül, 2008). Hintliler’in kutsal kitabı Darmaçastra ve İranlılar’ın

kutsal kitabı Zandavesta temizliğin dinsel olarak bir görev olduğunu anlatan ilk yazılı kaynaklar arasındadır. Talmud’a göre Yahudiler, yıkanma yeri olmayan bir şehirde yaşayamazlar. Budizm, Shintoizm gibi inanç felsefelerinde ise ruhsal arınma ve fiziksel sağlık ayrılmaz bir bağ olduğu için suyu içerisine alan farklı ritüellerin geliştirildiği görülmektedir (Heyik, 2019).

Yunan mitolojisinde, tıp tanrıçası Asklepios’tan türeyen sağlık merkezi ve tapınak işlevi gören Asklepon’ların yanında, tanrıça “Hygieia” isminden türeyen “hijyen” kavramının yıkanma kültürünün oluşumunda etkili olması ilk uygarlıkların temizlik ve yıkanma kültürlerinin temelindeki tanrısal güdülerini göstermektedir (Heyik, 2019).

Küvetin Yahudiler’in kullandığı mikve denilen dinsel yıkanma havuzlarında, ya da Latince de loutrion denilen lavaboların Helenlerden alınarak Hristiyanlıkta vaftiz teknesine dönüştürülmesi din ve inançların yıkanma kültüründeki etkisinin değişmesine karşın farklı ritüel ve araçlarla sürdürüldüğünü göstermektedir. Sonuç olarak inanç ve geleneklerin, su ve yıkanmanın sağladığı yararları gözeterek, yıkanmaya tanrısal bir anlam yükledikleri ve doğum, evlilik, yolculuk ve ölüm törenlerinde yıkanma ritüelinin ön plana çıktığı görülmektedir (Heyik, 2019) .

Şekil 3.2. Kızılderili çadırlarındaki yıkanma ritüeli ve yıkanma düzeneği kesiti

Kızılderililer’in çadırlarında sıcak taş üzerine su serperek oluşturdukları buhar banyolarında farklı sembol ve anlamlar gizlenmiştir . Ritüel sırasında, suyun buhara dönüşmesi yeniden

doğumu ve değişimi sembolize ederken, koni şeklindeki çadırlar kalbi, yarı karanlık atmosfer toprak anayı, ter toprak anaya dönüşü, buharların dağılışı ise büyük ruhun evine yükselişini sembolize etmektedir. Bu bağlamda, kızgın taşların sayısı, hatta çadırın üstüne örtülen söğüt ağacının dahi anlamları ve fizyolojik açıdan sağlıkla ilgili işlevleri olduğu bilinmektedir (Şekil 3.2.) (Heyik, 2019).

Türk kültürüne bakıldığında, kökeninin çadır içerisinde koz taşların buharı şaman geleneğine uzanmaktadır. Yer-su kültürünün bir parçası şeklinde süregelen su iyesinin ve yıkanmanın kutsallığı devam etmiştir. Anadolu kültürleriyle etkileşmiş olan bu kültürün, farklı boyut ve formlarda sürdürülmesi ve geliştirilmesinde rol almıştır. Tinsel açıdan bakıldığında, hamamların genel anlamda şifa kaynağı olarak görülmesinin yanında, önemli kişi ya da olaylardan dolayı bazı kurnaların şifalı olarak kabul edildiği görülmektedir. Birçok hamamda dua edilen, dilekler tutulan evliya kurnası bulunmaktadır (Heyik, 2019).

Hamamlarla ilgili ilk örnekler kesin bilgilere dayalı olmamakla beraber; bugünkü Pakistan’da tarih öncesi kazılarda İndus medeniyeti zamanında yapılan yapılar sayesinde ortaya çıkmıştır. M.Ö. 2500-1500 yıllarındaki İndus medeniyetinin şehri olan Mohenjo-Daro’da arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan su ve kanalizasyon sistemlerinin bulunmasıyla burada hamamların olduğu düşünülmüştür. Dünyanın en eski hamamı, Dicle kıyısında yapılan kazılarla, Mezopotamya’da Asur hükümdarına ait yıkanma tesisi olduğu düşünülmektedir. Türkiye-Suriye sınırı Resulayn’da M.Ö. 3. yüzyıla ait şehir kalıntılarında evlerde yıkanmak için hamam bölümleri yapıldığı görülmektedir. Gaziantep yakınlarında ise M.Ö. 1200 tarihlerinde Geç Hititlere ait hamam örneği yer almaktadır. 12. yüzyıl başlarında Mardin’de bulunan Maristan hamamı ile 1220-1222 tarihlerinde Diyarbakır’da yapılan kazılarda bulunan Artuklu Sarayı’nda altın mozaik bezemeli hamam örnekleri bulunmuştur (Karaman, 2013).

3.1.1. Yunan hamamları

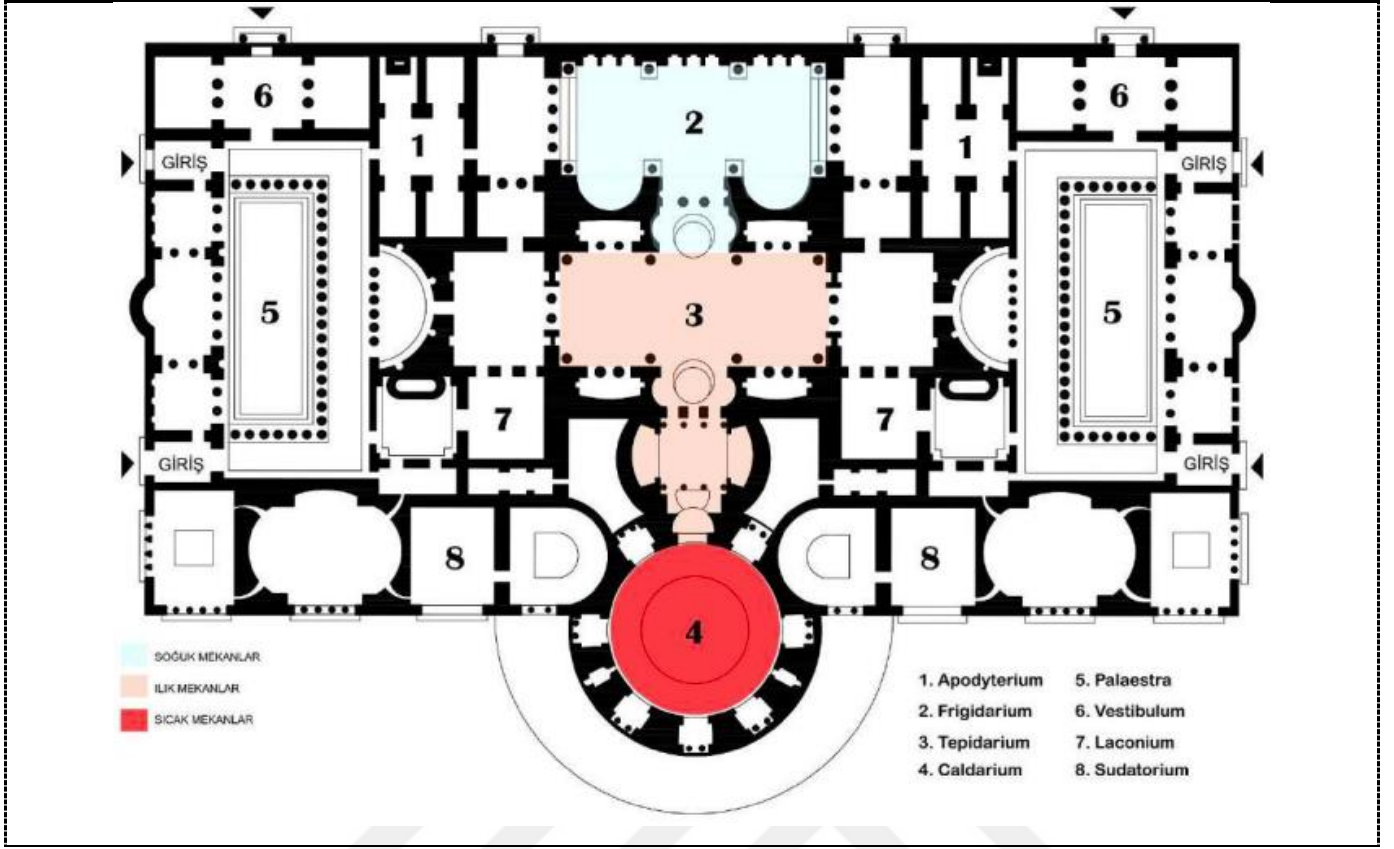
Eski Yunan hamamları daha çok hastalıklarının tedavisi ve sağlığı amacıyla hizmet veren bu yapılar işlevleriyle Roma hamamlarına da model olmuştur (Aksoy, 2011). Yunan medeniyetinin ilk yıllarında sporların ve eğlencelerin yapıldığı, ısıtma tesisatının olmadığı, insanların soğuk suyla yıkandığı mekanlar olarak düzenlenmiştir. Dinsel ve ruhsal temizliğin önemli olduğu düşünülen Yunan medeniyetinde, dini mekanlara yıkanarak girilmekte ve

bayramlarda Kral'ın huzuruna çıkmadan yıkanma eylemi gerçekleştirilmekteydi. Eski Yunan vazolarındaki resimlerde kadın ve erkeklerin birlikte yıkandıkları tasvir edilmiştir (Karaman, 2013). Yunan hamamlarının gelişmesiyle “hypocaust” sistemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sistem ile zeminin altından geçen kanallarda, ısıtma sisteminden gelen duman dolaşarak mekan ısıtılmaktadır. Helenistik dönemde gymnasionlara terleme ve yıkanmak için mekanlar eklenmiştir (Tağcı, 2015). Dinsel ve ruhsal temizliğin esas alındığı Yunan medeniyetinde, yıkanma alışkanlığı M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren taştan, tuğla ya da metalden banyo tekneleriyle evlere girmiş ve yine aynı yüzyılda Atina'da halka açık olarak yapılan bağımsız hamamların yapımı başlamıştır. Medeniyette hamamların sayısı artmaya devam etmiş, ısıtma sistemleri gelişmiştir. Olimpia'da bulunan hamamda; hamamın ilk evresi olan M.Ö. 5. yüzyılın sonunda sobayla ısıtılan bir sisteme sahip olduğu ortaya çıkmış, dördüncü evresi olan M.Ö. 2. yüzyıl sonu veya 1. yüzyıl başında ise “hypocaust” sistemine sahip olduğu tespit edilmiştir (Tağcı, 2015).

3.1.2. Roma hamamları

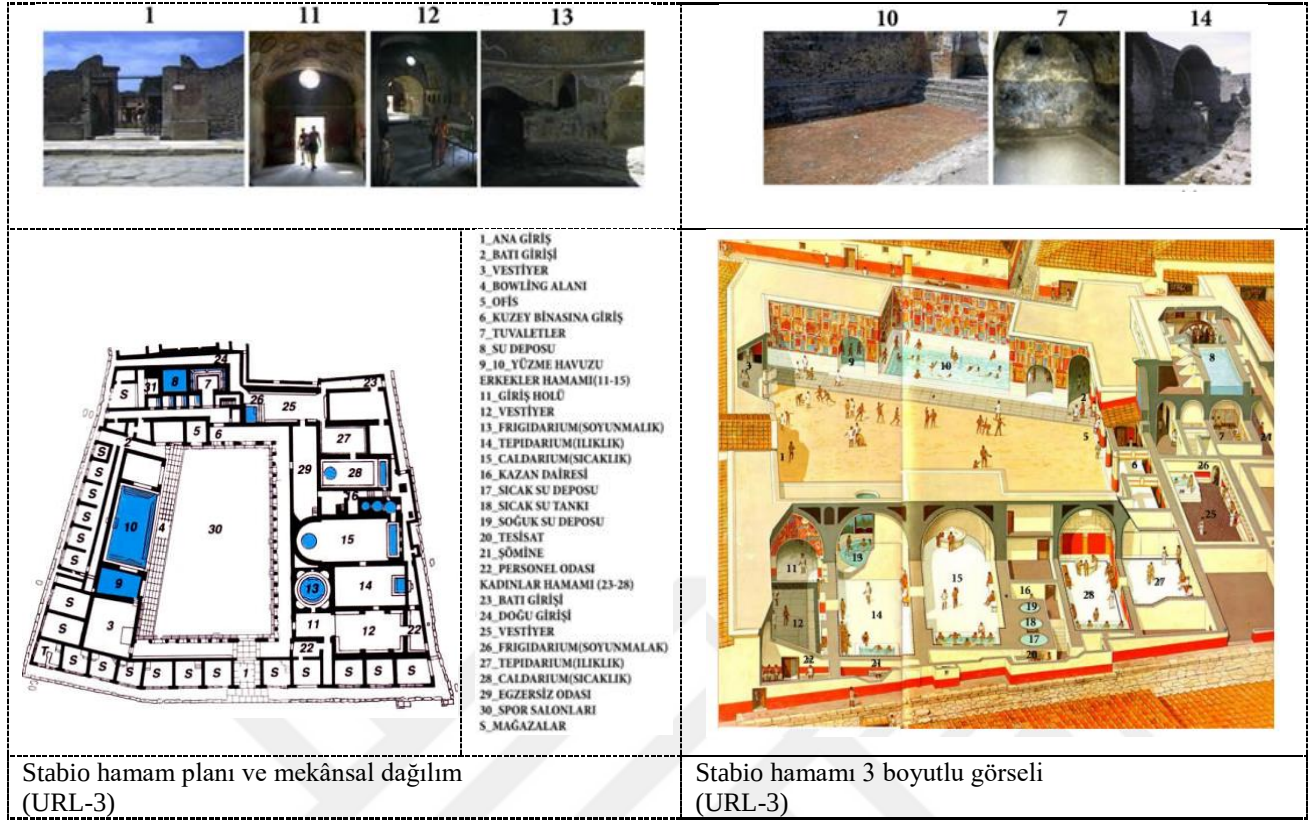
Hamam mimarisinin yapı olarak temelini Yunanlılar oluştursa da Romalılar hamamı geliştirmişlerdir. Pompei'deki Stabio Hamamı, Romalılar döneminde yapılan önemli hamamlarından birisidir (Şekil 3.4). Bu döneme ait günümüze kadar gelen büyük hamamlardan bir tanesi olan Caracalla Hamamı, 11 hektara yayılarak düzenlenmiş 1600 kişilik bir komplekstir (Şekil 3.3) (Aksoy, 2011).

Caracalla hamamı, Hypocaust yerden ısıtma sisteminin öncüsü olan Roma hamam eserlerinden en güzel örneklerinden bir tanesidir. İnşası M.S. 3.yy olarak tarihlenen yapı Ankara'nın Altındağ ilçesi Çankırı caddesi üzerinde yer almaktadır. Hamamda sıcak su havuzu (natatio), caldarium, tepidarium mekânları yerden ısıtılmıştır. Hypocaust sisteminde mekânların ortalarında yuvarlak tuğlalar (pilae) kullanılırken, kenar kısımlarında kare tuğlalara yer verilmiştir. Kullanılan tuğlaların ortasında yaklaşık 5 cm çapında yer alan deliklerden harç doldurulmuş olması sayesinde tuğlaların birbirleri ile daha sağlam bağlanmalarını sağlamıştır. Bu tuğlalarla oluşturulan kanallar, çalışanların veya bakımdan sorumlu kişilerin rahatlıkla dolaşabileceği şekilde, yaklaşık 1,25 m yükseklikte kurgulanmıştır (Akok, 1968).

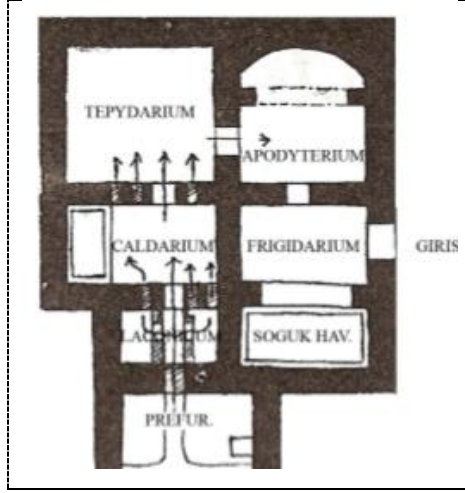
Şekil 3.3. Roma Caracalla hamam planı (Atan, 2021)

M.S.300 yılında yapılmış olan Diocletianos Hamamı 11 hektara yayılarak düzenlenmiş 3000 kişilik bir komplekstir (Ertuğrul, 2009). Ankara’da Bizans döneminde de kullanıldığı düşünülen Roma hamamı kalıntısı bulunmuştur. Anadolu’daki kazılarda: Antakya, Miletos, Side, Pergamon, Efes, Priene kentlerinde Roma hamamlarına rastlanılmıştır (Karaman, 2013).

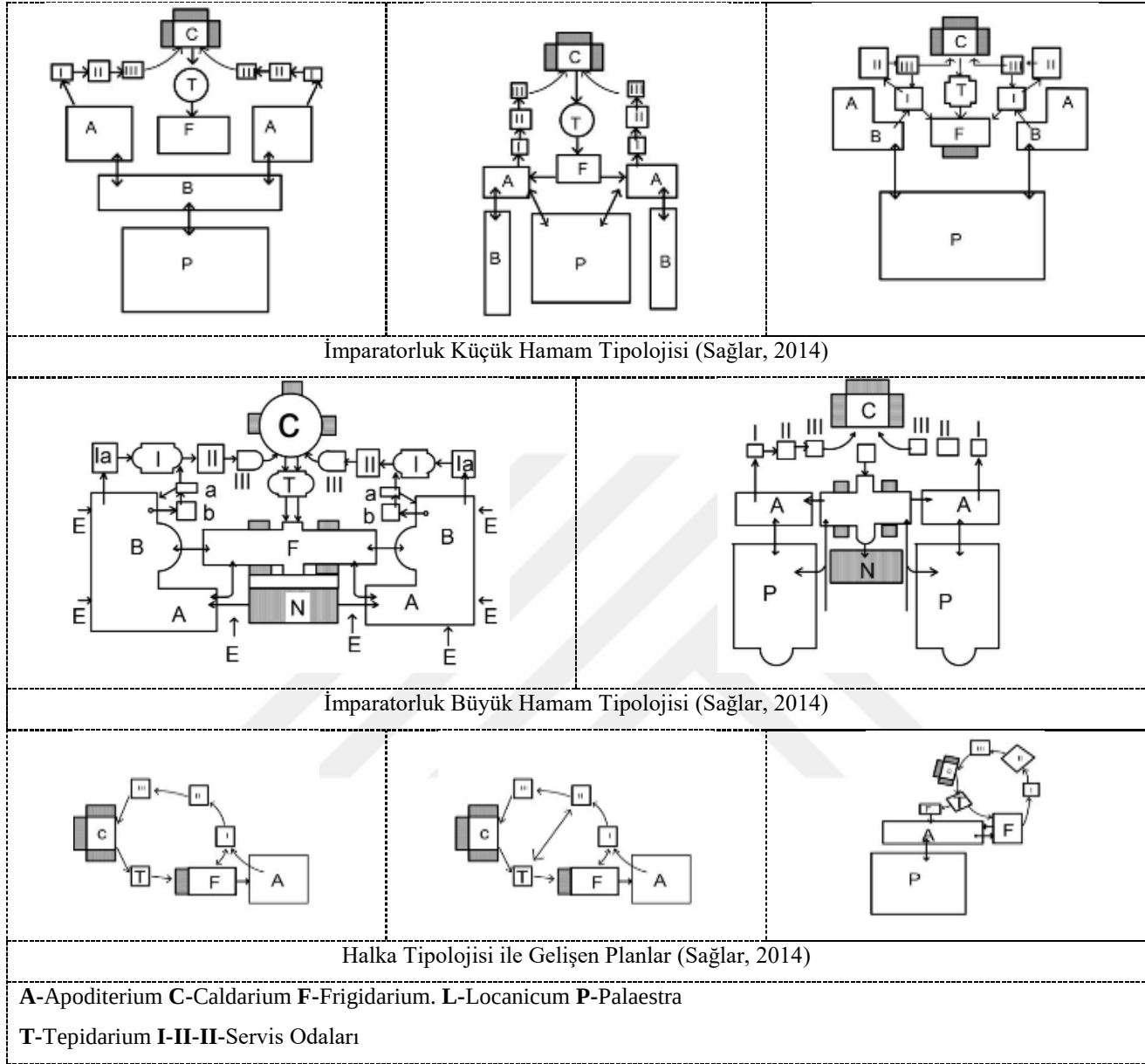
Şekil 3.4. Stabio Hamamı mekânsal dağılımı ve 3D görsel ifadesi

Roma hamamları porticus, palaestra, apoditerium, frigidarium, natatio, tepedarium, caldarium, sudatorium, praefurnium bölümlerinden oluşmaktadır. Şekil 3.5’de Klasik bir Roma dönemi hamamı plan şemasına yer verilmiştir. Yapının önündeki sütunlu revaklar “porticus”, porticusu çevreleyen avlu “palaestra”, soyunma yeri yani soyunmalık kısmı “apoditerium”, soğuk suyla yıkanılan bölüm “frigidarium”, frigidarium bölümünün ortasındaki yüzülecek büyüklükteki havuzlu kısım “natatio”, caldarium’a girmeden önceki ılık bölüme “tepedarium”, hamamın en sıcak mekanı “caldarium”, caldarium kısmında bulunan ve buhar banyosu ile terleme sağlayan bölüm “sudatorium”, suyun ısıtıldığı ve sıcak havanın sağlandığı bölüm “praefurnium” olarak adlandırılmaktadır (Vardi, 2010).

Şekil 3.5. Klasik Roma dönemi hamamı plan şeması (Aksoy, 2011)

M.Ö. 1. yüzyılda yaşadığı düşünülen Sergius Orata adlı bir mimarın sıcak havayla merkezi ısıtma sistemini birlikte kullandığı bu sistemin hamamlarda uygulandığı düşünülmektedir. Sıcak su kazanı bir ocak üstüne yerleştirilmiştir. Yanan ateşin dumanlarının zemin ve duvarlardan dolaşmasıyla calidarium ve tepidariumun ısıtılmıştır (Karaman, 2013). Büyüklük olarak değişkenlik gösteren Roma hamam yapılarının İmparatorluk küçük hamamları, İmparatorluk büyük hamamları ve Halka tipinde gelişen hamamlar olarak üç farklı tipolojide gelişmiş oldukları görülür (Şekil 3.6.) (Sağlar, 2014).

Şekil 3.6. Roma dönemi hamam tipolojisi

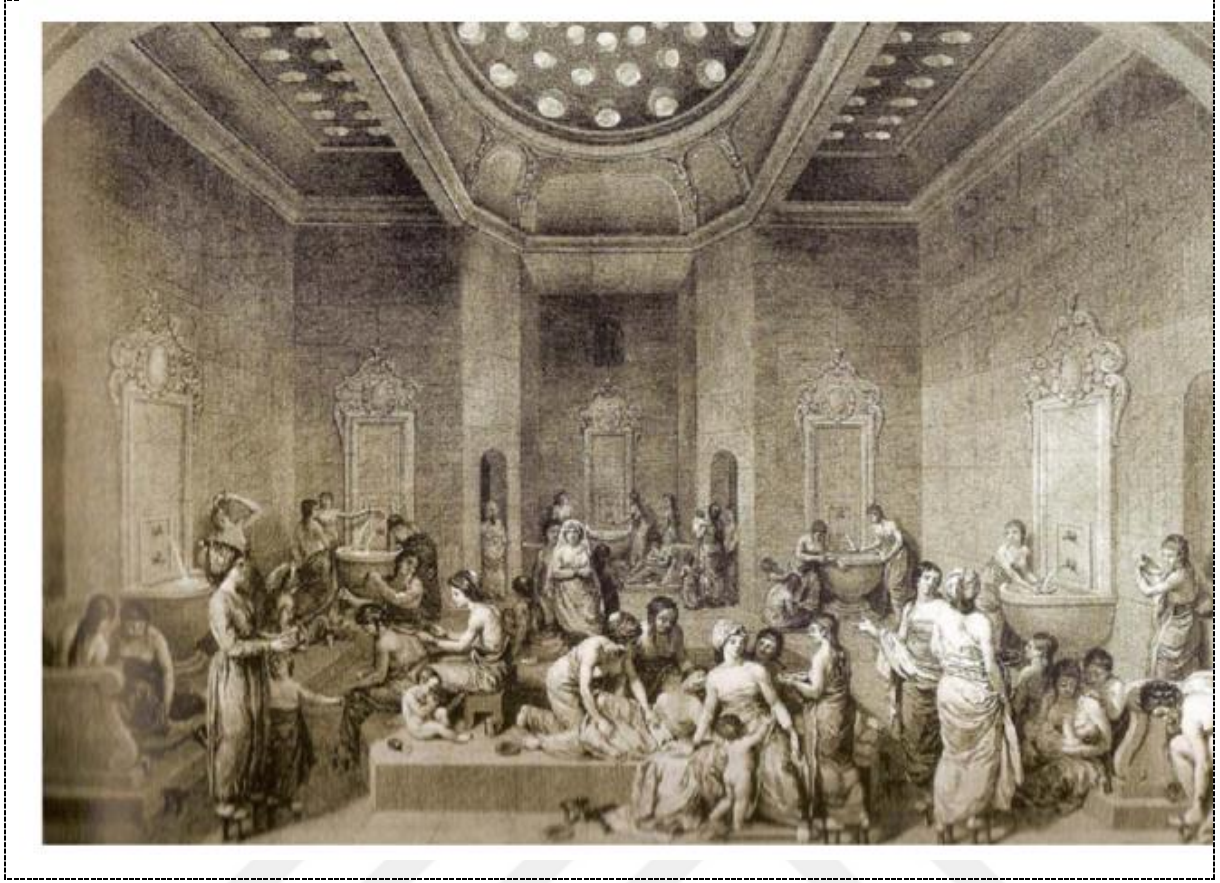
3.1.3. Bizans hamamları

Bizanslılar hamam kültürünü Romalılara göre daha fazla geliştirememişlerdir. Romalılar gibi hamamların gösterişli ve büyüklüğü yerine daha küçük ve mütevazı hamamlar inşa etmişlerdir. Romamlılar'dan süre gelen eğlence, spor, yarışma vs. etkinliklerin Bizanlılar döneminde de devam edildiği görülmüştür. Türk hamamları, Bizans hamamlarının kopyası gibi ortaya çıkmamıştır ve Türkler kendine özgü hamam mimarisi geliştirmişlerdir (Karaman, 2013).

Bizanslılar döneminde İstanbul'daki en meşhur hamamlardan bir tanesi Zeuksippos Hamamı'dır. Kalendu Hamamı, Arkadien Hamamı; Bizans döneminde inşa edilmiş önemli hamamalardan birkaç tanesidir (Ertuğrul, 2009).

3.2. Türk Mimarisinde Hamamlar

Türkler Asya'dan Anadolu'ya göç ederken hamam kültürlerini de beraberinde getirmişlerdir. Savaşlarda temizlenme ihtiyacının giderilmesi için seyyar hamam çadırları kurmuşlardır. Türk hamamları Roma hamamlarına göre daha küçük yapılardır. Türk hamamları dıştan sade görünümlü fakat iç mimarisi gösterişlidir. Arap kültüründe çifte hamam örnekleri bulunmazken, Türklerde bitişik olarak kadın ve erkek için iki binadan oluşan hamamlar inşa edilmiştir. Büyük şehirlerde külliyelerin eklentisi olarak çifte hamamlar inşa edilmiştir. Çifte hamamların avantajı, kadın ve erkeklerin ısıtma sisteminin tek bir külhanla çözülmüş olmasıdır. Çifte hamamlarda erkeklerin hamama giriş çıkış ana caddeye bakmakta, kadınlarınki ise mahremiyetten dolayı ara sokağa bakmaktadır. Küçük hamamlarda ise günün belli saatlerinde erkekler, belli saatlerinde de kadınlar hamamı kullanmaktadır. Osmanlı döneminde Külliyeler, bir bütünlük içerisinde cami, medrese, imarethane, kütüphanenin yanında hamamları da içerisinde barındırmışlardır. Külliye inşaatı uzun yıllar alan bir süreci kapsadığı için işçilerin temizlenmesi amacıyla ilk hamam yapıları yapılmıştır. Roma hamamlarından farklı olarak Türkler havuz yerine kurnadan su dökerek yıkanmışlardır. Bunun sebebi islamiyette durgun suyun pis olacağından bu suda yıkanılmamasından kaynaklanmaktadır. Terlemek için farklı mekan düşünülmemiş, göbek taşı bu amaca hizmet etmiştir. Selçuklu döneminde çok fazla görülen, Osmanlı hamam mimarisinde ön tarafta istisnai olarak revaklı bir bölüm yapılmıştır. Osmanlı döneminde ilk hamam örneği I. Murat zamanında Bursa'da inşa edildiği bilinmektedir. İstanbul'daki ilk hamam Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Irgat hamamıdır (Karaman, 2013). Türk hamam kültüründe, gelenek haline gelmiş olan hamamda kutlama ve seremoniler tören niteliğinde ritüellere dönüşerek günlük hayat içerisinde önemli yer tutmaktadır. Bunlardan bazıları damat hamamı, gelin hamamı, sünnet hamamı, lohusa hamamı, tulumbacılar hamamı, adak hamamı, asker hamamı, bayram hamamıdır (Orcan, 2011). Şekil 3.7.'de ünlü Fransız ressam Jean-Jacques-François Le Barbier'in "Türk Hamamı" adlı çalışması görülmektedir. 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen gezginler tarafından Türk hamamları kitaplara ve resimlere de konu edilmiş olduğu bilinmektedir.

Şekil 3.7. Le Barbier’in “Türk Hamamı” adlı çalışması (Orcan, 2011)

3.2.1. Türk hamamlarının mekan dağılımları ve işlevleri

Anadolu’daki Türk hamamlarının ana mekânları, soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık olup sıcak ve soğuk su depoları ile külhandan oluşan tesisat mekânları bulunmaktadır (Tağcı, 2015).

3.2.1.1. Soyunmalık (Camekan)

Soyunmalık, hamam yapılarının hacimsel olarak en büyük ikinci mekânını oluşturmaktadır. Hamama ilk girildiğinde yıkanmaya hazırlanmak için ayrılan bölümü tanımlar. Soyunmalık bölümü genellikle kare veya dikdörtgen planlıdır. Bu mekanların duvarı 1.20-2.50 m genişliğinde taştan veya ahşaptan sekiler ile çevrilidir. Soyunmalık kısmında genellikle mekânın ortasında fiskiyeli bir havuz bulunur. Bu havuzlar kare, altıgen, sekizgen veya bazen daire şeklindedir. Bazı hamamlarda Şirvan adı verilen, ahşap sütunların taşıdığı ve ahşap merdivenle galeriye çıkılan bir kademe bulunur (Aksoy, 2011). Soyunmalık döşemesinin

altında ısıtma sistemi bulunmaz. Bazı hamamların soyunmalık kısmında mermer kahve ocakları bulunduğu da bilinmektedir. Mekânın aydınlatması genellikle kubbe yer alan aydınlık fenerleri ve az sayıda cephe pencereler ile sağlanmaktadır (Orhan, 2003).

Soyunmalık 14 ve 15. yüzyıllardan itibaren kare planlı kubbe örtülü mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem hamamlarında soyunmalık mahali hamamın ilk bölümüdür. Daha eski dönem olan 13. yüzyıl döneminde bazı Anadolu Selçuklu hamamlarında yazın sıcağıdan kışın soğuktan korunmak amacıyla soyunmalığın önüne rüzgârlık mekânı kapalı bir giriş yapıldığı bilinmektedir. 16. yüzyıldan itibaren bu rüzgârlıklar revaklı girişlere dönüşmüştür (Şehitoğlu, 2006).

İlk uygulanan örneklerde tamamen kapalı olan soyunmalık mekânının dış duvarları 15. yüzyıl sonrasında giriş seviyesine yakın kotta demir parmaklıklı ve ahşap kafesli alt pencereler, kubbe etek seviyesine yakın üst pencereler açılmaya başlanmıştır (Aru, 1949).

3.2.1.2. Soğukluk (ılıkık)

Soğukluk, sıcaklık ile soyunmalık arasındaki geçişi sağlayan bir mekândır. İçerisinde genellikle tıraşlığın ve helanın yer aldığı hamamın ana bölümlerinden biridir. Bu bölüm, vücudun sıcaklık farkından etkilenmemesini sağlamak için yapılan bir geçiş mekânıdır. Eğer bu bölüm büyükse soğuk havalarda soyunmalık olarakta kullanılmak içindir. Soğukluk bölümleri de plan tiplerinde farklılıklar olan mekânlardır ve genelde kare planlı veya dikdörtgen plan yapısı ile şekillenir. Mekân ya tek tonoz ile örtülmüş ya da kemerle bölünerek her bölüm kubbe veya tonoz ile ayrı ayrı örtülmüş olarak uygulandığı görülür (Aksoy, 2011). Külhandan çıkan, iç hacmi ısıtan sıcak hava, döşeme altında ve duvarlarda dolaşarak mekânı ısıtır. Bazı 15. yüzyıl hamamlarında, soğukluk kısmı ile sıcaklığın birbirine bağlandığı görülür. Örneğin; Bursa'da Demirtaş ve İstanbul'da Çukur Hamam'da (erkekler kısmında) soğukluk bölümü bir kemerle sıcaklığa bağlanmıştır. Aydınlatma çözümleri incelendiğinde, kubbelere yerleştirilen fanus veya büyük bir kandil şeklinde, bombeli, yuvarlak, fil gözü olarak adlandırılan camlardan gelen gün ışığı ile doğal aydınlatma ile sağlanır. Bazı örneklerde ise fanusların yerleştirildiği yuvalar yıldız şeklindedir (Çınar, 2010).

3.2.1.3. Sıcaklık

Hamamlarda yıkanma eyleminin gerçekleştiği esas kısım olması nedeniyle yapının en önemli mekânı olarak tanımlanır. Bu bölümde eyvan ve halvet kısımlarda bulunmaktadır. Halvet kısmında kapı yoktur. Eyvan ise önü açıktır ve içlerinde yerden yaklaşık 20 cm yükseklikte seki bulunur (Aksoy, 2011). Halvet bölümü, sıcaklık mekânının köşelerinde 2,5 m x 2,5 m ile 4 m x 4 m ebatları arasında değişen özel yıkanma bölümlerini oluşturmaktadır (Türkyılmaz, 2001). Halvetler genellikle kare planlı ve kubbe örtülü olurken, eyvanlar çoğunlukla bir tonoz ile örtülmüşlerdir (Eyice,1997). Sıcaklık bölümünde tam ortada yerden 45-50 cm yüksekte genellikle sekizgen bazen dairesel formda da olan göbek taşı bulunmaktadır. Burası oturma, masaj, dinlenme yeridir. Bu mekân genellikle kubbelerle örtülüdür. Sıcaklık kısmında aydınlatma, fil gözü adı verilen cam fanuslarla sağlanmaktadır. Bu bölümün duvarları boyunca 15-20 cm yüksekte, 70-100 cm eninde sekiler bulunmaktadır (Aksoy, 2011). Semavi Eyice hamam yapılarını, sıcaklık mekanının plan biçiminde göre gruplandırmıştır. Bu ayırım altı farklı şemaya ait plan biçimini içermektedir (Eyice,1997).

3.2.1.4. Aralık

Soğukluk(ılıkılık) ve soyunmalık mekânı arasında geçit görevi üstlenen bölümdür. Bu bölüm 12. ve 13. yüzyıl hamam yapılarında görülmüştür. Aralık bölümünün boyutları 15. yüzyılda küçülmeye başlayarak, 16. yüzyıl sonrası tamamen kaybolmuş olduğu görülmüştür (Önge, 1995). Bazı planlarda tıraşlık ve helanın da bu bölümde çözüldüğü görülmüştür. Sıcak havanın dağılmasını engellemeye çalışan bir bölümdür. Hamamlarda kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahip olup çatı örtüsü tonozdur (Şen A. , 2015).

3.2.1.5. Hela ve Tıraşlık

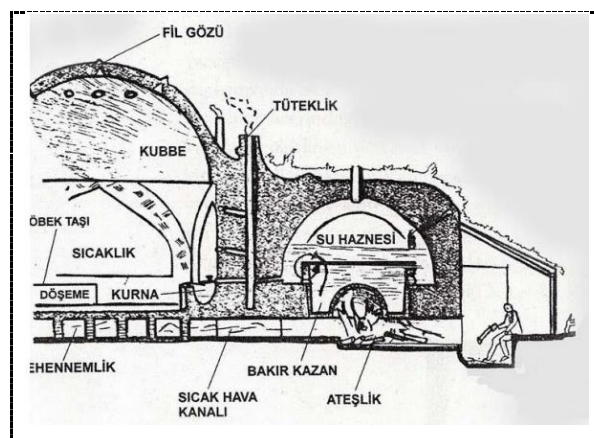
Hela ve tıraşlık, aralık bölümü olmadığı hamamlarda ılıkılık bölümü içerisinde yer alan küçük mekânlardır. Aralık bölümünün olduğu hamamlarda ise bu bölüm ile ilişki içerisinde yer almaktadır. Hela ve Tıraşlık mekânı, 2 m² ile 4m² arasında değişen büyüklüğe sahiptir. Bu mekânlar aynalı tonoz, beşik tonoz veya kubbe ile örtülmektedir (Sağlar, 2014).

3.2.1.6. Su deposu

Su depoları sıcak ve soğuk su depoları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Soğuk su depoları hamamın dışında olabildiği gibi, küçük hamamlarda sıcak su deposunun kenarında bölme bir duvarla ayrılarak da yapılmış olan örnekler bulunmaktadır. Boyutları halvet duvarı ölçüsünde olan su depolarının üzeri beşik veya sivri tonozla örtülmüştür. Sıcaklık ve su deposu arasındaki duvarda genellikle pencere bulunur. Bu pencere su seviyesinin kontrolünü sağlamak, suyun buharından faydalanmak, gerektiğinde deponun tamirati için kullanılır (Aksoy, 2011).

3.2.1.7. Külhan ve ısıtma tertibatı

Külhan hamamın ateşinin yakıldığı bölümdür. Yanan ateşle kazandaki suyun ısıtıldığı, külhan kemeri üzerinde yer alan baca yardımıyla da dumanın dışarı çıkmasının sağlandığı hamamın tesisat bölümü olarak tanımlanan kısmını oluşturur (Yılancı, 2012). Hamamın döşemesinin altından cehennem olarak adlandırılan kısımdan da dumanı geçerek hamam ısıtır (Aksoy, 2011). Su deposunun yakınında, uzunluğu sıcak su deposunun boyuna eşit, üzeri genellikle tonoz örtülü bir bölümdür. Külhanın zemin kotu küçük hamamlarda genellikle cehennemlik seviyesinde tutulmuş; büyük ölçüdeki hamamlarda ise su deposu seviyesine yakın yapılmıştır (Yılancı, 2012). Külhan bölümünün kapısı hamamın dışından bağımsız bir şekilde de giriş sağlayabilecek şekilde konumlandırılmıştır. Genellikle dikdörtgen planlıdır ve üst örtüsü tonoz şeklinde kapatılmıştır. Bu bölümün aydınlatması ise tonozla açılan ışıklıklarla sağlanmış olduğu görülür (Şekil 3.8.) (Aksoy, 2011).

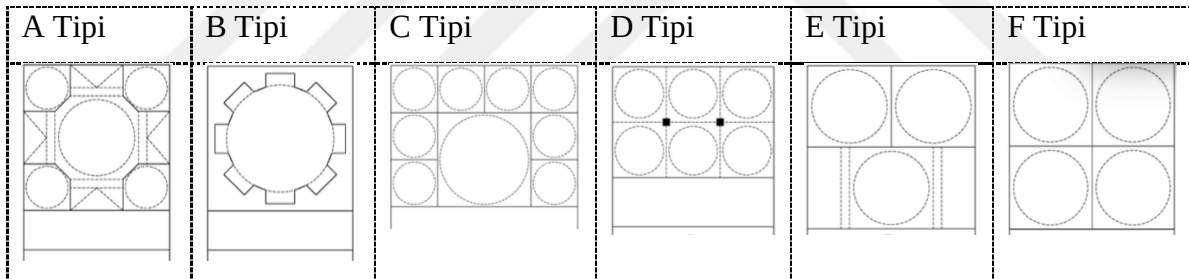
Şekil 3.8. Isıtma sistemini gösteren Kesit (Karaman, 2013)

3.2.1.8. Cehennemlik

Cehennemlik bölümü yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte sıcaklık ve kısmen soğukluk bölümünün altını kaplayan kısım olarak tanımlamaktadır. Külhanda yanan odun ateşinin dumanı ile kaynayan sıcak su buharının tüteklik bacaları ile sıcaklığa ulaşması sağlandığı tesisat sisteminin bir parçasını oluşturur (Çelik,2018).

3.2.2. Türk hamamlarının plan tipolojisi

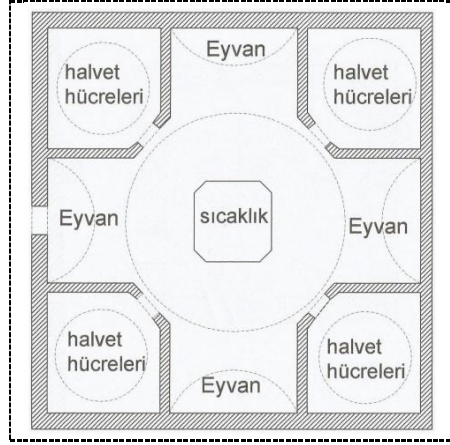
Türk hamamları hakkında araştırma yapan uzmanlar tarafından hamamların plan ve görünüşlerinde çeşitliliğe gidilmediği, aynı planların biraz değiştirilerek ana fikir korunarak hamam yapıları inşa edilmeye devam edilmiştir. Türk hamamlarını Semavi Eyice, mimari plan şemalarının mekân organizasyonlarına göre ayırmıştır. Bu ayırım yapılırken sıcaklık bölümü baz almıştır (Çelik, 2018). Sıcaklık kısmına göre altı farklı grupta şema elde edilmiş ve Şekil 3.9.' da yer verilmiştir.

Şekil 3.9. Sıcaklığa göre Semavi Eyice' nin altı farklı plan kurgusu (Eyice, 1960 kaynağından Ertuğrul, 2009 tarafından çizilmiştir)

3.2.2.1. Dört eyvanlı köşe hücreli tip (A tipi):

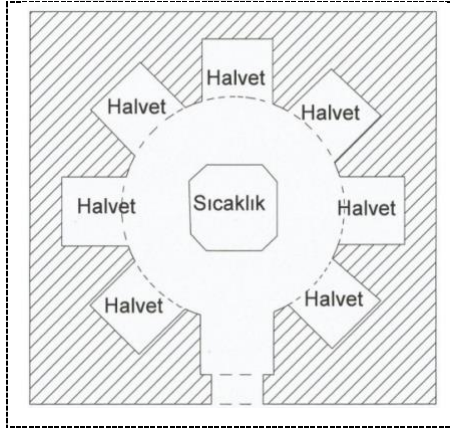
Sıcaklığı haçvari tip olarak adlandırılan A Tipi plan şemasında, sıcaklığın 4 tarafında eyvanlar bulunmaktadır ve eyvanın bir tanesi giriş eyvanı olarak şekillenmektedir. Sıcaklık mekanının şöşelerinde halvetler yer almaktadır. Halvetlerin sayısı hamamın boyutlarına göre farklılık göstermektedir (Şekil 3.10.)(Çelik, 2018).

Şekil 3.10. Haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli tip şematik gösterimi (Karaman, 2013)

3.2.2.2. Yıldızvari sıcaklıklı tip (B tipi)

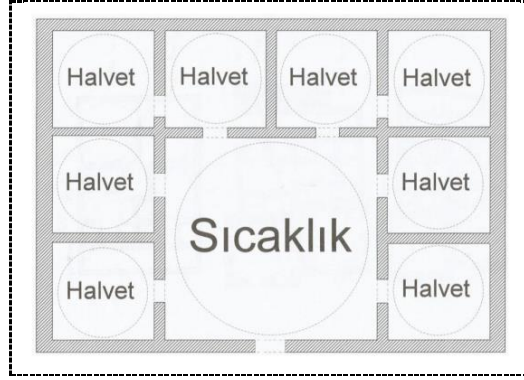
Sıcaklık mekânı yıldız formunda şekillenmiş olması nedeniyle bu isimle adlandırılmaktadır. Sıcaklığın ana mekânı 6'lı, 7'li veya 8'li çokgen şeklinden oluşmuştur. Orta mekânın çevresinde duvarın içinde tonozlu nişler bulunmaktadır (Şekil 3.11.)(Çelik, 2018).

Şekil 3.11. Yıldızvari sıcaklıklı tip Şematik gösterimi (Karaman, 2013)

3.2.2.3. Dört köşe sıcaklıklı ile çevrilmiş halvet hücreli tip (C tipi)

A ve B Tipi sıcaklık plan şemalarına göre daha basit bir plandır. Sıcaklık bu planda dikdörtgen veya kare şeklindedir. Halvetler kenarlarında sıralanmıştır (Şekil 3.12.)(Çelik,2018).

Şekil 3.12. Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip şematik gösterimi (Karaman, 2013)

3.2.2.4. Çok kubbeli sıcaklıklı tip (D tipi):

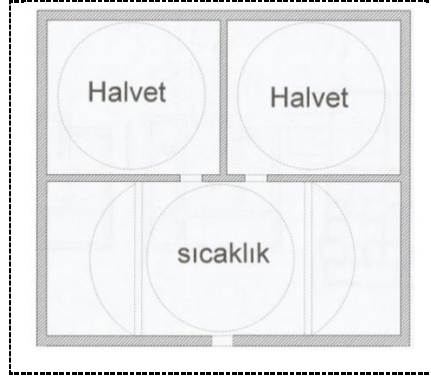
D tipi planda sıcaklık bölümünün kemerlerle bölümlere ayrılmış olduğu görülür. Ortada bulunan kemerler sütunlar aracılığıyla taşınmaktadır. Bu tipte genellikle göbek taşı bulunmaz. Desteklerin örttüğü bölümlerin her birinin üzeri kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3.13.)(Çelik,2018).

Şekil 3.13. Çok kubbeli sıcaklıklı tip şematik gösterim (Karaman, 2013)

3.2.2.5. Ortası kubbeli çifte halvetli tip (E tipi):

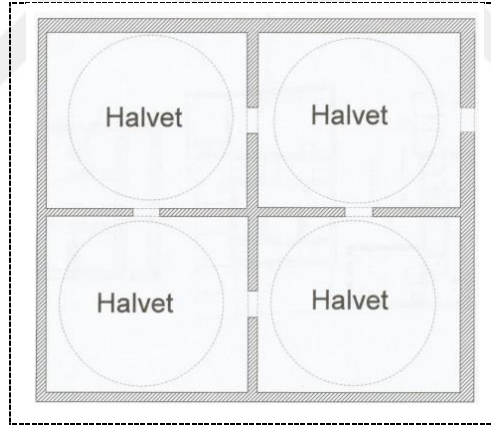
Bu plan şemasında sıcaklık dikdörtgen şeklinde biçimlenmiştir. Sıcaklık mekânının orta (simetri) bölümü kubbe ile yan bölümler ise tonozlarla örtülmüştür. Sıcaklık mekânından halvetlere geçilmektedir ve halvet mekanları bitişik konumlandırılmıştır. İki halvet arasındaki ortak duvarda mihrap şeklinde bir niş bulunmaktadır (Şekil 3.14.)(Çelik,2018).

Şekil 3.14. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip şematik gösterim (Karaman, 2013)

3.2.2.6. Eş odalı tip (F tipi):

Bu plan tipolojisinde ılıklik, sıcaklık ve halvetler eş büyüklükte kurgulanmıştır. Bu plan tipi genelde özel hamamlarda kullanılmıştır. Eş büyüklükte bölümlerin üstleri kubbe ile örtülmüş ve birbirleriyle bağlantılı olacak şekilde inşa edilmiştir (Şekil 3.15.)(Çelik,2018).

Şekil 3.15. Soğukluk-sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip şematik gösterim (Karaman, 2013)

3.2.3. Süsleme

Türk Hamamlarında süslemeler genellikle iç mekân kurgularında yer alır. Tono, kubbe, kubbe geçişleri, şadırvan, iç duvarlar, oturma sekileri ve kurna taşlarında süsleme öğeleri görülürken, dış kapı kemerlerinde de süsleme öğelerinin kullanıldığı görülür (Önder, 2007). Osmanlı dönemi hamamları giriş cephelerinde süslemeler kullanılmış olan malzemelere göre mermer

veya taş süsleme, sıva üzerine süsleme, çini süsleme, baskı ve kalem işi boyama olarak dört gruba ayrılmıştır (Önge, 1995).

3.2.4. Aydınlatma

Cisimlerin görülmesine ve renklerin ayırt edilmesine olanak sağlayan ışık, hamam mimarisinde hem doğal aydınlatmanın sağlanması açısından işlevsel özelliği ile hem de ışığın süzülerek mekâna alınması, ya da mekânın bir odak nesnesini vurgulaması ile estetik kullanım özelliği ile önemi büyüktür. Işık yapıda mekânın var oluşunu belirleyen bir öğedir. Fonksiyonu gereği mahremiyet açısından dışa kapalı inşa edilen hamamlar da gün ışığı ile doğal aydınlatma ve geceleri yapılan suni aydınlatma olarak iki farklı şekilde aydınlatmanın kullanılmış olduğu görülür. Hamam yapılarının doğal aydınlatmasında, soyunmalık mekân örtüsündeki aydınlık fenerleri (çatı fenerleri), dikkat çeken birer mimari detay olarak karşımıza çıkar. Ayrıca fil gözleri, tepe ışıkları ve muhtelif yerlerdeki pencere açıklıkları ile de doğal aydınlatma sağlanabilmektedir. Mahremiyetten dolayı hamamların cepheleri genellikle penceresiz bırakılmıştır. 15. yüzyıldan itibaren soyunmalık mekânlarında ve kubbe kasnaklarında pencereler açılmaya başlanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren ise özellikle soyunmalık mekânı cephelerinde altlı üstlü bir pencere düzenlemesine gidildiği görülür. Osmanlı Dönemi hamamları'nda ise doğal aydınlatmanın sağlandığı tepe pencerelerinin sıcaklık bölümünün üst örtü kubbesi üzerinde açılmış olduğu görülür. Bu pencereler haçvari bir düzenleme ile kurgulanmıştır. Suni aydınlatmanın gerekli olduğu günün belirli zamanlarında ise, meşale, kandil, çıra, fener, gaz lambaları kullanılmıştır (Çınar, 2010).

3.2.4.1. Işık/aydınlık fenerleri

Hamam yapılarında mahremiyet gereksinimi nedeniyle doğal aydınlatma genellikle tavan örtülerine açılan açıklıklar ile sağlanır. Hamam yapılarının doğal aydınlatmasında kullanılan önemli yapı elemanlarından biri aydınlık fenerlerleridir. Tavan örtüsünde yer alan bu fenerlerden günümüze genellikle taş malzeme ile inşa edilenleri ulaşabilmiştir. Ahşap malzemeli en eski örnekleri ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılammamakla birlikte soyunmalıklar da merkezdeki şadırvanın üzerine denk gelen tavan ile birlikte yok olduğu ya da onarımlar sırasında özgünlüğünü kaybettiği varsayılmaktadır. Işık fenerlerinin yapım sistemi, tavan üst örtüsüne göre şekillenmiştir. Ahşap çatılı yapılarda ışık fenerinde de ahşap kullanılırken, kâgir

kubbeler üzerinde yükselen ışık fenerlerinde taş malzeme tercih edilmiştir. Ahşap ışık fenerlerinde, yapının üst örtü kurgusuna bağlı olarak genellikle iki farklı yöntem uygulanmıştır. İki yöntemde de fener, üst örtünün merkezinde genellikle şadırvana denk gelen kısımda yer alır. İlk yöntemde fenerin prizmatik gövdesi, tavandaki bir kaide üzerinde çatı yüzeyinden yükseltilmiştir. İkinci yöntemde ise fener, ahşap tavan üzerinde dışarı taşıp kare veya sekizgen taban üzerinde merkeze doğru daraltılmıştır. En eski örneğine 15. yüzyılda rastlanan taş ışık fenerlerinde yapım sistemi farklılaşmış, özellikle 16. yüzyılda kare, altıgen, sekizgen veya onikigen prizma biçimindeki fenerlerin gövdeleri, köşelerde yer alan taş ayaklara veya küçük sütunlara kemerlerle ya da lentolara oturtulmuş ve küçük kubbeler ile örtülmüşlerdir. İstanbul Çemberlitaş Hamamı'nda sekiz sütunun taşıdığı sivri kemerlere oturtulmuş, eteği taçlı kubbe ile örtülmüş ışık fenerleri mevcuttur. Bu tip sütunlu fenerlerde prizmatik gövdenin pencerelerine yerleştirilmiş camlı doğramalar yerine, fener kaidesindeki ışık açıklığını örten, daha alçak tutulmuş prizmatik veya konik bir cam kapak kullanılmıştır. Anadolu'daki hamamların da birçoğunda, özellikle soyunmalık bölümlerinde aydınlık fenerleri sıklıkla gözlemlenebilmektedir (Kozlu, 2020).

3.2.4.2. Aydınlık pencereleri

Aydınlık pencereleri, duvarlara, üst örtüye veya tonoz sırtlarına açılan, genellikle kare, dikdörtgen veya dairesel forma sahip olan pencereleri tarif eder. Hamam yapısı içerisinde aydınlık pencereleri, Beylikler Dönemi ile büyük hamamlarda soyunmalık bölümü kubbe ile örtülmeye başladıktan sonra kullanılmıştır. İlk örneklerinde soyunmalık duvarlarına iki sıra pencereler halinde uygulanmış, daha sonra kubbeye de küçük pencereler eklendiği görülmüştür. Mimar Sinan'ın eseri Ayasofya–Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nda aydınlık pencerelerinin kullanılmıştır. Bu örnek, ışık fenerlerinin yanı sıra cephelere veya tavana açılan aydınlık pencerelerinin de kullanımıyla da hacimde doğal ışığı en iyi alabilen Osmanlı hamamı örnekleri arasında yer alır. 15. Yüzyıl sonrasında soyunmalıklara daha fazla ışık sağlamak amacıyla, zemin seviyesine yakın demir parmaklıklı ve ahşap kafesli alt pencereler ile birlikte, kubbe etek seviyesine yakın, renkli camlı, alçı üst pencerelerin de kullanılmış olduğu görülür (Kozlu, 2020).

3.2.4.3. Işık gözü-fil gözü

Türk hamamlarında doğal aydınlatmanın sağlanmasında, soyunma mekânlarındaki aydınlık fenerlerinden sonra en çok dikkati çeken mimari detaylara sıcaklık mekânlarında rastlanır. Işık gözleri, özellikle hamamlarda birçok mekânda kullanımı tercih edilen özel pencerelerdir. 12-13. yüzyıla ait örneklerde merkezi sıcaklık kubbesinin ortasında tek bir ışık gözünün bulunduğu, 13. yüzyıldan itibaren bunun çevresinde ayrı ayrı veya birleşik ışık gözlerinden oluşan ışıklık çemberlerinin oluşturulduğu görülmektedir. 15. yüzyıla kadar bazı örneklerde tek bir ışık gözü bulunan eyvanlar ve bağımsız olarak aydınlatılmış halvetler dışında, merkezi mekânın kubbesi sıcaklık bölümünün doğal aydınlatma sağlanan önemli bir bölümü olmuştur. Halvetlerin kubbelerinde ise yine erken dönem hamamlarında sadece bir ışık açıklığı bulunmaktadır (Kozlu, 2020).

3.2.4.4. Işık tavanları

Hamam yapılarında 15. yüzyıldan itibaren farklı doğal aydınlatma detaylarına da rastlanmaktadır. Işık tavanları genelde küçük tonoz veya kubbe aynalarına yerleştirilmiş, kafes görünüşündeki tavan örtüleridir. Tonoz veya kubbelerin etek seviyesinde bulunan ışık tavanları, üzerine geometrik şekiller oyulmuş taş levhalardan veya sıvalardan yapılmıştır. Işık tavanlarının bir diğer farklı uygulaması ise hamamların merkezi sıcaklık kubbelerinde kullanılan, basık küre kapağı biçimindeki çok gözlü ışık tavanlarıdır. Bu tip ışık tavanları, kubbenin inşası esnasında tepede bırakılan geniş açıklığın, içine toprak künkler yerleştirilen dairesel bir örtüyle kapatılması sonucunda meydana gelmişlerdir. Bu ışık tavanlarına daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki hamamlarda rastlanmaktadır. 18. ve 19. yüzyılda özellikle İstanbul'da yapılan saray ve köşk hamamlarında, soğukluk ve sıcaklık mekânlarının örtülerinde, yarım küre şeklindeki klasik kubbelerin yerine basık kubbe veya tonozlar tercih edilmiş, bu örtüler çok sayıda ışık gözüyle adeta şeffaflaştırılmıştır. 19. yüzyıl ortalarında yapılan Dolmabahçe Sarayı Hünkâr Hamamı'nın madeni karkas bir sistemin taşıdığı camekânlı tavan örtüsü, en karakteristik örnekleri arasında yer almaktadır (Kozlu, 2020).

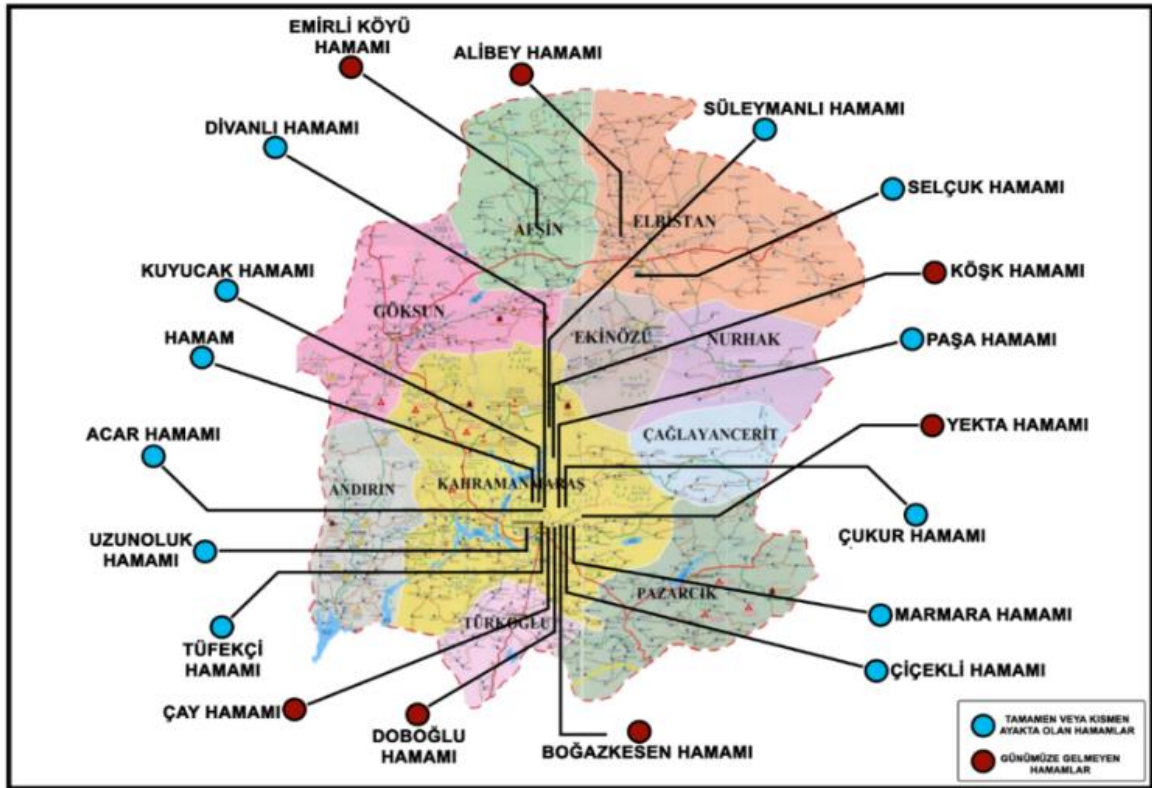
3.2.4.5. Yapay aydınlatma elemanları

Yapay aydınlatma sistemi, yapılarda doğal aydınlatmanın yeterli olmadığı veya doğal aydınlatma istenmediği durum ve zamanlarda kullanılan aydınlatma sistemini tanımlamaktadır. 15. yüzyıla kadar yapay aydınlatma sistemine ilişkin bir bilgiye rastlanmamaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda ise saray hamamları ve özel hamamlarda hizmetlilerin taşıdığı büyük şamdanlar, duvarlara çivilerle asılmış kandiller ve fenerlerin kullanıldığını gösteren minyatürlerden yapay aydınlatmanın kullanılmış olduğu bilgisine ulaşılır. Yapay aydınlatma olarak şamdan, kandil ve fener kullanımının halk hamamlarında da aynı şekilde kullanılmış olduğu düşünülür. Fenerler ve kandiller ile aydınlatma sağlanması için beziryağı, gazyağı, zeytinyağı, haşhaş yağı gibi yağlar kullanılmıştır. 15. yüzyıldan sonra inşa edilen özel ve genel hamamlardaki küçük nişlerin, kandil, şamdan vb. ekipmanların yerleştirilmesi için tasarlandığı düşünülmektedir. Bu uygulamaların en önemli örneklerine Mimar Sinan'ın 16. yüzyılda yaptığı Ayasofya Hamamı erkekler kısmındaki soğukluk ve sıcaklık mekânlarında rastlanmıştır. Yapıda duvarların üzerine sıvadan yapılmış konsol rafları ile şamdan, kandil, fener gibi yapay aydınlatma araçlarını yerleştirmek için Çırağman denilen küçük niş uygulamalarına yer verilmiştir. Dolmabahçe Sarayı Çinili Hamamı'nın soğukluk mekânında bulunan Kütahya çinili masanın üzerine yerleştirilen sekiz adet mumluk, yapay aydınlatma elemanı olarak kullanılmıştır. Diğer bir örnek olarak Dolmabahçe Sarayı hamamlarında, yapay aydınlatma için duvar yüzeylerinin her iki tarafından kullanılmak üzere kapaklı niş uygulamalarına yer verilmiş olduğu görülür. Ayrıca saray içindeki hamamlarda tavandan sarkıt şeklinde şamdanlar kullanılmıştır. 20. yüzyıldan itibaren hamamlarda elektrik kullanımının başlaması ile birlikte, hamamların büyüklüğüne ya da kullanım şekline ve döneme göre değişen yapay ışık kaynakları kullanılmaya başlanmıştır (Kozlu, 2020).

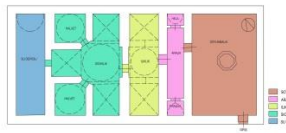
4. KAHRAMANMARAŞ TARİHİ HAMAMLARI

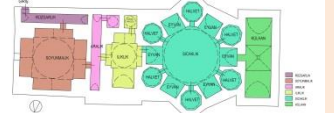
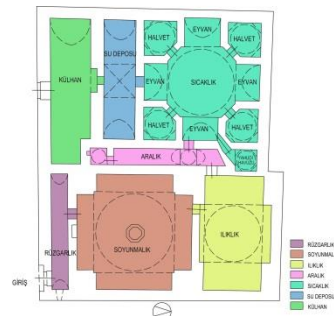
Maraş'ta bulunan ve Cumhuriyet dönemine ulaşan hamam yapıları Anadolu Selçuklu Devleti, Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemine ait eserlerdir. Beylikler Dönemi kent merkezi çekirdeğinde cami, bedesten ve hamam yapılarının birliktelikleri görülür (Özkarcı, 2007). Çalışmada günümüze ulaşan hamamlar inşa dönemleri, mülkiyet durumları, güncel işlevleri, plan özellikleri, hamam bölümleri, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, hamam bölümlerinin duvar malzemesi, üst örtü geçiş elemanı ve aydınlatama elemanı olarak incelenmiştir. Plan özellikleri açısından günümüze ulaşamayan bölümler belirtilmiş ve literatürden elde edilen bu bölümlere ait bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca 06.02.2023 yılında yaşanan büyük Maraş depremi sonrasında hamamların güncel durumları fotoğraflama tekniği ile belgelenmiştir.

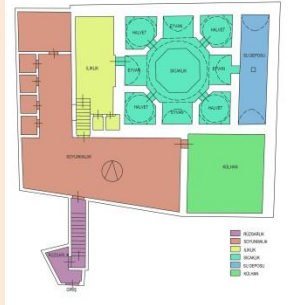
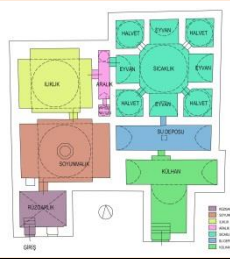
Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılda Maraş'ta beş hamam bulunmaktadır (Okumuş, 2009). Kaynaklarda 20. Yüzyılda ise oniki adet hamam olduğu belirtilmiştir (Karataş, 2004). Şekil 4.1'de Maraş ve ilçelerinde yer alan toplam ondokuz adet hamamın yerleri gösterilmiştir.

Şekil 4.1. Kahramanmaraş'ta tamamı veya bir kısmı ayakta olan yada günümüze ulaşmamış, ancak kaynaklardan ulaşabildiğimiz hamamların haritadaki konumu (Kalli, 2022)

HAMAM ADI/YERİ	İNŞA DÖNEMİ	MÜLKİYET DURUMU / KULLANIM DURUMU	KISA TANIMI	PLAN ÖZELLİKLERİ	PLAN
Selçuk (Saray) Hamamı Kahramanmaraş, Elbistan ilçesi, Köprübaşı mah. Cumhuriyet cad.	1239 yılı civarında (Anadolu Selçuklu Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Kahramanmaraş Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından kamulaştırılmıştır. 2007 yılı civarına kadar hamam olarak kullanılmaktaydı. Şu anda kullanılmamaktadır (Özkarıcı, 2007).	Günümüze çeşitli onarım ve ilavelerle gelen yapı; 1962 yılında yıkılan soyunmalık bölümü ile beraber, dıştan yaklaşık 11.40 x 25.00 m ölçülerindedir. Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır (Özkarıcı, 2007).	Hamam, aynı doğrultuda sıralanan soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık ve halvetleri ile sıcaklığa bitişik su deposundan oluşur. Külhan bölümü günümüze kadar ulaşmamıştır (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Hamamların dış duvarlarında kireç harçlı moloz taş kullanılmıştır. Üst örtü sisteminde tuğla malzeme kullanılmıştır. Zemin döşemesi sonradan karo ile kaplandığı için orijinal zemin kaplama malzemesi hakkında bilgi bulunmamaktadır (Özkarıcı, 2007)
Çukur Hamam Kahramanmaraş, Merkez ilçe, ekmekçi mahallesi 680 ada 2 parselda	15. yy in ikinci yarısında (Dulkadir Beyliği) (Özkarıcı, 2007)	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Belediye tarafından kiraya verilmiştir. Şu anda hamam olarak kullanılmaktadır.	1999-2001 yıllarında restorasyon yapılmıştır. 2012-2013 yıllarında restorasyon yapılmıştır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). 14.00 x 32.00 m ölçülerindeki yapı dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisinde inşa edilmiştir (Özkarıcı, 2007).	Hamam, aynı eksen üzerinde sıralanan rüzgarlık, soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık ve halvetleri ile sıcaklığa bitişik su deposundan oluşur; külhan kısmı günümüze gelmemiştir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Hamamın duvarlarında kireç harçlı kaba yonu ve moloz taş, örtü sistemlerinde tuğla, zemin döşemelerinde kesme taş ve mermer malzeme kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007).
Marmara (Hatuniye /Pazar) Hamamı Kahramanmaraş, Kurtuluş mah. 421015 nolu sokakta, 1753 ada 14 parsel	1500 lü yıllarda (Dulkadir Beyliği) (Kahramanmaraş Belediyesi , 2012)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda kullanılmamaktadır.	1957 yılında restore edilmiştir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Dıştan yaklaşık 13.00 x 29.00 m ölçülerindeki yapı, üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer (Özkarıcı, 2007).	Hamam doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümünden oluşmaktadır (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup geçirdiği tadilatlardan dolayı bazı mekanları betonarmedir. Duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, örtü sisteminde tuğla, zeminde ise kesme taş kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007).
Süleymanlı (Zeytun) Köyü Hamamı Kahramanmaraş, merkez ilçe, Süleymanlı(Zeyt un) Köyü	16.yy ilk yarısı (Dulkadir Beyliği-Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda ahır olarak kullanılmaktadır.	Restitusyon planı bulunduğu Restorasyon çalışması yapıldığı bilinmektedir. .Dıştan yaklaşık 19.50 x 23.50 m ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar gurubuna girer (Özkarıcı, 2007).	Hamam, rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşur (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Hamamın duvarlarında moloz ve kaba yonu taş; kemer ve söveler ile örtü sistemlerinde ince yonu taş malzeme kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007)

Paşa Hamamı Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu İlçesi, Kurtuluş Mahallesi, Haruniye Caddesi üzerinde, 1757 ada 7 parselde,	16.yy ortalarında (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Yarı hissesi Vakıflar, yarı hissesi özel mülkiyetindedir. Şu anda kullanılmamaktadır.	Restorasyon çalışması bulunmamaktadır. Dıştan yaklaşık 13.00 x 35.00 m boyutlarındadır. Yıldızvari tip hamam grubuna girer (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	Hamam plan şemasına bakıldığında zaman soğudan batıya doğru rüzgarlık, soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Hamamın duvarları ile tonozlarında kaba yonu ve moloz taş, kemer ve sövelerde sarımsak renkte ince yonu taş, kubbe ve geçiş sistemlerinde ise tuğla malzeme kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007).
Kuyucak Hamamı Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu İlçe, turan mahallesi, şehir mülüş nuri cad. 1742 ada 53 parsel	16.yy ikinci yarısında (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Yarı hissesi Vakıflar, yarı hissesi özel mülkiyetindedir. Şu anda hamam olarak kullanılmaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	Günümüze çeşitli onarımlar yaparak gelen hamam, orijinal dokusunu önemli ölçüde korumaktadır. Dıştan yaklaşık 18.80 x 22.90 m ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisinde inşa edilmiştir (Özkarıcı, 2007).	Hamam; rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, aralık, sıcaklık, ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşur (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir, fakat geçirdiği tadilatlardan dolayı bazı kısımları betonarmadır. Hamamın duvarlarında kaba yonu ve moloz taş; örtü sisteminde tuğla; zemin döşemelerinde, oturma ve soyunma sekilerinde ince yonu taş malzeme kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007).
Uzunoluk Hamamı Kahramanmaraş Dulkadiroğlu İlçesi, Fevzi Paşa Mahallesi, Uzunoluk Caddesi 937 ada 12 parsel	16.yy sonu, 17.yy başları (Osmanlı Dönemi) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesine aittir. Şu anda Dijital Kurtuluş Müzesidir.	1975 yılında özel mülkiyetindeyken hamam yıkılmıştır. 2008 yılında belediye tarafından rekonstrüksiyon yapılmıştır. Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer. Rekonstrüksiyondan sonra yapı; dört eyvanlı ve dört hücreli hamamlar grubuna girer (Özkarıcı, 2007).	Kuzey-güney istikametinde yapılan hamam rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve su deposu ile üzeri toprak damlı külhan kısımlarından oluşmuştur (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup rekonstrüksiyon öncesi yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir, rekonstrüksiyon sonrasında betonarme olarak inşa edilmiştir. Hamamın duvarlarında briket, üst örtüsünde tuğla kullanılmıştır.
Hamam (Gavur) Hamamı Kahramanmaraş Dulkadiroğlu İlçesi gazipaşa mahallesi, gazneliler cad. 978 ada 20 parsel	Geç osmanlı dönemi (1603-1839) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda kullanılmamaktadır.	Restorasyon çalışmasıyla ilgili bir veri bulunamamıştır. Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	Hamam soyunmalık, ılıklik, ve sıcaklık bölümünden oluşmaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Hamamın duvarlarında ve üst örtüsünde moloz taş kullanılmıştır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).

Çiçekli Hamamı Kahramanmaraş, merkez ilçe, Kayabaşı mah. 41024. Sokak, 826 ada 5 parsel	17.yy (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda kullanılmamaktadır.	Günümüze bazı ilâve ve onarımlarla gelen yapı, orijinal özelliğini önemli ölçüde korumaktadır. Hamam, arsamn durumuna göre inşa edildiği için hafif carpık planlıdır.Yapi, dört eyvanle ve dört hücreli hamamlar grubuna girer (Özkarıcı, 2007).	Hamam; soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşur (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapıım tekniği ile inşa edilmiştir. . Hamamın inşasında kireç harçlı moloz taş; şadırvan, soyunma ve oturma sekileri ile zeminde kesme taş malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır (Özkarıcı, 2007).
Divanlı Hamamı Kahramanmaraş, merkez ilçe, divanlı mah., 223 ada 3 pasrelde	17.yy(Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda hamam olarak kullanılmaktadır.	Günümüze ulaşmayan tamir kitabesine göre, yapı, 1320 H./ 1902-3 M. yılında onarım görmüştür. Hamamın rüzgarlık ve soyunmalık kısımları Belediye tarafından 1981 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılarak, 6.00 m kadar yola gitmiştir.1985 yılında betonarme olarak üç katlı yeniden inşa edilmiştir. Depremden dolayı şuanda tadilat işlemleri sürmektedir.Dışarda n yaklaşık 17.00 x 21.80 m ölçülerinde olan hamam yapısı dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisi arasında yer alır (Özkarıcı, 2007).	Hamam, rüzgarlık soyunmalık, aralık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhan bölümlerinden oluşur (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapıım tekniği ile inşa edilmiştir, tadilatattan sonra bazı mekanları betonarme olarak inşa edilmiştir. Hamamın duvarlarında kesme taş,üst örtüsünde moloz taş kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007).
Tüfekçi Hamamı Kahramanmaraş, merkez ilçe, kurtuluş mah., demirci cad. 1760 ada 38 parsel	18.yy (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda kullanılmamaktadır .	Yapı en son 1989 da tamir görmüştür. Dış ölçüleri yaklaşık 19.30 x 19.70 m ebatında olan yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır (Özkarıcı, 2007).	Hamam, rüzgarlık soyunmalık, aralık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhan bölümlerinden oluşur (Özkarıcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapıım tekniği ile inşa edilmiştir. Hamam duvarlarında ve örtü sisteminde kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Zemin döşemelerinde, oturma ve soyunma bölümleri ile şadırvan bölümünde kesme taş malzeme kullanılmıştır (Özkarıcı, 2007).

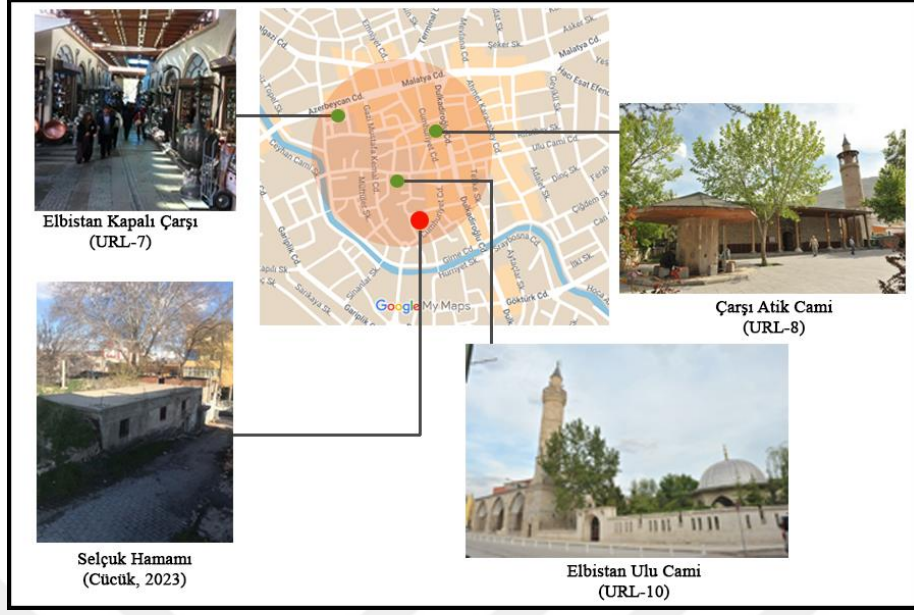
Acar(Yeni/Kale) Hamamı Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu İlçesi, Fevzipaşa Mahallesi, 27030.sokak, 951 ada 1 parselde	19.yy ın ortalarında (Osmanlı Dönemi) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	Özel mülkiyetindedir. Şu anda hamam olarak kullanılmaktadır.	Günümüze onarımlar görerek gelen hamamlar, orijinal özelliğini muhafaza etmektedir. 21.70 x 27.00 m ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli, hamam tipolojisinde inşa edilmiştir (Özkarcı, 2007).	Hamam; rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve sıcaklığa birışık su depose ile külhandan oluşur (Özkarcı, 2007).	 YAPIM SİSTEMİ Tek hamam olarak planlanmış olup yığma yapıım tekniğı ile inşa edilmiştir. Geçirdiğı tadilatlardan dolayı bazı mekanlar betonarme olarak inşa edilmiştir. Hamamın duvarlarında ve örtü sisteminde kaba yonu ve moloz taş; cümle kapısı, şadırvan, oturma ve soyunma sekiler ile zemin döşemelerinde ince yonu taş malzeme kullanılmıştır (Özkarcı, 2007).
---	--	--	--	--	--

4.1. Tamamı veya Bir Kısım Ayakta Olan Hamamlar

K.Maraş’da bulunan ve günümüze kadar ulaşan oniki hamam bulunmaktadır. Merkez ilçelerde Süleymanlı(Zeytun) Köyü hamamı, Divanlı hamamı, Kuyucak hamamı, Hamam(Gavur) hamamı, Acar hamamı, Uzunoluk hamamı, Tüfekçi hamamı, Çiçekli hamamı, Marmara hamamı, Paşa hamamı ve Çukur hamam yapıları bulunmaktadır. Elbistan İlçesinde yer alan ve günümüze ulaşan tek hamam ise Selçuk Hamamı’dır. Tablo 4.1. de toplam oniki tane olan bu hamam yapılarının konum bilgilerine, inşa dönemlerine, mülkiyet durumlarına, kullanım durumlarına, tanımlarına, plan özelliklerine yer verilmiştir. Bölüm içerisinde hamamların detaylı inceleme sonuçlarına yer vermek amacıyla her bir hamam ayrı başlıklar halinde sunulmuştur. Ayrıca 06.02.2023 tarihinde 7.7 ve 7.6 şiddetinde yaşanan iki büyük deprem sonrası yıkılma tehlikesinde olan hamamlara giriş izni verilmemiştir. Bu nedenle hamamlara ait dış mekan fotoğraf çekimleri yapılarak mevcut durumları belgelenmiştir.

4.1.1. Selçuk (Saray) Hamamı

Kahramanmaraş, Elbistan ilçesi, Ceyhan mahallesi 315 ada 9 nolu parselde yer almaktadır. Yapının inşa kitabesi yer almadığı için yapıım tarihi bilinmemektedir. Ancak, çeşitli kaynaklarda Anadolu Selçuklu dönemi Elbistan Valisi Mübarezeddin Çavlı Bey tarafından 1239 yılı civarında yaptırıldığından bahsedilmektedir. Yakın zamana kadar fonksiyonunu sürdüren hamam, günümüzde kullanılmamaktadır (Özkarcı, 2007). Ceyhan Nehri’ne bakan hamam, Elbistan’daki en eski tarihi hamam olarak bilinmektedir (URL-2). Şekil 4.2’de Selçuk Hamamı’ nın Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

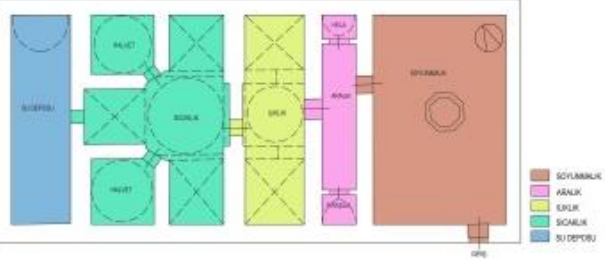

Şekil 4.2. Selçuk hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Selçuk Hamam yapısı Elbistan'ın ilk yerleşim yerlerinden olan ve bugün Kale ismiyle bilinen Eski (Dulkadirli) Saray'ının güneydoğu tarafında inşa edilmiştir. Sarayla olan yakın ilişkisi nedeniyle yapı yörede Saray Hamamı olarak bilinmektedir. Ulu Cami'nin güneydoğu yönünde yaklaşık 100 m kadar ilerisinde yer alır (Özkarcı, 2007). Selçuk Hamam yapısı yakın ilişkide olduğu Dulkadirli Sarayı ve Ulu Cami yapılarıyla birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kamulaştırılmıştır. 850 yıllık tarihe tanıklık eden Selçuk Hamamı'nın bulunduğu 443 m² büyüklüğe sahip alan mülk sahiplerinden satın alınarak istimlak edilmiştir. Selçuk Hamamı'nın mülkiyet sahiplerinden olan İsmail Taşar hamamın 7-8 yıl öncesine kadar kullanıldığını söylemiştir. Kaynağın yılı dikkate alındığında günümüzden 15-16 yıl öncesine kadar kullanılmış olduğu söylenebilir. Ulu Cami kalenin kuzeyinde, hamam ise güneyinde yer almaktadır. Geçmişte Hamam ile Ulu Cami yapılarının ortasında yer alan Dulkadirli Sarayı günümüze kadar ulaşamayan yapılar arasında yer alır (URL-2). Saray yapısı yıkıldıktan sonra bu bölge konutlardan oluşan bir mahalleye dönüşmüştür. Ulu Cami yapısı da yerini bugünkü Elbistan Ulu Cami (1515-1522)'sine bırakmıştır. Bu caminin inşa kitabesine göre, aynı yerde Muharrem 637 Hicri (Ağustos 1239) tarihinde Selçuklu Emiri(valisi) Mübarezeddin Çavlı Bey tarafından yaptırılmış olan Ulu Cami'nin bulunduğu ve günümüze ulaşmadığı anlaşılmıştır (Özkarcı, 2007).

Anadolu Selçuklu şehiri olan Elbistan'da I. Alâeddin Keykubât (1220-1237) ve II. İzzeddin

Keykâvus (1246-1249) dönemlerinde uzun süre valilik yapan vali Mübarezeddin Çavlı Bey imar alanında önemli katkılar sunmuştur. Valiliği sırasında Elbistan Ulu Cami ile Afşin Çavlı (Çogul) Hanı yaptırmıştır. Ulu Cami'nin yakınında yer alan ve Selçuklu dönem yapısı özellikleri taşıyan Selçuk Hamamı'nın da vali tarafından inşâ ettirilmiş olduğu düşünülür. İnşa döneminin Anadolu Selçuklu döneminde olmasının yanısıra, Soyunmalık ile ılıkılık arasına yerleştirilen Aralık bölümünün mekân kurgusu, Selçuklu dönemi yapısı olduğunu desteklemektedir (Özkarcı, 2007). Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen hamamlarının büyük bir kısmında aralık bölümüne yer verilmiştir.

	1.Selçuk(Saray) Hamamı 2. Ulu Cami 3. Çarşı Atık Cami 4. Kapalı Çarşı	
İnşa Tarihi ve Dönemi	1239 yılı civarında (Anadolu Selçuklu Dönemi) (Özkarcı, 2007)	
Mülkiyet Durumu	Kahramanmaraş Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından kamulaştırılmıştır.	
Geçirdiği Restorasyonlar	1962 yılında restorasyon çalışması yapılmıştır (Özkarcı, 2007).	
Plan Tipolojisi	Dıştan yaklaşık 11.40 x 25.00 m ölçülerindedir. Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır (Özkarcı, 2007).	
		
Selçuk Hamamı kuzey taraftan görünüş (Özkarcı, 2007)		

Şekil 4.3. Selçuk hamamına ait envanter

Selçuk Hamamı kuzey taraftan görünüş (Özkarcı, 2007)

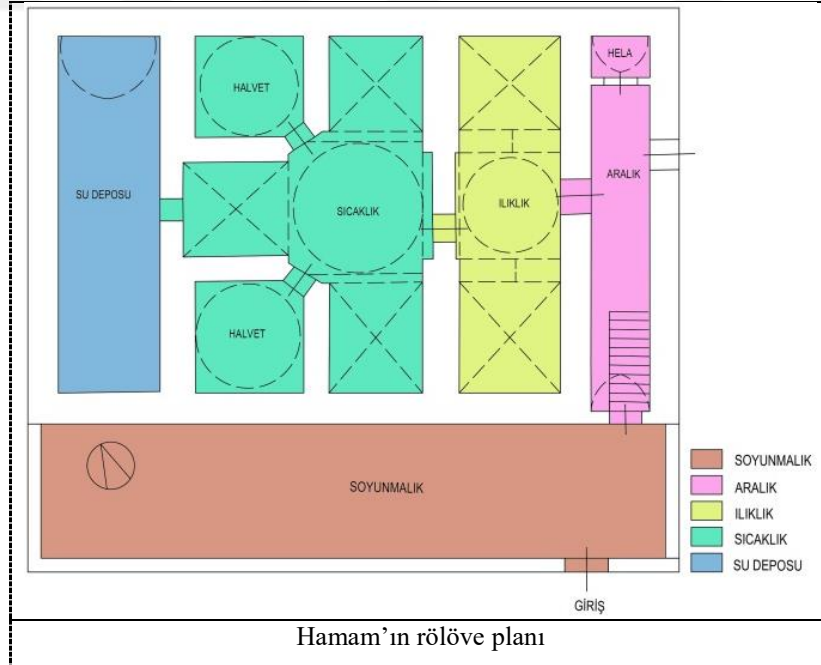
Selçuk Hamamı doğu görünüşü (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Arşivi)

Selçuk Hamamı güneydoğu tarafından görünüşü (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.4. Selçuk hamamının görünüşleri

Özel mülkiyet işletmesinde 1996 yılına kadar hamam olarak işlevini sürdürmüş olan yapı günümüzde bakımsız bir halde atıl durumda kalmıştır. Günümüze çeşitli onarım ve ek ilavelerle ulaşan yapı, orijinal mimari özelliğini önemli ölçüde koruduğu görülür. Hamamın doğu yönünde yer alan soyunmalık bölümü 1962 yılında yıkılarak, yerine caddeye açılan yedi dükkan eklenmiştir. Bu tadilat sırasında hamamın güney cephesine de iç ölçüleri 3.60 x 16.60 metre olan sade bir soyunmalık bölümü eklenmiştir (Özkarcı, 2007).

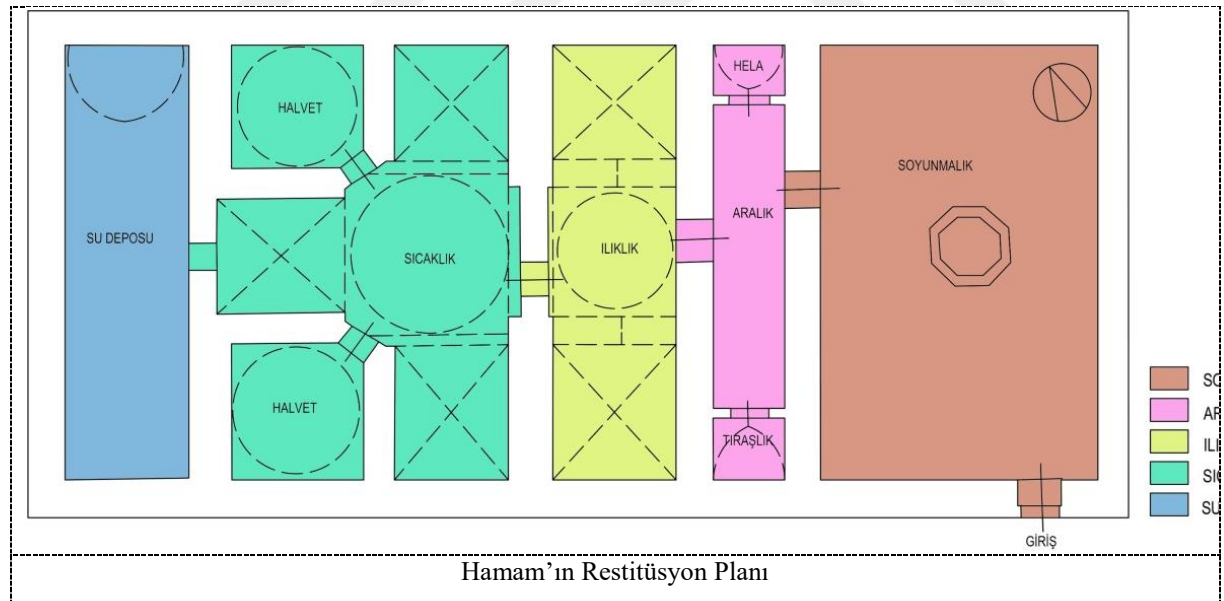

Şekil 4.5. Selçuk hamamı Mehmet Özkarcı'nın rölöve planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023)

Onarımlar sırasında yapının iç duvarları sıvanarak badana yapılmış, zemin ise karo taş malzeme ile kaplanmıştır. Şekil 4.5.'de soyunmalık bölümü yıkılmadan önceki hamam planının orijinal

haline yer verilmiştir. Dogu batı doğrultusunda hafif eğimli bir arazi üzerine inşâ edilen hamam, yıkılan soyunmalık bölümü ile beraber, dıştan yaklaşık 11.40 x 25.00 m ölçülerindedir. Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır. Hamam, aynı doğrultuda sıralanan soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklik ve halvetleri ile sıcaklığa bitişik su deposundan oluşur. Külhan bölümü günümüze kadar ulaşmamıştır (Özkarıcı, 2007).

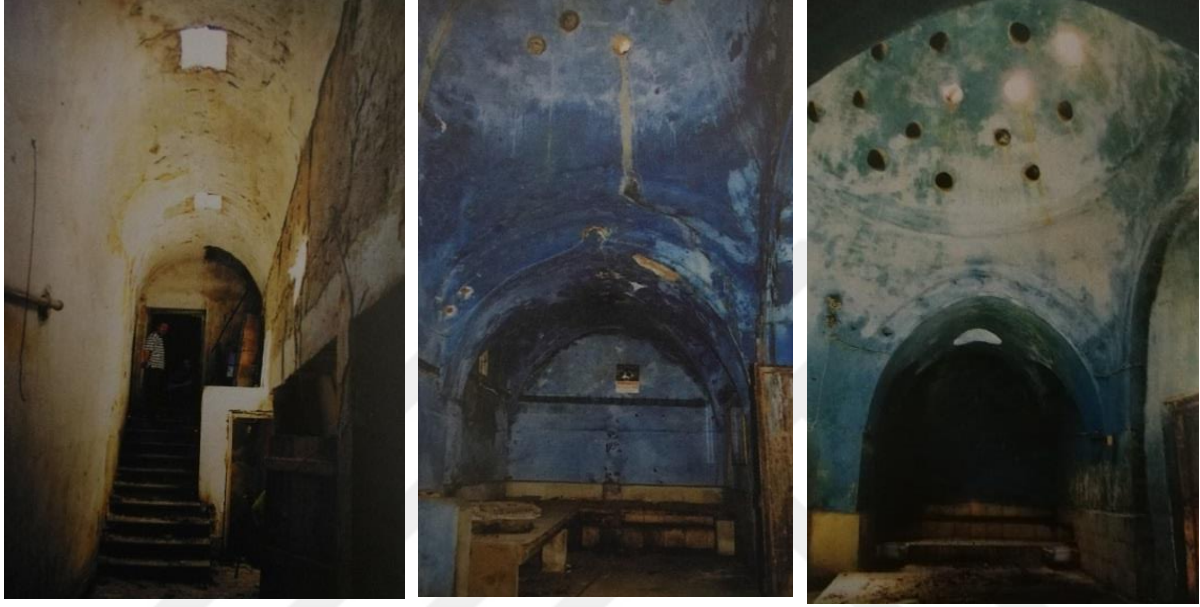
Hamamın duvarlarında kireç harçlı moloz taş, örtü sisteminde tuğla malzeme kullanılmıştır. Zemin döşemesi sonradan karo ile kaplandığı için orjinal zemin kaplama malzemesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. İç mekandaki hacimlere geçişi sağlayan kapı açıkları dikdörtgen kesitli ve basık kemerlidir. Hamamın doğu tarafında yer alan soyunmalık kısmı 1962 yılında yıkılarak, yerine dükkânlar yapılmıştır. Yıkılan soyunmalık bölümü duvarlarının moloz taş, örtü sisteminin aydınlık fenerli ve ahşap kirişlemeli toprak dam olduğu belirtilerek, giriş kapısının da güney duvarının doğu tarafında açıldığı ifade edilmektedir. Daha sonra hamamın güney tarafına betonarme basit bir soyunmalık kısmı eklenmiştir. Şekil 4.6.'daki restitüsyon planında da soyunmalık kısmı eklendiği görülmektedir.

Şekil 4.6. Selçuk hamamı Mehmet Özkarıcı'nın hamam planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023)

Soyunmalık mekanına güney duvarının doğu köşesinde açılan kapıdan girilir. Soyunmalık kısmının kuzeydoğu köşesine yerleştirilen kapıdan, aralık bölümüne geçilir. Günümüzdeki soyunmalık bölümü, aralık kısmından 2.30 m yüksekte olduğu için buraya onbir basamaklı beton merdivenle inilmektedir. Orijinal planda aralık kısmına, soyunmalığın batı duvarında yer

alan kapıdan geçilmekteydi. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen 1.70 x 10.30 m ölçülerindeki bu mekan, üç aydınlık penceresine sahip sivri beşik tonozla kapatılmıştır. Kuzey tarafında helâ yer almakta, simetriğinde bulunan tıraşlık kısmı ise yıkılmıştır. Aralık bölümünün batı duvarının ekseninden hafif kuzeye kaydırılan kapıdan ılıklik bölümüne geçilir (Özkarcı, 2007)

A-Aralık Bölümü (Özkarcı, 2007)

B-Ilıklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

C-Sıcaklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.7. Selçuk hamamı bölümleri (Aralık-Ilıklık-Sıcaklık)

Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ılıklik, 2.80 x 9.80 m ölçülerinde üç bölümlü bir mekandır. Ortada iki sivri kemerle sınırlandırılarak oluşturulan kare planlı hacim, pandantiflerle geçilen kubbeye kapatılmıştır. Orta bölümün kuzey ve güney yanlarındaki eyvan görünümü bölümler çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Bu bölüm kubbede ve çapraz tonozlarla açılan ılık gözleriyle aydınlatılmıştır; çapraz tonozların göbek kısmında açılan birer ılık gözü sonradan kapatılmıştır. Ilıklığın batı duvarının ekseninden biraz güney tarafa kaydırılan kapıdan, sıcaklığın merkezi kubbeli mekanına geçilir (Şekil 4.7.). İçten 6.50 x 9.80 m ölçülerinde olan sıcaklık bölümü, kubbeli merkezi bir mekân etrafında aksiyal olarak tertiplenmiş üç eyvan ile iki köşe halvetinden oluşur. Sıcaklığı, ılıklik mahallinden ayıran duvarın sıcaklık tarafındaki cephesi 0.15 m derinliğinde ve 3.00 m genişliğinde sağır sivri kemerle derinleştirilmiştir. Çapraz tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle, pandantifli birer kubbeye kapatılan köşe halvetleri ise basık kemerli birer kapıyla orta mekâna açılırlar. Merkezi mekân, dört sivri kemerin üzerine oturan 3.60 m çapında pandantifli kubbeye örtülmüştür. Eyvan ve

halvetlerde duvar kenarlarına yıkanma sekileri yapılmıştır (Şekil 4.8.) (Özkarcı, 2007).

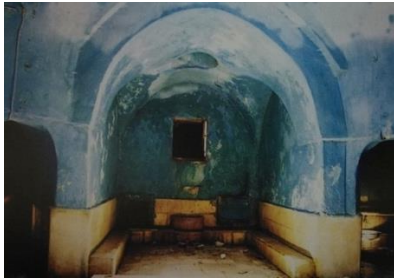
Halvet Bölümü (Özkarcı, 2007)

Halvet Bölümü Kurnaları (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 4.8. Selçuk hamamı halvet bölümü

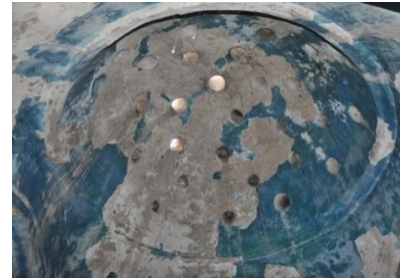
Sıcaklığın ortasında kare planlı göbek taşı yer alır. Bu bölümün aydınlığı, örtü sistemlerinde açılan çok sayıda ışık gözleriyle sağlanmıştır. Batı taraftaki eyvanın batı duvarında sıcak su deposuna açılan bir küçük pencere bulunmaktadır (Şekil 4.9.). Sıcaklık kısmının batı tarafına, kuzey-güney yönünde boydan boya uzanan 2.70 x 9.80 m ölçülerinde ve sivri beşik tonozla kapatılan sıcak su deposu yerleştirilmiştir. Yapı oldukça sade inşâ edilmiştir (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü Su Deposu Komşuluğundaki Duvar-İki Yanında Halvetler (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Sıcaklık Kare Plan Üzeri Örtü Sistemi ve Aydınlatması (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 4.9. Selçuk hamamı sıcaklık bölümü

Tablo 4.2. de tek hamam özelliğinde olan Selçuk Hamam'da yer alan mekanlara ait duvar

malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4 2. Selçuk hamamı (Kalli, 2023)

<i>Hamam Adı</i>	<i>Hamam Bölümü</i>	<i>Duvar Malzemesi</i>	<i>Üst Örtü</i>	<i>Üst Örtü Malzemesi</i>	<i>Üst Örtüye Geçiş Elemanı</i>	<i>Aydınlatma</i>
Selçuk (Saray) Hamamı	<i>Rüzgarlık</i>					
	<i>Soyunmalık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Düz örtü	Ahşap kirişli toprak	Yok	Aydınlık feneri
	<i>Aralık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Aydınlık penceresi
	<i>Hela</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Çapraz tonoz	Tuğla	Yok	Işık gözü
	<i>Tıraşlık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Çapraz tonoz	Tuğla	Yok	Işık gözü
	<i>Soğukluk</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe –çapraz tonoz	Tuğla	Pendantif	Işık gözü
	<i>Sıcaklık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü
	<i>Halvet</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü
	<i>Eyvan</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Çapraz Tono	Tuğla	Yok	Işık gözü
	<i>Su Deposu</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Bilinmiyor
	<i>Külhan</i>					

İnşa tarihinden günümüze kadar ulaşan hamam çeşitli faktörlere bağlı olarak mekânsal bozulmalar, yapısal bozulmalar, malzeme bozulmaları yaşanmıştır. 06.02.2023 tarihinde yaşanan Maraş depremi sonrası yapının son durumunu belgelemek amacıyla dış cephe fotoğrafları çekilmiş ve Şekil 4.10.'da sunulmuştur.

Şekil 4.10. Selçuk hamamı 06.02.2023 tarihli depreminden sonra görünüşü (Cüçük, 2023)

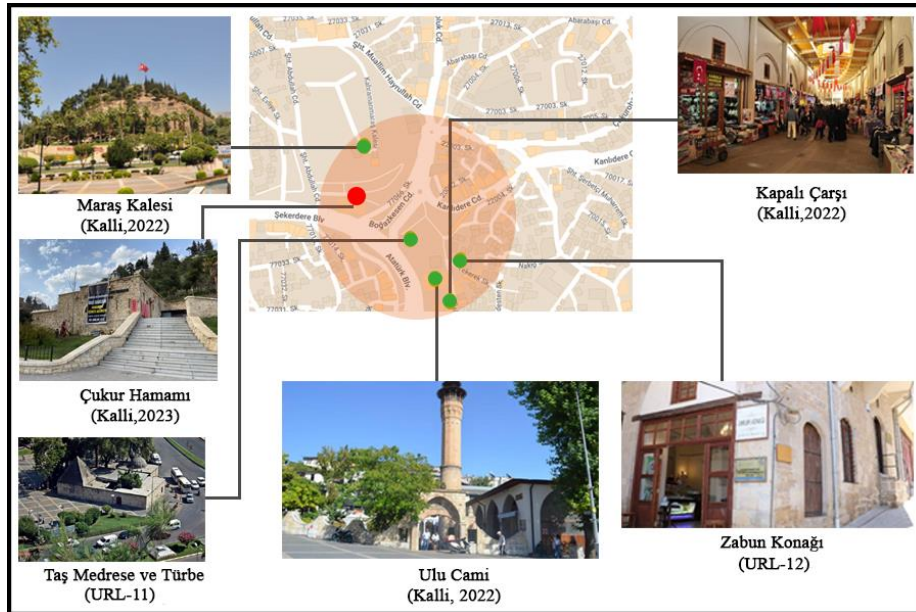
06.02.2023 tarihinde saat 04:17'de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24'te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Selçuklu hamamına barkod numarası verilmemiştir. Çevredeki vatandaşlara sorulduğu zaman ve eski haliyle kıyaslandığı zaman depremin hamama büyük bir hasar vermediği görülmüştür. (Kalli, 2023)

- **Barkod No:** Kahramanmaraş merkezli depremden sonra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından görevlendirilen mimar ve mühendisler binaların hasar durumlarını tespit

etmeleri için arazide çalışmışlardır. Binalara durumuna göre Yıkık, Acil Yıkılacak, Ağır Hasarlı, Orta Hasarlı, Az Hasarlı, Hasarsız barkod numarası verilerek vatandaşlar binalarının hangi durumda olduğunu bu barkod numarasıyla e-devletinden yada mevcut sistemlerden bakabiliyorlar.

4.1.2. Çukur hamamı

Çukur Hamam, şehrin ilk yerleşim yerlerinden olan kalenin güney eteğine inşa edilmiştir. Yapının kısmi olarak bir bölümü yol seviyesi altında yer aldığı için Çukur Hamam adıyla anılmaktadır. Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu ilçesi, Ekmekçi mahallesi, şekerdere caddesi 680 ada 2 parselde Kentsel Sit alanı içerisinde yer almaktadır. Şehrin dokusu içerisinde hamam, Kale, Ulu Cami, Taş Medrese ve tarihi, ticaret bölgesi ile bir kompleks teşkil etmekte ve şimdi en önemli ulaşım arterlerinin kesiştiği noktada yer almaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Daha önce bir özel mülkiyetinde olan hamam, 1979 yılında Gayri Menkûl Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na tescili yapılarak, Belediye'ye devredilmiştir (Özkarcı, 2007). İşlevini günümüzde de sürdürmektedir. Hamam günümüze kadar birçok onarım görmüş olmasına rağmen özgünlüğünü önemli ölçüde korumaktadır. Şekil 4.11'de Çukur Hamamı'nın Maraş içerisindeki yeri gösterilmiştir.

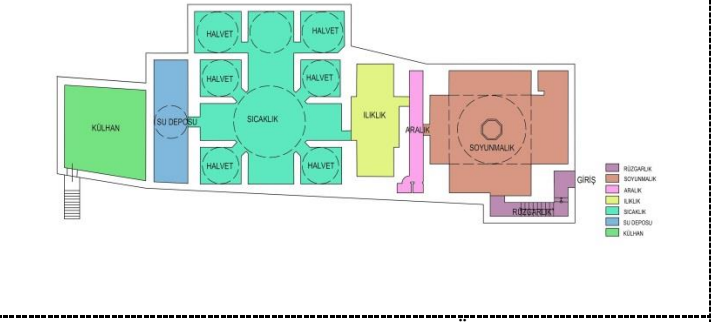
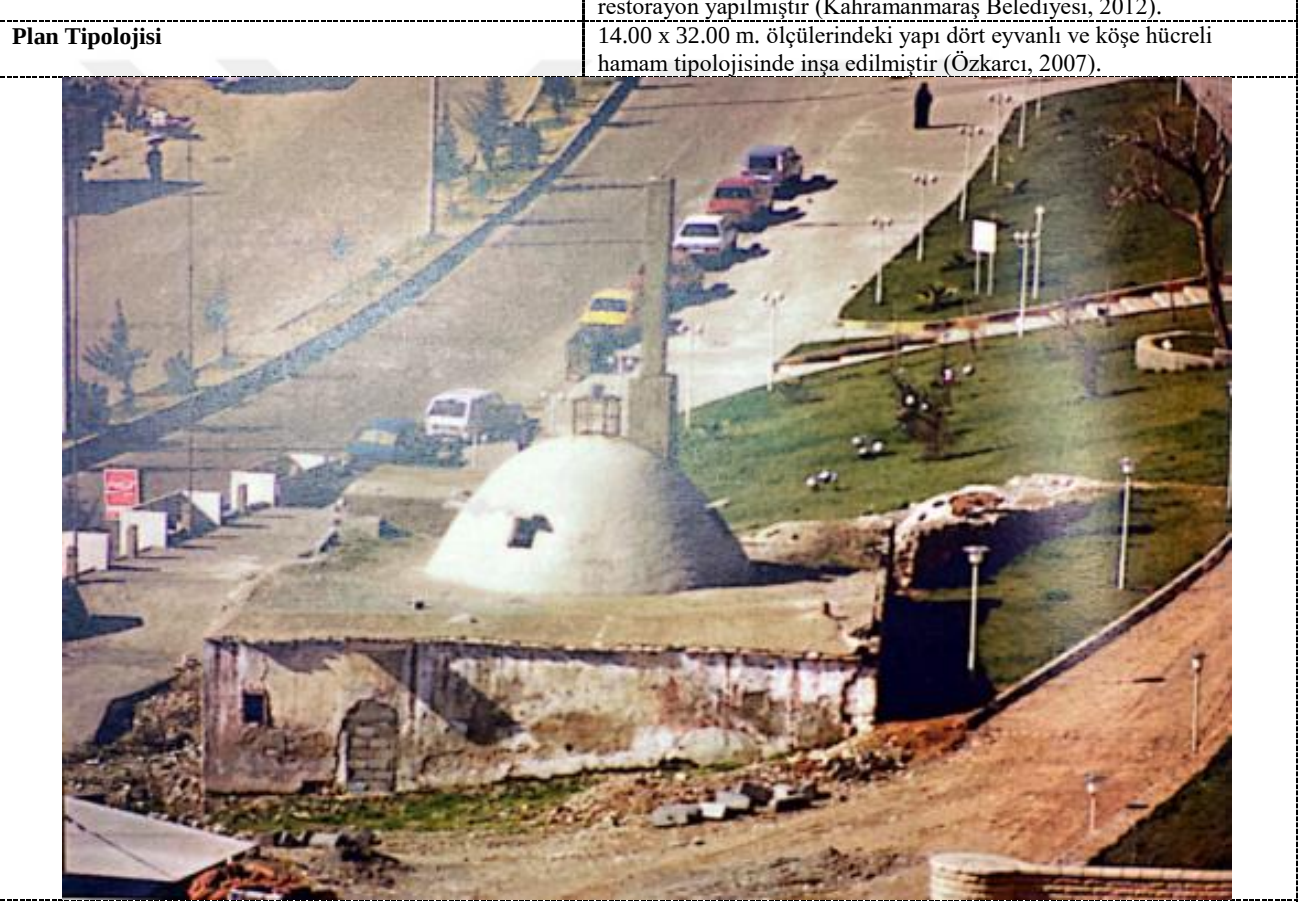

Şekil 4.11. Çukur hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Hamamın inşa kitabesi olmadığı için yapım yılını bilemiyoruz. Maraş'ta ilk defa 1058 H/1648

M. yılında uğrayan Evliya Çelebi, şehirde beş hamam olduğunu zikrederek bu yapıdan da “Çukur Hamamı” şeklinde bahsetmektedir. Bu bilgi çerçevesinde hamamın 1648 yılından önce inşâ edildiği anlaşılmaktadır. Hamam, şehrin ilk yerleşim yerlerinden olan kalenin güney eteğine inşa edilmiştir. Anadolu Türk Hamam Mimarisinde aralık bölümü, Selçuklu hamamlarının büyük çoğunluğunda bulunurken, Beylikler dönemi hamamlarının bazılarında görülmekte ve 16. yüzyılda bu mekân yerini tamamen ılıkliğa bırakmaktadır. Çukur Hamam mekân kurgunsunda Soyunmalık ile Ilıklık arasına yerleştirilen Aralık bölümünün bulunması, yapının 16. Yüzyıl öncesinde yapılmış olduğunu gösterir. Yapı merkezde bulunan en eski tarihli hamamdır. Yapının, mimari özelliği ve şehirdeki konumundan dolayı 15. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir (Özkarcı, 2007)

	1.Çukur Hamam 2. Kale 3. Taş Medrese ve Türbe 4. Ulu Cami 5. Zabun Konağı 6. Kapalı Çarşı	
İnşa Tarihi ve Dönemi		15. yy ın ikinci yarısında (Dulkadir Beyliği) (Özkarıcı, 2007)
Mülkiyet Durumu		Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Belediye tarafından kiraya verilmiştir.
Geçirdiği Restorasyonlar		1999-2001 yıllarında rastorasyon yapılmıştır. 2012-2013 yıllarında restorayon yapılmıştır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).
Plan Tipolojisi		14.00 x 32.00 m. ölçülerindeki yapı dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisinde inşa edilmiştir (Özkarıcı, 2007).
		
1980'li yıllarda Çukur Hamamı (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)		

Şekil 4.12. Çukur hamamına ait envanter

Türk mimarîsinde oldukça önemli bir yeri olan bu yapı, 1980'li yıllara kadar hamam işlevini sürdürmüştü ancak 1999 yılına kadar terkedilerek metrük bir vaziyette kullanılmamıştır. Bu süreçte çeşitli faktörlere bağlı olarak bazı halvet bölümlerinin kubbeleri kısmen yıkılmış, yapının duvar sıvaları dökülmüş, sıcaklıktaki doğu eyvanı ile sıcak su deposunun duvarları kısmen yıkılmış, sıcaklığın zemin döşemesi tahrip edilmiş, su kurnaları yerlerinden sökülüp

ve bazıları kırılmıştır (Özkarcı, 2007).

Çukur Hamamı görünüşü
(Kalli, 2023)

Çukur Hamamı çatı görünüşü
(Kalli, 2023)

Çukur hamamı gece görünüşü
(K.Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi)

Şekil 4.13. Çukur hamamına ait farklı bakış açılarında çekilmiş görüntüler

Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 30.11.1995 kurul kararı ile Rölöve Restorasyon Projeleri hazırlanmış olup Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. 1999 yılında onarımı başlatılan hamam 2001 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Günümüze kadar da aynı işleviyle kullanılmaya devam etmektedir. İkinci restorasyon çalışmaları ise, Kahramanmaraş Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Kudeb tarafından 2012 yılında yürütülmüş ve Adana Koruma Kurulu tarafından projeler onaylanmıştır. Kahramanmaraş Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü ile İmar ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından yapılan Restorasyon uygulaması ile yapının iç mekanlarında duvarlar ile çatı kubbelerinde raspa işlemi yapılmıştır. İç mekanlarda zemin döşemesi ve duvarlardaki mermer kaplamanın kaldırılmış olduğu görülmüştür. Çatı ve kubbelerdeki beton şap ile kurşun kaplama kaldırılmıştır. 2013 yılı itibari ile restorasyonu tamamlanmış, özgün işlevi ile kullanıma yeniden açılmıştır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Şekil 4.14’de restorasyon çalışması sırasında çekilmiş fotoğraflara yer verilmiştir.

(K.Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi)

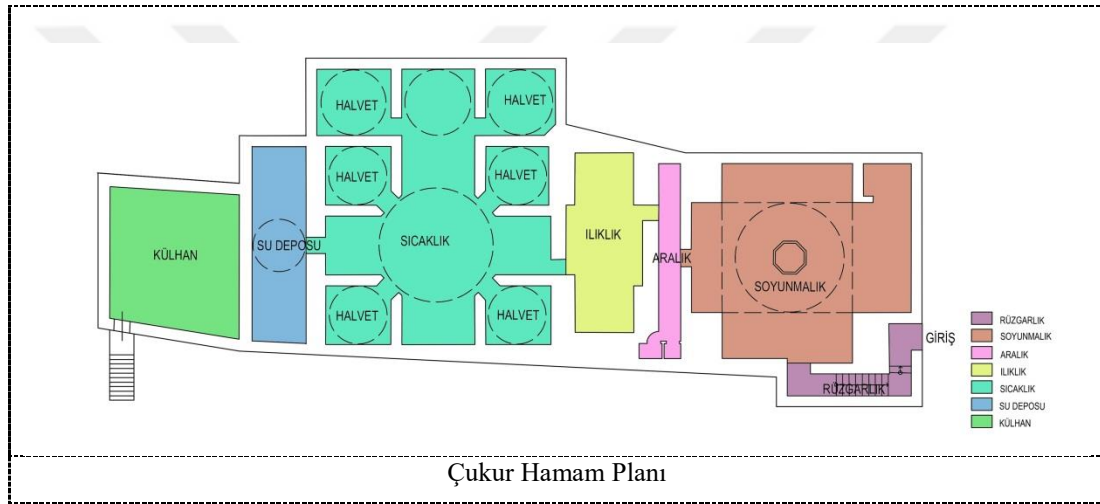

Sıcaklık Bölümü (K.Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi)

Şekil 4.14. Çukur hamamına ait farklı bakış açılarında çekilmiş görüntüler

Kalenin güney eteğine doğu-batı doğrultusunda yerleşim göstermiştir. Dıştan yaklaşık 14.00 x 32.00 metre ölçülerindedir (Özkarcı, 2007) Yapı, dört eyvan ve köşe hücreli hamamlar grubunda yer almaktadır. Hamam, aynı eksen üzerinde sıralanan rüzgarlık, soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık ve halvetleri ile sıcaklığa bitişik su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Külhan kısmı günümüze kadar ulaşamamıştır. Hamam girişi zemin kotu altında kaldığı için giriş, on bir basamaklı taş merdivenle, rüzgarlık bölümünden soyunmalık bölümüne geçilerek sağlanmaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012) . Şekil 4.15’de Çukur hamama ait plana yer verilmiştir.

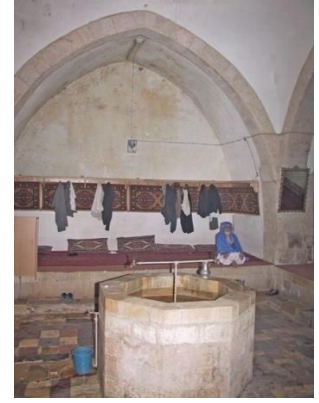
Şekil 4.15. Çukur hamamı Kahramanmaraş Büyükşehirden alınan hamam planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023).

Şekil 4.16. Çukur hamamı zemin kat planı (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

Soyunmalık Restorasyon Sonrası
(Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi)

Soyunmalık Bölümü (K.Maraş
Büyükşehir Belediye Arşivi, 2012)

Sıcaklık

Ilıklık (Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi,
2012)

Sıcaklık Restorasyon Öncesi

Ilıklık Bölümü Restorasyon Sonrası (Maraş Büyükşehir
Belediye Arşivi)

Aralık Bölümü Restorasyon Sonrası (Maraş Büyükşehir
Belediye Arşivi)

Sıcaklık Restorasyon Sonrası
(Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi, 2012)

Sıcaklık Restorasyon Sonrası
(Maraş Büyükşehir Belediye Arşivi, 2012)

Şekil 4.17. Çukur hamamı restorasyon öncesi-sonrası bazı mekânlar

Hamamın duvarlarında kireç harçlı kaba yonu ve moloz taş, örtü sistemlerinde tuğla, zemin döşemelerinde kesme taş ve mermer malzeme kullanılmıştır. İç mekândaki hacimlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları dikdörtgen kesitli ve hafif sivri kemerlidir. Doğu cephenin güney tarafından açılan basık kemerli ve söveli kapıdan “L” biçiminde plâna sahip olan rüzgarlık kısmına, buradan da soyunmalık bölümüne girilir. Rüzgarlık kısmının aydınlığı, doğu ve güney duvarlarının üst kısımlarında açılan iki pencereyle sağlanmıştır. Bu mekânın batı tarafına, dışarıya çıkışı sağlayan beton basamaklı merdiven ile bir niş yerleştirilmiş olup, sonradan yapılmıştır, Soyunmalık kısmına kuzey duvarında açılan kapıdan girilir. Çukur Hamamın'da, Türk hamam mimarisinde göremediğimiz bazı özelliklerle karşılaşmaktayız; soyunmalık mekanının önüne eklenen rüzgarlık kısımları bu yöreye has bir özellik olup, Kahramanmaraş gibi sert rüzgârlara açık bir merkezde akılcı bir çözüm olmuştur. Soyunmalık bölümüne, rüzgarlık kısmının kuzey duvarında açılan kapıdan girilir. Bu mekân 9.85 x 10.10 m ölçülerinde olup, köşelerden pendentiflerle geçilen 5.60 m çapında kubbeye kapatılmıştır. Kubbe, iç mekânın duvarlarında kurulan ve derinliği 1.40 m ile 2.75 m arasında değişen dört sivri kemerin üzerine oturmakta ve 1.35 m'lik kare plânlı kasnak üzerinde yükselmektedir. Kubbe fenerinin altında kesme taştan yapılan sekizgen plânlı şadırvan yer alır. Duvarların kenarlarına, kapı girişleri hariç, boydan boya taştan soyunma sekileri yapılmıştır. Soyunmalığın kuzeydoğu köşesinde, basık kemerle iç mekâna açılan ve kubbeye kapatılan 1.80 x 2.25 m ölçülerinde bir hacim yer alır. Ayrıca soyunmalığın güneydoğu köşesinde dikdörtgen kesitli iki dolap nişi bulunmaktadır. İç mekan, aydınlık feneri ile kubbe kasnağında açılan dikdörtgen kesitli dört pencereyle aydınlatılmıştır. Batı duvarının ortasında, aralık kısmıyla bağlantıları sağlayan kapı yer alır. Kapının üstünde, iç kısımdan soyunmalığa dağılan buharı dışarı atmak amacıyla yapılan bir baca bulunmaktadır. (Özkarcı, 2007)

Beşik tonozla örtülen ve kuzey-güney yönünde yerleştirilen aralık bölümü oldukça dar tutulmuştur. Kuzey tarafında tıraşlık, güney tarafında ise iki gözlü helâ bulunmaktadır; tıraşlık kısmı sonradan yıkılmıştır. Bu mekânın aydınlık örtü sisteminde açılan dört ışık gözüyle sağlanmıştır. Aralık kısmının batı duvarının hafif kuzey tarafına kaydırılan kapıdan ılık bölüme geçilir. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ılık bölüme, 3.40 x 8.90 m ölçülerinde üç bölümlü bir mekândır. Ortada iki sivri kemerle sınırlandırılarak oluşturulan kare plânlı hacim, pendentiflerle geçilen kubbeye kapatılmıştır. Kare mekânın kuzey ve güney yanlarındaki eyvan görünümlü bölümler sivri beşik tonozlarla örtülmüştür. Eyvanların zemini orta mekândan bir basamak yüksekte tutularak, duvar kenarlarına taş sekiler yapılmıştır. Bu

bölüm, kubbede açılan ışık gözleriyle aydınlatılmıştır. Ilıklığın batı duvarının güney tarafına kaydırılan sıcaklık bölümünün doğu eyvanına geçilmektedir. (Özkarcı, 2007)

Yapının sıcaklık bölümünde de, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Türk hamam mimarisinde sadece bu yapıda rastladığımız farklı bir plân şemasıyla karşılaşmaktayız. İçten 9.80 x 13.60 m ölçülerinde olan bu bölüm; ortada merkezi mekân, bunun etrafına aksiyal olarak yerleştirilen eyvanlar ile köşe halvetlerinden meydana gelir. Fakat burada kuzey eyvanı kendi ölçüsünde kubbeli bir mekânla uzatılarak, iki tarafına simetrik olarak iki halvet daha eklenmiş, böylece hamamda halvet sayısı altıya ulaşmıştır. Bu plân şeması, Türk hamam mimarisinde sevilerek yaygın biçimde kullanılan dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipinin geliştirilmiş şeklidir. Beşik tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle, pendentifli birer kubbeyle kapatılan köşe halvetleri ise hafif sivri kemerli birer kapıyla orta mekâna açılırlar. Merkezi mekân, dört sivri kemerin üzerine oturan 4.60 m capında pendentifli kubbeyle örtülmüştür. Kuzey eyvanın gerisindeki mekân ile iki yanındaki halvetler de tromplu birer kubbeyle kapatılmıştır. Tromplar arasında kalan duvar yüzeyleri, sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Böylece kuzey eyvanının gerisinde yer alan halvetlerin kubbe geçiş sistemleri, sıcaklık kısmındaki diğer hacimlerinkinden farklı yapılarak ayrıcalığı vurgulanmak istenmiştir. Bu halvetler, hamama yıkanmaya gelen önemli kişiler için yapılmış olabilir. Sıcaklık kısmının aydınlığı, kubbelerde açılan çok sayıda ışık gözleriyle sağlanmıştır. Sıcaklığın ortasında yer alan göbek taşı tahrip edilmiştir. Batı taraftaki eyvanın batı duvarında sıcak su deposuna açılan bir küçük pencere bulunmaktadır. Sıcaklık kısmının batı tarafına, kuzey-güney yönünde boydan boya uzanan 2.50 x 13.60 m ölçülerinde ve sivri beşik tonozla kapatılan sıcak su deposu yerleştirilmiştir. Su deposunun aydınlığı bir ışık gözüyle sağlanmıştır. Yapı sade bir şekilde inşa edilmiştir (Özkarcı, 2007). Tablo 4.3’de tek hamam özelliğinde olan Çukur hamam’ da yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 4.3. Çukur hamamı (Kalli, 2023)

Hamam Adı		Hamam Bölümü	Duvar Malzemesi	Üst Örtü	Üst Örtü Malzemesi	Üst Örtüye Geçiş Elemanı	Aydınlatma
Çukur Hamamı	Tek Hamam	Rüzgarlık	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
		Soyunmalık	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Aydınlık feneri- Yapay aydınlatma
		Aralık	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz- Kubbe	Tuğla	Sivri Kemer, Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Hela	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Yapay aydınlatma
		Tıraşlık	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Yapay aydınlatma
		Soğukluk	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Beşik tonoz	Tuğla	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Sıcaklık	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Halvet	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif-Tromp	Yapay aydınlatma
		Eyvan	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Beşik Tonoz- Kubbe	Tuğla	Pendantif-Tromp	Yapay aydınlatma
		Su Deposu	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Külhan	Kireç harçlı Kaba yonu ve moloz taş	Yıkılmış Düz Dam	Tuğla	Yok	Yapay aydınlatma

Çukur Hamamı görünüşü

Çukur Hamamı çatı görünüşü

Çukur hamamı giriş kapısı

Şekil 4.18. Çukur hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası fotoğrafları (Kalli, 2023)

Rüzgarlık Bölümü (Kalli, 2023)

Barkod numarası

Şekil 4.19. Çukur hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Çukur hamamının “AZFN6” barkod numarasıyla bakıldığı zaman hasar tespiti sistemde görülmemektedir. Şekil 4.18 ve 4.19’daki fotoğraflara da bakıldığı zaman görünüşte hasar olmadığı görülmektedir. Çukur hamamı zaten depremden önce hamam olarak kullanılıyordu. Depremden dolayı doğalgaz kesintisi bulunmaktaydı. Çukur hamamı doğalgazla ısıtılıyordu. Bu yüzden hasarsız olmasına rağmen hamamı faaliyete geçiremediler. Depremden dolayı lavabo , duş alma ihtiyacı gibi sıkıntılar çekilmekteydi. Bu yüzden doğalgaz sıkıntısı çözüldükten sonra gündüzleri bayanlara akşamları erkeklere olmak üzere hamam hizmete açılmıştır. (Kalli, 2023)

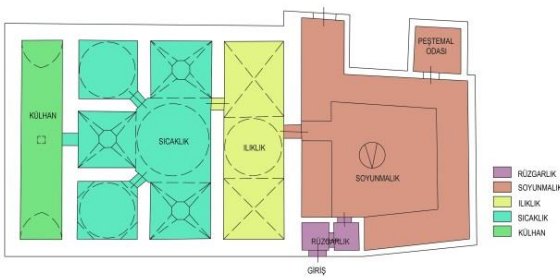
4.1.3. Marmara(Hatuniye/Pazar) hamamı

Kahramanmaraş Dulkadiroğlu ilçesi Kurtuluş mahallesi 42105. nolu sokakta, 1753 ada 14 parselde, Kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. Hamam Alaüddevle Beyin 1510 tarihli vakfiyesine göre 1500’lü yıllarda Dulkadiroğlu Beyliği Döneminde inşa edilen Hatuniye Külliyesinin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Özel mülkiyetinde olan hamam birçok onarım görmüş, yapılan müdahalelerden dolayı hamam özgünlüğünü kaybetmiştir. Hamam doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümünden oluşmaktadır. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Şekil 4.20’de Marmara hamamı’ nın Maraş içerisindeki yeri gösterilmiştir.

Şekil 4.20. Marmara hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Hamam, Maraş (Belediye) arşısı'nın 5.00 m. kadar batı tarafında yer almakta ve külhan kısmının doğu duvarına bitişik olarak yapılan dükkânlar çarşıya açılmaktadır. arşı ile hamam organik bir bütünlük sergilemektedir. Birçok meslek grubunun bulunduğu geniş arşı kompleksinde inşâ edilen hamam, Ulu Camii'nin de yaklaşık 50 m. kadar güney tarafında yer alır. Hamam, arsıdaki esnaf ve müşterilerin ihtiyacını karşılamak için inşâ edilmiştir. Özellikle Beylikler döneminden itibaren Türk şehir merkezinin çekirdeğini “cami, bedesten ve hamam” üçgeni oluşturmaktadır. Vakfiye ve Maraş tahrir defterindeki kayıtlarda ismi geçen yapının, bugünkü “Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı” olduğu ortaya çıkmaktadır. Alaüddevle Bey'in 906 H./ 1500 M. tarihli vakfiyesi ile 1563 tarihli Maraş tahrir defterinde "Hatuniye Hamamı" ismiyle geçen yapı, ticarî bölgede yer almasından dolayı, 17. yüzyıldan itibaren “Pazar (arşı) Hamamı” adı ile anılmaya başlanmıştır.Bütün bu bilgiler çerçevesinde hamamın, Dulkadir Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey tarafından 1500 yılında vefat eden hanımı şems Hatun adına inşa edildiğive yapıya “Hatuniye Hamamı” isminin verildiği anlaşılmaktadır. H. Gündoğdu ise, R. Yinanç'ı kaynak göstererek, Hatuniye Hamamı' nun 906 H./ 1500 M. yılında Alâüddevle Bey tarafından yaptırıldığını, fakat bugün mevcut olmadığını ifade etmiştir. Kahramanmaraş Müzesi'nin arşiv kayıtlarında da hamamın, hiçbir belgeye dayanmadan, sadece Cumhuriyet Dönemi'nde yapıldığı belirtilmiştir. (Özkarcı, 2007)

	1.Marmara(Hatuniye/ Pazar) Hamamı 2. Kapalı Çarşı 3. Ulu Cami 4. Zabun Konağı 5.Taş Medrese ve Türbe 6.Kale	
İnşa Tarihi ve Dönemi		1500 lü yıllarda (Dulkadir Beyliği) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)
Mülkiyet Durumu		Özel mülkiyetindedir.
Geçirdiği Restorasyonlar		1957 yılında restore edilmiştir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).
Plan Tipolojisi		Dıştan yaklaşık 13.00 x 29.00 m. ölçülerindeki yapı, üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer (Özkarcı, 2007).
		
Marmara Hamamı görünüşü (Kalli, 2023)		

Şekil 4.21. Marmara hamamına ait envanter

Hamam 1957 yılında büyük bir tadilat geçirmiş ve orijinal dokusunu kısmen yitirmiştir. Bu onarımlarda soyunmalık kısmı tamamen yıkılarak betonarme olarak yeniden yapılmış kuzey, güney ve batı cephelerine dükkanlar yerleştirilmiştir. Hamamın soyunmalık bölümüne kuzey taraftan küçük bir hol ile geçilmektedir. Soyunmalığın doğu duvarında yer alan kapıyla ılıkılık bölümüne geçilmektedir. Bu bölüm dikdörtgen planlı olup tavan ve duvarlarıyla özgünlüğünü azda olsa korumaktadır. Mekanın üzerine kalan izlerden anlaşıldığına göre çapraz tonozla örtülü iken sonradan tonozlar yıkılarak düz betonla kapatıldığı sanılmaktadır. Soyunmalık

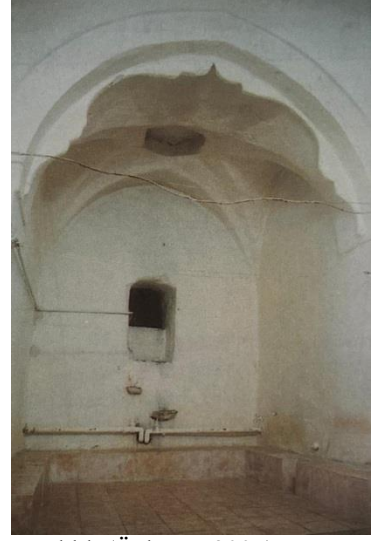
bölümünün üst katında bu revakların taşıdığı galeri şeklinde düzenlenmiş ve soyunma odalarından oluşan dört köşe mekan bulunmaktadır. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). ılık ve sıcaklık kısımlarındaki kubbeler etek kısımlarına kadar yıkılarak, örtü sistemleri düz betonla kapatılmıştır. Hamamın üst katına betonarme olarak otel ve işyerleri inşa edilmiştir. Hamamın iç bölümünde de bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapının ılık ve sıcaklık kısımları orijinal dokusunu önemli ölçüde korumaktadır. Onarımlar sırasında duvarlar ve örtü sistemleri içten sıvanarak badana edilmiş, ılık kısmının duvarları belli bir yüksekliğe kadar fayansla kaplanmıştır. (Özkarcı, 2007)

Soyunmalık kısmının batı duvarında açılan kapıdan ılık kısmına geçilir. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ılık, 3.30 x 11.10 m. ölçülerinde üç bölümlü bir mekandır. Ortada iki sivri kemerle sınırlandırılarak oluşturulan kare plânlı hacim, pendantiflerle geçilen kubbeyle kapatılmıştır. Yanlardaki eyvan görünümlü bölümler ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Bu bölümün orijinalinde, örtü sistemlerinde açılan ışık gözleriyle aydınlatıldığı anlaşılmaktadır. Fakat 1957 yılındaki tâdilâtta hamamın üst katına otel yapınca ılık kısmının ışık gözleri iptal edilerek, kuzey duvarının üst kısmında pencere açılmıştır. Bununla beraber kubbe de pendantifler haricinde tamamen yıkılarak beton tabla ile kapatılmış ve ortasına aydınlık feneri yapılmıştır. Ayrıca güney taraftaki eyvan görünümlü hacmin kuzey tarafı duvarla örtülerek kapı yerleştirilmiş, doğu duvarı da yıkılarak sadece bu kısım sıcaklık bölümüyle birleştirilmiştir. (Özkarcı, 2007)

Orijinalinde sıcaklık kısmına, doğu duvarının hafif güney tarafına kaydırılan kapıdan girildiği anlaşılmaktadır. İçten 7.30 x 11.20 m. ölçülerinde olan bu bölüm, kubbeli merkezi bir mekân etrafında aksiyal olarak tertiplenmiş üç eyvan ile iki köşe halvetinden oluşmaktadır. Yıldız tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle, biri pendantifli, diğeri üçer dilimli tromplu kubbeyle örtülen köşe halvetleri ise hafif sivri kemerli birer kapıyla orta mekâna açılırlar. Halvetlerde geçiş sistemlerinin arasında kalan duvar yüzeyleri, sağır sivri kemer ve dekoratif nişlerle hareketlendirilmiştir (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık (Özkarcı, 2007)

Ilıklık (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.22. 2007 yılına ait fotoğraflar

Merkezî mekân, dört sivri kemerin üzerine oturan 4.70 m. çapında pandantifli kubbeye örtülmüştür. Sıcaklığın ortasında göbek taşı bulunur. Onarımlar sırasında hamamın üst katına otel yapınca, kubbeler etek kısımlarına kadar yıkılarak açıklık düz betonla kapatılmış ve duvarların üst kısımlarına pencereler açılmıştır. Orijinalinde iç mekânın aydınlığı, örtü sistemlerinde açılan ışık gözlerinden sağlanmaktaydı. (Özkarcı, 2007). Hamamın doğu tarafında yer alan külhan bölümü ise diğer bölümlere göre daha düşük kottadır. Hamam günümüzde kullanılmamakta olup işlevini yitirmiştir.Yapı oldukça sade inşa edilmiştir. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

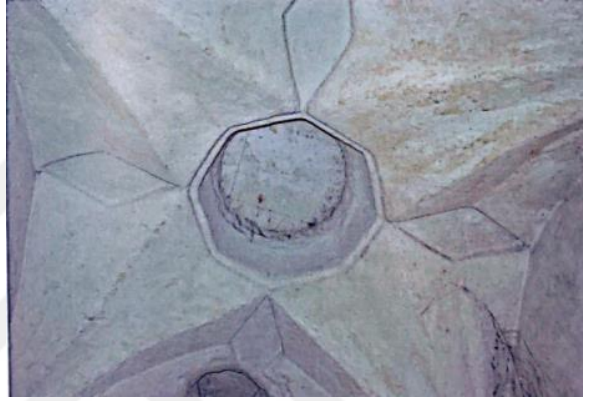
Soyunmalık Bölümü (Maraş Belediyesi, 2012)

Soyunmalık Bölümü (Maraş Belediyesi, 2012)

Sıcaklık Bölümü (Maraş Belediyesi, 2012)

Sıcaklık Üst Örtü (Maraş Belediyesi, 2012)

Şekil 4.23. 2012 yılına ait fotoğraflar

Sıcaklık (Kalli, 2023)

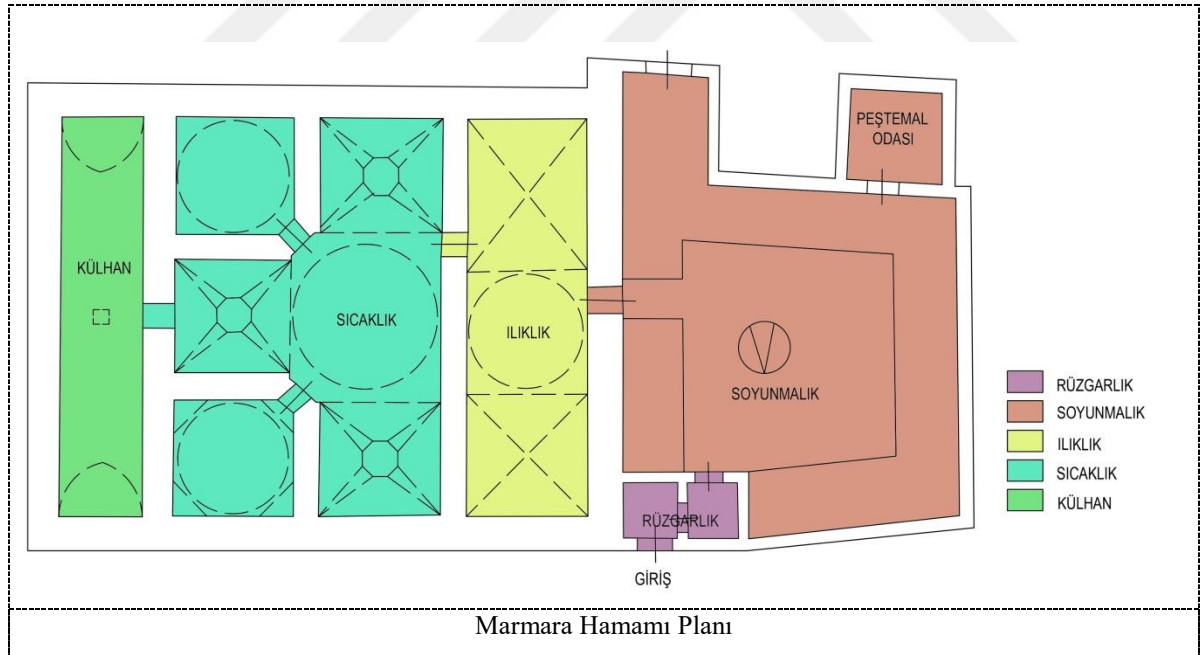

Sıcaklık (Kalli, 2023)

Şekil 4.24. 2023 yılına ait fotoğraflar

Marmara(Hatuniye-Pazar) hamamı doğu-batı doğrultusunda eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girmektedir. Aynı eksen üzerinde sıralanan soyunmalık, ılıklik, sıcaklik ve sıcak su deposu ile külhandan oluşmaktadır. Duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, örtü sisteminde tuğla, zeminde ise kesme taş kullanılmıştır. İç mekandaki bölümlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları, dikdörtgen ve hafif sivri kemerlidir. Hamamın girişi ise kuzey cephenin batı doğrultusuna yakın konumlandırılmıştır (Özkarcı,2007). Şekil 4.25’de Marmara hamamı planına yer verilmiştir.

Orijinalinde yaklaşık 9.00 x 9.00 m. ölçülerinde olduğu anlaşılan soyunmalık kısmının, 1940 yılı civarında çekilen fotoğrafta, sekizgen kasnak üzerinde yükselen aydınlık fenerli kubbeyle kapatıldığı görülmektedir. Hamam sahiplerinden öğrendiğimize göre, bu bölümün iç düzenlemesi şehirdeki diğer hamamların soyunmalık kısımlarına benzemekteymiş. Bu bilgi ışığında pandantifli kubbenin, iç mekânın duvarlarında kurulan dört sivri kemerin üzerine oturduğu anlaşılmaktadır. Aydınlık fenerinin altında da sekizgen kesitli şadırvan mevcutmuş. (Özkarcı, 2007).

Şekil 4.25. Marmara hamamı Kahramanmaraş Büyükşehirden alınan hamam planından geliştirilmiştir (Kalli, 2023)

Şekil 4.26. Marmara hamamı kurna detayı (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

Hamamın doğu tarafında yer alan külhan bölümü ise diğer bölümlere göre daha düşük kottadır. Hamam günümüzde kullanılmamakta olup işlevini yitirmiştir. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012) Tablo 4.4 de tek hamam özelliğinde olan Marmara Hamamı'nda yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.4. Marmara hamamı (Kalli, 2023)

Hamam Adı	Hamam Bölümü	Duvar Malzemesi	Üst Örtü	Üst Örtü Malzemesi	Üst Örtüye Geçiş Elemanı	Aydınlatma
Marmara(Hat uniye/Pazar) Hamamı	Rüzgarlık	Kaba yonu ve moloz taş	Düz örtü	Betonarme	Yok	Aydınlık penceresi-Yapay aydınlatma
	Soyunmalık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Aydınlık feneri-Yapay aydınlatma
	Arahlık					
	Hela					
	Tıraşlık					
	Soğukluk	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Çapraz tonoz	Tuğla	Pendantif	Işık gözü-Aydınlık penceresi-Yapay aydınlatma
	Sıcaklık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü-Aydınlık penceresi-Yapay aydınlatma
	Halvet	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Tromp	Işık gözü-Aydınlık penceresi-Yapay aydınlatma
	Eyvan	Kaba yonu ve moloz taş	Yıldız tonozlu	Tuğla	Pendantif	Aydınlık feneri
	Su Deposu					
	Külhan	Kaba yonu ve moloz taş	Bilinmiyor	Tuğla	Yok	Bilinmiyor

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Marmara hamamının “RHGJN” barkod numarasıyla bakıldığı zaman hasar tespiti “ağır hasarlı” görülmektedir. Hamam zaten depremden öncede hamam olarak kullanılmıyordu. Ağır hasarlı olduğu içinde şu an da kullanılmamaktadır.

Marmara Hamamı görünüşü

Sıcaklık Bölümü

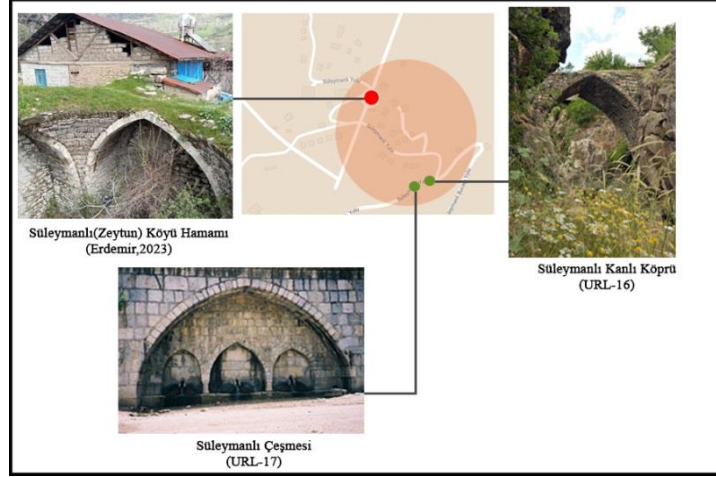

Barkod Numarası

Şekil 4.27. Marmara hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

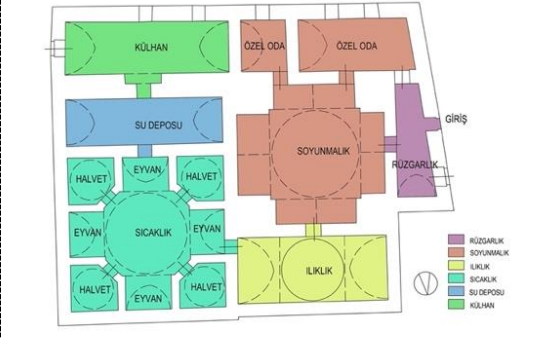
4.1.4. Süleymanlı(zeytun) köyü hamamı

Bu hamam Kahramanmaraş, merkez ilçe, Süleymanlı Köyü’nde tespit edilmiştir. Hamamın inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilemiyoruz. Süleymanlı(Zeytun) Köyü dağlık alanda Zeytun Çayı üzerinde kurulmuş eski bir yerleşim yeridir. Türk tarihinde Ermeni isyanlarıyla tanınan Zeytun’da, Ermeniler ile Türkler birlikte yaşamışlardır. Şekil 4.28’de Süleymanlı hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

Şekil 4.28. Süleymanlı(Zeytun) köyü içerisindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Süleymanlı (Zeytun) köyünün ismine Selçuklu kaynaklarında rastlanmamakla beraber, Dulkadir Beyliği (1337-1522) döneminde önemli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Zeytun, 1523 yılında yaklaşık 3.700 nüfusa sahipken, 1563 yılında ise sadece vergi nüfusu 3076 kişi olarak görülmektedir. Zeytun Nahiyesi'nde bağ ve bahçe tarımının yoğun olarak yapılması; demircilik, silah yapımı ve el sanatları yanında, bu yerleşim yeri "derbend" olduğu için, bir takım vergilerden de muaf tutulması da nüfusun bu yöreye toplanmasında etkili olmuştur. Ayrıca Zeytun, Maraş'tan Kayseri ve Malatya'ya giden önemli kervanyolunun üzerinde bulunmaktaydı; parke şeklinde yassı kalker taşıyla döşeli geniş yolun bir kısmı günümüze gelmiştir. Zeytun (Süleymanlı) köyünün 16. yüzyılın ilk yarısında oldukça kalabalık ve hareketli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında hamamın, bölgedeki insanların ihtiyacını karşılamak için 16. yüzyılın ilk yarısında yapıldığını sanmaktayız. (Özkarcı, 2007).

	1.Süleymanlı(Zeytun) Köyü Hamamı 2.Süleymanlı Çeşmesi 3.Süleymanlı Kanlı Köprü	
İnşa Tarihi ve Dönemi	16.yy ilk yarısı (Dulkadir Beyliği-Osmanlı Dönemi) (Özkarcı, 2007)	
Mülkiyet Durumu	Özel mülkiyettir.	
Geçirdiği Restorasyonlar	Restitüsyon planı bulunduğu Restorasyon çalışması yapıldığı bilinmektedir.	
Plan Tipolojisi	Dıştan yaklaşık 19.50 x 23.50 m. ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar gurubuna girer (Özkarcı, 2007).	
		

Süleymanlı Hamamı kuzeybatı tarafından görünüşü (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.29. Paşa hamamına ait envanter

Köyün merkezinde yer alan hamam 1900'li yıllara kadar kullanılmış. daha sonra fonksiyonunu kaybetmiş ve bugün harabe bir durumdadır, Hamama 1925 yılında Selanik göçmenlerinden bir aile yerleştirilmiş ve daha sonra hamam, bu ailenin mülkiyetine geçmiştir. 1970'li yıllarda hamamın sıcaklık bölümü ile sıcak su deposunun üstüne ev yapılmıştır ve bu ev günümüzde de kullanılmaktadır. Evden dolayı hamam dıştan belli olmamaktadır. Yapının sıcaklık bölümü ahır. sıcak su deposu ise samanlık olarak düzenlenmiştir. Hamamın örtü sistemleri önemli ölçüde yıkılmış ve iç kısım 0.50 m ile 1.00 m arasındaki yükseklikte toptakla dolmuştur. Hamam, maalesef bir yayında kilise olarak tanıtılmış ve yapı hakkında bilgi verilmeden sadece bir fotoğrafı konulmuştur (Özkarcı, 2007).

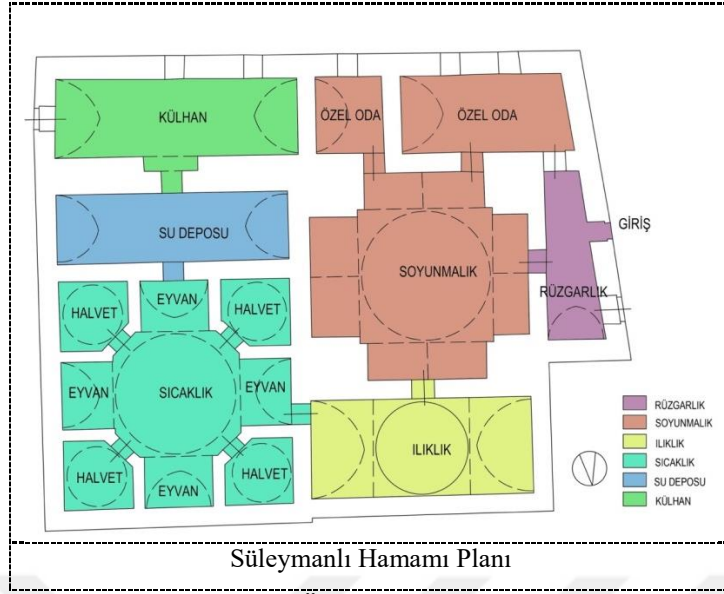
Doğu Cephesi (Özkarcı, 2007)

Toprak Altında Kalan Cümle Kapısı (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.30. Süleymanlı hamamı dış cephe fotoğrafları

Arsanın topografik yapısına göre şekillenen hamam, Zeytin Çayı'na hâkim oldukça eğimli bir arazi üzerine doğu-batı doğrultusunda inşâ edilmiştir. Bundan dolayı kuzey cephesi yarı yüksekliğe kadar yol seviyesinin altında kalmıştır. Dıştan yaklaşık 19.50 x 23.50 m. ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar gurubuna girer. Hamam; rüzgârlık, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşur. Yapı arsanın durumuna göre şekillendiği için, hamamı oluşturan bölümler aynı eksen üzerine sıralanmamıştır. Hamamın duvarlarında moloz ve kaba yonu taş; kemer ve söveler ile örtü sistemlerinde ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. İç mekândaki hacimlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları hafif sivri kemerlidir, Hamamın suyu duvar içine yerleştirilen 0.085 m çapındaki tuğla künklerden akmaktadır. Batı cephenin köşesinde açılan 1.10 x 2.20 m ölçülerindeki basık kemerli ve söveli cümle kapısından rüzgârlık mekanına girilir. Hamamın batı cephesi sonradan önemli ölçüde toprakla dolmuş kapı ve pencere toprağın altında kalmıştır. Yaklaşık 2.00 x 7.00 m. ölçülerinde olan ve kuzeyden güneye doğru kademeli bir şekilde daralan hafif çarpık plânlı rüzgârlık sivri beşik tonozla örtülmüştür. İç mekânın aydınlığı, batı duvarında açılan bir pencereyle sağlanmıştır. (Özkarcı, 2007) Şekil 4.31'de Süleymanlı hamamı planına yer verilmiştir.

Şekil 4.31. Süleymanlı Hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)

Soyunmalık bölümüne rüzgârlığın doğu duvarında açılan kapıdan girilir. 8.55 x 9.05 m ölçülerindeki bu mekân, köşelerden pendentiflerle geçilen ve sekizgen kasnak üzerine oturan 5.50 m çapında kubbeyle kapatılmış, fakat kubbe sonradan yıkılmıştır. Örtü sistemi, iç mekânın duvarlarında kurulan ve derinlikleri 1.45 m ile 2.00 m arasında değişen dört sivri kemerin üzerine oturmaktadır ve kubbe kasnağında dört pencere açılmıştır. Bu bölümde olması gereken soyunma sekileri ile şadırvan günümüze gelmemiştir. Soyunmalığın güney duvarında açılan İki kapıdan, muhtemelen özel müşterilere ayrılan. İki soyunma hacmine geçilir. Beşik tonozla kapatıldığı anlaşılan ve ebadı 2.80 x 3.30 m ile 3.30 x 7.00 m arasında değişen mekânlar önemli ölçüde tahrip olmuştur. Batı köşedeki odanın kuzeybatı köşesinde rüzgârlığa açılan bir kapı daha bulunmaktadır. Bu odaların güney duvarlarında vâdînin güzel manzarasına açılan pencerelere yer verildiği anlaşılmaktadır. Doğu taraftaki hacmin bir penceresi olmakla beraber, diğer odanın güney duvarı önemli ölçüde yıkılmıştır. Yapının soyunmallık kısmında uygulanan plân tasarımına başka hamamlarda rastlamıyoruz. Soyunmalık mekanının kuzey duvarının ortasında açılan kapıdan ılıklik bölümüne geçilir. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen 3.90 x 9.10 m ölçülerindeki ılıklik, yanlara açılan iki kemerle üç kısma ayrılmıştır. Ortadaki kare plânlı bölüm 3.90 m çapında pendentifli kubbeyle, eyvan görünümlü yan hacimler İse beşik tonozlarla örtülmüştür. Orta mekânın kubbesi yıkılmıştır. ılıklığın doğu duvarının güney köşesindeki kapıdan sıcaklık bölümüne geçilir. (Özkarcı, 2007). Şekil 4.32'de hamam iç mekân bölümlerini gösteren 2007 yılına ait fotoğraflara yer verilmiştir

Soyunmalık Güney Bölüm
(Özkarcı, 2007)

Soyunmalık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Halvet Kapısı ve Rüzgarlık Bölümü
(Özkarcı, 2007)

Ilıklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Su Deposu (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.32. Süleymanlı Hamamı Bölümleri 2007 yılına ait fotoğraflar (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık kısmı içten 9.40 x 9.40 m ölçülerindedir. Yapı ortada merkezi mekân ve onun etrafına aksiyal olarak yerleştirilen eyvanlar ile köşe halvetlerinden oluşur . 2.10 x 2.75 m ölçülerindeki beşik tonozlu eyvanlar sivri kemerle, 2.80 x 2.80 m boyutlarındaki köşe halvetleri ise birer kapıyla orta mekâna açılırlar . Halvetler tromplu kubbeye, merkezî mekân dört sivri kemerin üzerine oturan 5.10 m çapında pandantifli kubbeye kapatılmıştır. Maalesef sıcaklık kısmının üstüne ev yapınca bu bölümdeki bütün kubbeler yıkılmış sadece kubbeye geçiş elemanları günümüze gelmiştir. Kubbeler yıkılınca açıklıklar ahşap kirişlemeli düz tavanla kapatılmış ve aynı zamanda evin zemin döşemesini oluşturmaktadır. Sıcaklık bölümü evin ahır olarak kullanılmaktadır Aynı zamanda güneydoğu köşedeki halvetin doğu duvarının yarısı yıkılarak, hamama giriş buradan sağlanmıştır Sıcaklık bölümünün kubbelerde açılan ışık gözleriyle aydınlatıldığı anlaşılmaktadır. Sıcaklık kısmının güney tarafında doğu-batı yönünde yerleştirilen ve beşik tonozla örtülen 2.80 x 9.40 m ebatında sıcak su deposu yer alır. Günümüzde samanlık olarak kullanılan bu mekân. örtü sisteminde açılan bir ışık gözüyle aydınlatılmıştır. Sıcak su deposuna bitişik olarak güney tarafa yerleştirilen 3.30 x 9.90 m ölçülerindeki külhanın beşik tonozu ile doğu ve batı duvarları önemli ölçüde yıkılmıştır . Külhanın doğu cephesinin ortasında açılan kapı da yıkılmıştır. Bu hacmin aydınlığı, güney duvarında vâdiye açılan İki pencereyle sağlanmıştır, Yapı önemli ölçüde tahrip olduğu için bezeme görülmemektedir. (Özkarcı, 2007). Tablo 4.5’de tek hamam özelliğinde olan

Süleymanlı (Zeytun) Hamamı'nda yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.5. Süleymanlı hamamı (Kalli, 2023)

<i>Hamam Adı</i>	<i>Hamam Bölümü</i>	<i>Duvar Malzemesi</i>	<i>Üst Örtü</i>	<i>Üst Örtü Malzemesi</i>	<i>Üst Örtüye Geçiş Elemanı</i>	<i>Aydınlatma</i>
Süleymanlı (Zeytun) Köyü Hamamı	<i>Rüzgarlık</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Beşik Tono	İnce yonu taş	Yok	Aydınlık Penceresi
	<i>Soyunmalık</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Kubbe	İnce yonu taş	Pendantif	Aydınlık Penceresi
	<i>Aralık</i>					
	<i>Hela</i>					
	<i>Tıraşlık</i>					
	<i>Soğukluk</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Kubbe-Beşik Tono	İnce yonu taş	Pendantif	Bilinmiyor
	<i>Sıcaklık</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Kubbe	İnce yonu taş	Pendantif	Işık gözü
	<i>Halvet</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Kubbe	İnce yonu taş	Tromp	Bilinmiyor
	<i>Eyvan</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Beşik Tono	İnce yonu taş	Yok	Bilinmiyor
	<i>Su Deposu</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Beşik Tono	İnce yonu taş	Yok	Işık gözü
	<i>Külhan</i>	Moloz ve Kaba yonu taş	Beşik Tono	İnce yonu taş	Yok	Aydınlık penceresi

06.02.2023 tarihinde saat 04:17'de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24'te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Süleymanlı hamamına hasar tespiti gelinmemiştir. Hamamın üstüne yapılan evde oturan kişiler depremden hamamın ve evin bir hasar görmediğini söylemişlerdir (Erdemir, 2023).

Kubbe üstüne yapılan evin görünüşü (Erdemir, 2023)

Sıcaklık Bölümü (Erdemir, 2023)

Doğu görünüşü (Erdemir, 2023)

Üstten görünüşü (Erdemir, 2023)

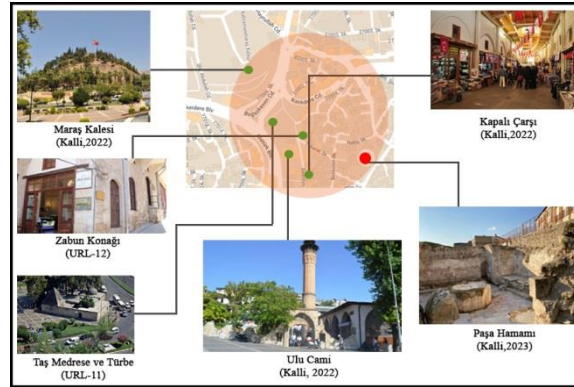

Soyunmalık Bölümü (Erdemir, 2023)

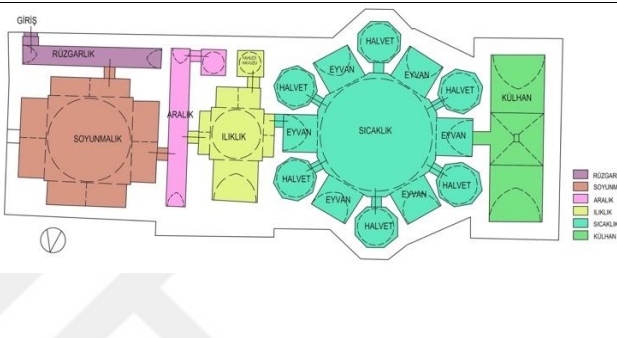
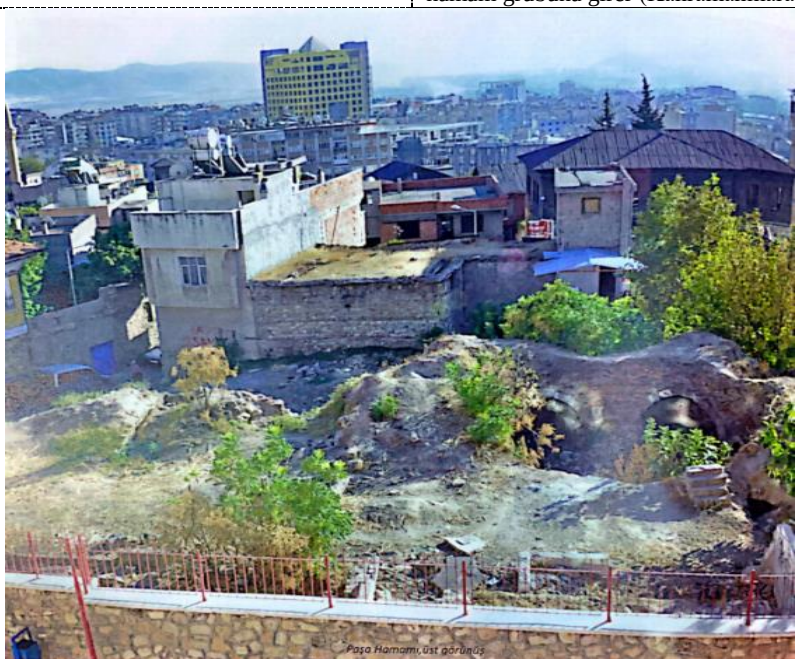
Şekil 4.33. Süleymanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar

4.1.5. Paşa hamamı

Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu İlçesi, Kurtuluş Mahallesi, Haruniye Caddesi üzerinde, 1757 ada 7 parselde Kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. Hamamın mülkiyetinin yarı hissesi Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir yarı hissesi de özellere aittir. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012) Paşa hamamının üzerinde herhangi bir inşa kitabesi bulunmadığından dolayı yapım tarihi bilinmemektedir (Özkarcı, 2007). Şekil 4.34’de Paşa hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

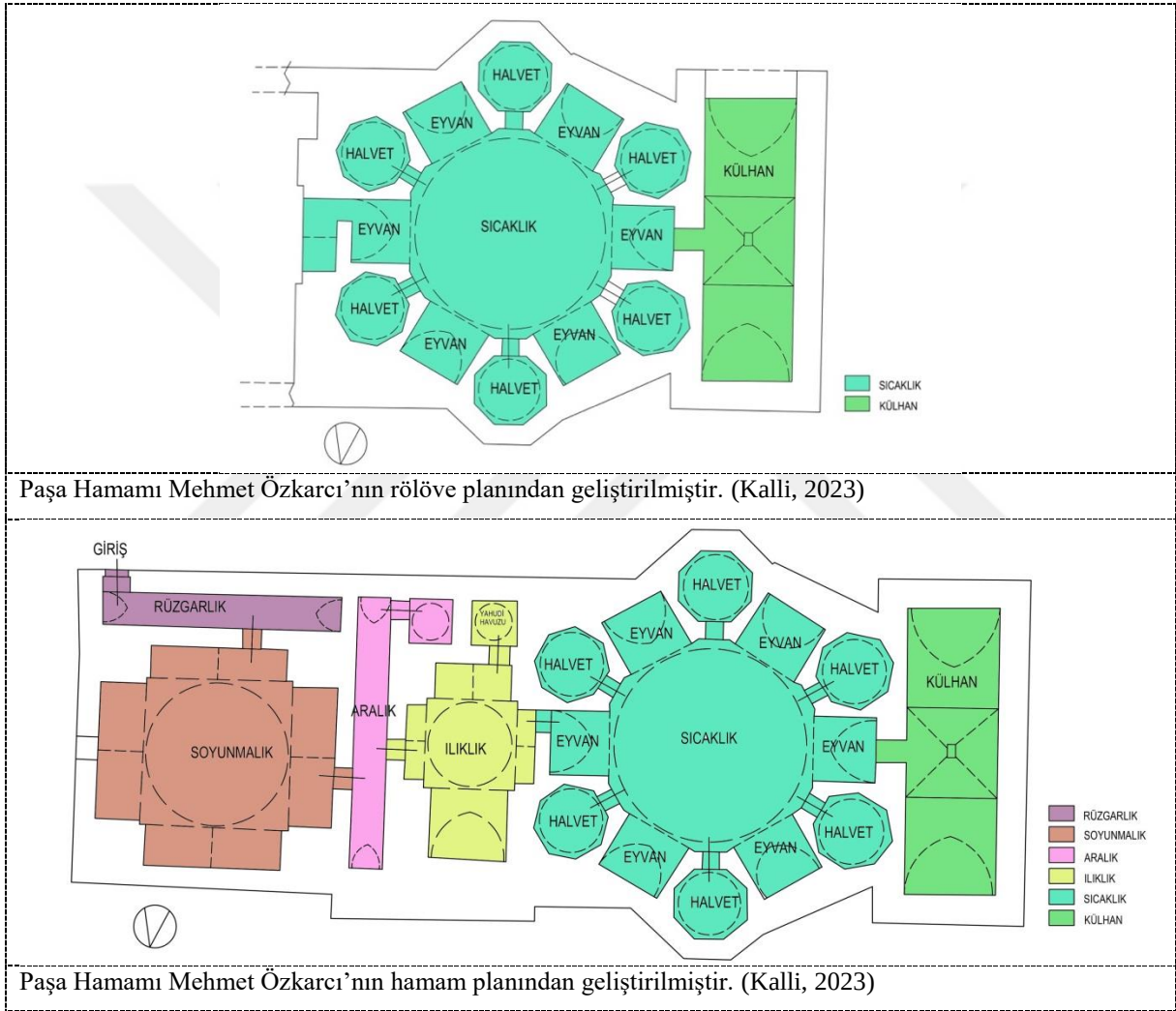

köşelerden pandantiflerle geçilerin 5.80 m civarında çapa sahip olan yarım küre kubbeye kapatılmıştır. Kubbe, iç mekanın duvarlarında kurulan ve derinliği ortalama 1.50 m olan dört sivri kemerin üzerine oturmaktadır. Kubbede kasağa yer verilmemiştir. İç mekanın aydınlığının, doğu duvarının üst kısmında açılan bir pencere ve aydınlık feneriyle sağlandığı anlaşılmaktadır. Aydınlık fenerinin altında da kesme taştan yapılan bir şadırvanın olduğu belirtilmektedir. Aralık bölümüne geçişi sağlayan kapının, batı duvarının kuzey tarafına açıldığı ifade edilmektedir (Özkarıcı, 2007).

	1. Paşa Hamamı 2. Kapalı Çarşı 3. Ulu Cami 4. Zabun Konağı 5. Taş Medrese ve Türbe 6. Kale	
İnşa Tarihi ve Dönemi	16.yy ortalarında (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	
Mülkiyet Durumu	Yarı hissesi Vakıflar, yarı hissesi özel mülkiyetindedir.	
Geçirdiği Restorasyonlar	Restitüsyon planı bulunduğu Restorasyon çalışması yapıldığı bilinmektedir.	
Plan Tipolojisi	Dıştan yaklaşık 13.00 x 35.00 m. boyutlarındadır. Yıldızvari tip hamam grubuna girer (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	
		
Paşa Hamamı üst görüşü (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)		

Şekil 4.35. Paşa hamamına ait envanter

Beşik tonozla örtülen ve kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen aralık bölümünün genişliği 1.20 m dir. Bu mekanın sadece güney tarafı kısmen günümüze gelmiştir. Aralık kısmının güneybatı köşesinde açılan bir kapıdan pandantifli kubbeyle kapatılan 1.70 x 1.70 m ölçülerinde bir hacme girilmektedir ve kubbe yıkıldığı için içerisi toprakla dolmuştur. Bu mekanın helatışık olarak yapıldığı anlaşılmakta ve eski fotoğraflarda iç hacmin aydınlığı kubbede açılan ışık gözleriyle sağlanmaktadır (Özkarcı, 2007). Şekil 4.36'da Paşa hamamı planlarına yer verilmiştir.

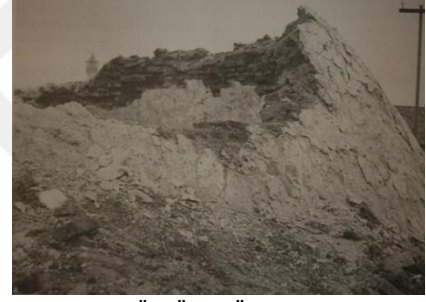
Şekil 4.36. Paşa hamamı planları

Aralık kısmının batı duvarının ortalarına yerleştirilen kapıdan ılıklik bölümüne geçilir. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ılıklik kısmının, yaklaşık 3.00 x 7.50 m ölçülerinde iç bölümlü mekan olduğu anlaşılmaktadır. Ortada sivri kemerlerle sınırlandırılarak oluşturulan kare planlı hacim, pandantiflerle geçilen kubbeyle kapatılmıştır. Kare mekanın iki tarafına simetrik olarak yerleştirilen eyvan görünümlü hacimlerden kuzey taraftaki diğerinden daha

derin tutularak, beşik tonozla örtülmüştür. Kubbeli mekânın güney tarafı ise sivri kemerle genişletilen bir hacim şeklinde düzenlenmişti ve güney duvarında açılan bir kapıdan pandantifli kubbeyle kapatıldığı belirtilen yaklaşık 1.70 x 1.70 m ölçülerindeki mekâna geçilmekteydi. Cevredeki yaşlı kişilerden öğrendiğimize göre odanın içinde, Yahudilerin hamamda yıkandıktan sonra dalıp çıktıkları bir havuz bulunmaktaymış. Yahudiler için yapılan bu tür havuzlu mekânlara magtıs, Yahudi havuzu, Yahudi teknesi ve bataklık denilmekle beraber, mahalli bir tabir olarak kulleytin ad da verilmektedir. Paşa hamamı, şehirde Yahudiler ile Müslüman Türklerin oturduğu mahallenin arasına yapılmış olup yapının, bulunduğu bölgenin etnik yapısına göre planlandığı anlaşılmaktadır. Yahudilerin havuza girip çıkmaları, Müslümanların guslü mukabilinde bir işlemdir. Eski fotoğraflarda iç hacmin aydınlığını, kubbede açılan ışık gözleriyle sağlandığı görülmektedir. Ilıklığın batı duvarının güney tarafına kaydırılan kapıdan sıcaklık bölümünün doğu eyvanına geçilmektedir. (Özkarıcı, 2007)

Örtü sistemi (Özkarıcı, 2007)

Soyunmalık Üst Örtü (Özkarıcı, 2007)

Soyunmalık Örtü (Özkarıcı, 2007)

Yahudi Havuzu Mekânı (Özkarıcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Kuzey Cephe (Özkarıcı, 2007)

Halvet Örtü (Özkarıcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Şekil 4.37. Paşa hamamı 2007 yılına ait fotoğraflar

İçten 11.80 x 14.50 m ölçülerinde olan sıcaklık bölümü, merkezî bir mekân etrafında radyal

olarak tertiplenmiş ve alternatif olarak sıralanan eyvan ve halvetlerden müteşekkiiil yıldızvarî bir şemaya sahiptir. Merkezi mekân, 7.30 m çapında pandantifli kubbeye kapatılmış ve kubbe yıkılmıştır. Bu hacmin zemini 1.00 m kadar toprakla dolmuştur. 1954' te çekilen resimde kubbenin kasnaksız olduğu ve örtü sisteminde çeşitli büyüklükte ışık gözelerine yer verildiği görülmektedir. Merkezi mekân onikigen plânlı olup, etrafına radyal olarak tertiplenen ve atlamalı olarak yerleştirilen alt eyvan ve alt halvetten oluşmaktadır . Ortalama 2.20 x 2.45 m boyutlarında olan beşik tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle, yaklaşık 2.60 x 2.60 m ölçülerinde ve pandantifli kubbelerle kapatılan sekizgen plânlı halvetler ise hafif sivri kemerli kapılarıyla merkezi mekâna açılırlar. Halvetlerden bazılarının kubbeleri yıkılmış ve içleri toprakla dolmuştur. Batı taraftaki eyvanın, batı duvarında sıcak su deposuna açılan hafif sivri kemerli küçük bir pencere vardır (Özkarcı, 2007).

Sıcaklık Bölümü (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

Şekil 4.38. Paşa hamamı 2012 yılına ait fotoğraflar

Sıcaklığın arkasına, dogu-batı doğrultusunda, 3.35 x 10.60 m ölçülerinde sıcak su deposu yerleştirilmiştir. Bu mekânın üzeri ortada çapraz tonoz, yanlarda sivri besik tonozlarla örtülmüş ve güney duvar yıkılmıştır. Hacmin aydınlığı bir ışık gözüyle sağlanmıştır. Su deposunun gerisinde yer alan külhan bölümü ise yıkılmıştır. Hamamın sıcaklık kısmında görülen "yıldızvarî" şemanın, Antik dönemi örneklerinden alınan ilhamla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır; bu plân tipine kaplıcalarda da yer verilmiştir. Sıcaklık kısmındaki plân şeklini aynı biçimde başka hamamlarda görmemekle beraber, bir benzerine sadece Diyarbakir Çardaklı Hamam'da (16. yüzyıl) rastlamaktayız. Yapı sade bir şekilde inşa edilmiştir. (Özkarcı, 2007). Tablo 4.6'da tek hamam özelliğinde olan Paşa hamamında yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 4.6. Paşa hamamı (Kalli, 2023)

Hamam Adı		Hamam Bölümü	Duvar Malzemesi	Üst Örtü	Üst Örtü Malzemesi	Üst Örtüye Geçiş Elemanı	Aydınlatma
Paşa Hamamı	Tek Hamam	Rüzgarlık	Kaba Yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba Yonu ve moloz taş	Yok	Bilinmiyor
		Soyunmalık	Kaba Yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Aydınlık penceresi- Aydınlık feneri
		Aralık	Kaba Yonu ve moloz taş	Beşik Tono	Kaba Yonu ve moloz taş	Yok	Bilinmiyor
		Hela	Kaba Yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü
		Tıraşlık	Kaba Yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü
		Soğukluk	Kaba Yonu ve moloz taş	Kubbe- Beşik tonoz	Tuğla - Kaba Yonu ve moloz taş	Pendantif	Işık gözü
		Sıcaklık	Kaba Yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü
		Halvet	Kaba Yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Bilinmiyor
		Eyvan	Kaba Yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba Yonu ve moloz taş	Yok	Bilinmiyor
		Su Deposu	Kaba Yonu ve moloz taş	Çapraz tonoz- Beşik tonoz	Kaba Yonu ve moloz taş	Yok	Işık gözü
		Külhan	Kaba Yonu ve moloz taş	Çapraz tonoz	Kaba Yonu ve moloz taş	Yok	Bilinmiyor

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

Şekil 4.39. Paşa hamamı 2023 yılına ait fotoğraflar

06.02.2023 tarihinde saat 04:17'de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24'te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Paşa hamamında hasar tespiti yapılmamıştır. Barkod numarası bulunmamaktadır. Paşa hamamının sıcaklık kısmının halvet bölümünün üst örtüleri düşünce şekil 4.40'daki gibi üstten görünüşe sahip olmuştur. Harabe halinde olan tarihi yapının örtü sistemleri, duvarlardaki taşlar düşmüştür. Depremi ilk günleri soyunmalık kısmının yanında şekil 4.40'da görüldüğü gibi ateş yakılıp, yerlere battaniye serilip yatılmıştır (Kalli, 2023).

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

Sıcaklık Bölümü (Kalli, 2023)

Üstten Görünüş (Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

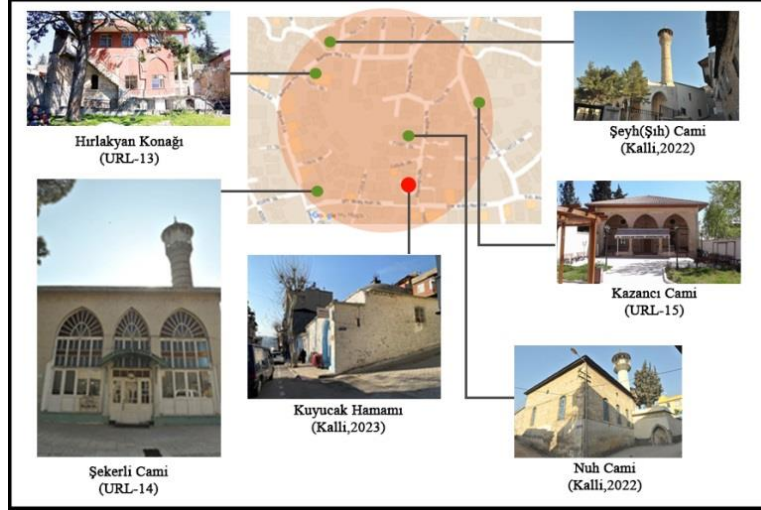

Sıcaklık Bölümü Üst Örtü
(URL-1)

Şekil 4.40. Paşa hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar

4.1.6. Kuyucak hamamı

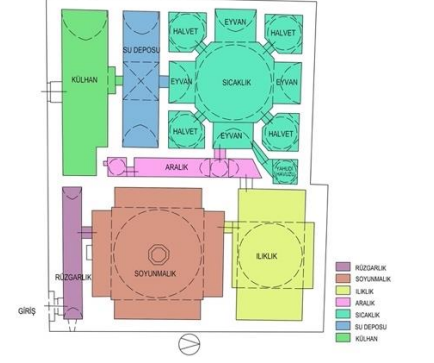
Kahramanmaraş, Merkez ilçe, Turan mahallesi, Şehit Millîş Nuri caddesi 1742 ada 53 parselde Kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. Hamamın mülkiyetinin yarı hissesi Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir yarı hisseside özel mülkiyete aittir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Şekil 4.41’de Kuyucak hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

Şekil 4.41. Kuyucak hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

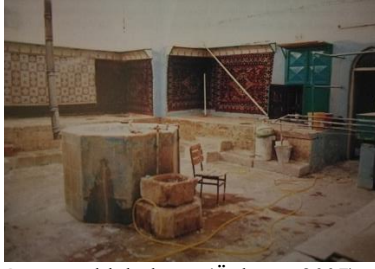
Hamamın inşa kitabesi olmadığı için yapım yılını bilemiyoruz. Kuyucak hamamı ile Kahramanmaraş Paşa Hamamı(16. yüzyılın ortaları) ve Gaziantep Paşa hamamı(1563-68) bazı yönleriyle birbirlerine benzemektedir. Bu üç hamamda Yahudiler için yapılan havuzlu mekânlara yer verilmiş ve sıcak su depoları da ortada çapraz tonoz, yanlarda beşik tonozlarla kapatılmıştır. Bu sebeplerle beraber, şehirdeki konumundan dolayı Kuyucak hamamının, 16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini düşünmekteyiz. Günümüze çeşitli onarımlar görerek gelen hamam, orijinal dokusunu önemli ölçüde korunmaktadır. Yapının iç duvarları ve örtü sistemi sıvanarak badana edilmiş, önceden beşik tonozla örtülen külhan kısmı yıkılarak betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Ayrıca örtü sistemi dıştan betonla kaplanmıştır. Arsanın, topografik yapısına göre şekillenen hamam, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Dıştan yaklaşık 18.80 x 22.90 m ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar grubuna girer. Hamam; rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, aralık, sıcaklık, ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşur . Yapı arsanın şekline göre konumlanmıştır. Hamamı oluşturan bölümler aynı eksen üzerinde sıralanmıştır. Burada rüzgarlık, soyunmalık ve ılıklik kuzey-güney doğrultusunda aynı eksen üzerinde sıralanırken, diğer bölümler de bu kısımların batı tarafına paralel olarak yerleştirilmiştir. Hamamın duvarlarında kaba yonu ve moloz taş; örtü sisteminde tuğla; zemin döşemelerinde, oturma ve soyunma sekilerinde ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Mekânlara geçişi sağlayan kapı açıklıkları hafif sivri kemerlidir. Güney cephesinin doğu köşesinde açılan 1.10 x 1.80 m ölçülerindeki basık kemerli ve söveli cümle kapısından rüzgarlık kısmına girilir. Kapı üstten sivri tahfif kemeriyle kuşatılarak, girişin önemi vurgulanmak istenmiştir. 1.25 x 9.30 m ölçülerindeki rüzgarlık, doğu-

batı doğrultusunda yerleştirilmiş ve beşik tonozla kapatılmıştır (Özkarcı, 2007).

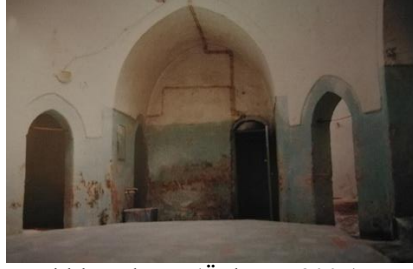
	1.Kuyucak Hamamı 2. Şekerli Cami 3. Nuh Cami 4. Kazancı Cami 5. Hırlakyan Konağı 6. Şeyh(Şih) Cami	
İnşa Tarihi ve Dönemi		16.yy ikinci yarısında (Osmanlı Dönemi) (Özkarcı, 2007)
Mülkiyet Durumu		Yarı hissesi Vakıflar, yarı hissesi özel mülkiyetindedir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).
Geçirdiği Restorasyonlar		Günümüze çeşitli onarımlar görerek gelen hamam, orijinal dokusunu önemli ölçüde korunmaktadır (Özkarcı, 2007).
Plan Tipolojisi		Dıştan yaklaşık 18.80 x 22.90 m. ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisinde inşa edilmiştir (Özkarcı, 2007).
		
Kuyucak Hamamı Görünüşü (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)		

Şekil 4.42. Kuyucak hamamına ait envanter

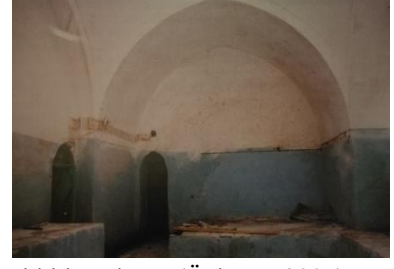
İç mekânın aydınlığı, doğu duvarının üst kısmında açılan küçük mazgal pencereyle

Soyunmalık bölümü (Özkarıcı, 2007)

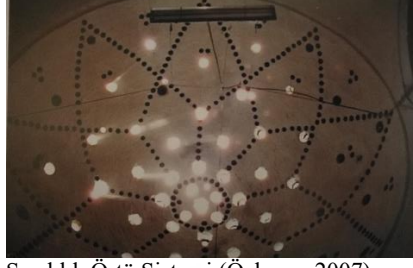
Sıcaklık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Ilıklık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Soyunmalık Örtü (Özkarıcı, 2007)

Sıcaklık Örtü Sistemi (Özkarıcı, 2007)

Ilıklık Örtü Sistemi (Özkarıcı, 2007)

Aralık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Halvet Üst Örtü Sistemi (Özkarıcı, 2007)

Rüzgarlık Bölümü

Şekil 4.44. Kuyucak hamamı 2007 yılına ait iç mekân bölümlerine ait fotoğraflar

Kuyucak Hamamı Görünüşü (Kalli, 2023)

Kuyucak Hamamı Görünüşü (Kalli, 2023)

Şekil 4.45. Kuyucak hamamı deprem öncesi ve 06.02.2023 deprem sonrası görünüşü

Sıcaklık mekanının aydınlığı, kubbelerde açılan çok sayıda ışık gözleriyle sağlanmıştır. Güneydeki eyvanın kible duvarında sıcak su deposuna açılan hafif sivri kemerli küçük pencere bulunmaktadır. Ayrıca doğu eyvanında da bir çeşmeye yer verilmiştir. Ayrıca sıcaklığın kuzeydoğu köşesinde, tromplu kubbeyeyle örtülü yaklaşık 1.70 x 1.70 m ölçülerinde hafif çarpık

planlı bir hacim daha bulunmaktadır. Bu mekâna, doğu eyvanın kuzey-doğu köşesinde açılan ve oldukça derin tutulan açıklıktan ulaşılmaktadır. Çevredeki bazı kişilerden öğrendiğimize göre odanın içinde, Yahudilerin hamamda yıkandıktan sonra dalıp çıktıkları bir havuz bulunmaktaymış. Yahudiler için yapılan bu tür havuzlu mekânlara Yahudi havuzu, Yahudi teknesi, mags ve batac denilmekle beraber, mahalli bir tâbir olarak kulleytin adı da verilmektedir. Hamam, şehirde Yahudiler ile Müslüman Türklerin oturduğu mahallenin arasına yapılmış ve yapının bulunduğu bölgenin etnik yapısına göre plânlandığı anlaşılmaktadır. İç mekânın aydınlığı kubbede açılan ışık gözleriyle sağlanmıştır. Arapça bir kelime olan "kulleteyn", "iki kule" demektir. Kule ise sözlük mânâsıyla "büyük küp" anlamındadır. Terim olarak; içine pis bir nesne düşünce veya yıkanmak maksadıyla içine dalıp çıkılınca kirlenmeyeceği miktarda su alan havuza, "kulleteyn" denilmektedir. Bazı kaynaklarda bu su miktarının en az 150-200 litre olması gerektiği belirtiliyor. Yahudilik inancına göre bir kişinin vücudundan akıntı gelirse, o şahıs mundar olur. Böyle birinin üzerine yattığı yatak, üstünde oturduğu her şey mundardır. Bunu yapan kişi mundarlıktan kurtulmak için elbisesini yıkayacak, "kendi de ya akar suda yıkanacak ya da tamamıyla suya dalacaktır". Sıcaklık kısmının güney tarafına doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen sıcak su deposu 2.50 x 9.10 m ölçülerinde olup üzeri ortada çapraz tonoz, yanlarda beşik tonozlarla örtülmüştür. İç mekânın aydınlığı bir ışık gözüyle sağlanmıştır (Özkarcı, 2007). Tablo 4.7.' de tek hamam özelliğinde olan KuyucakHamamı' nda yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.7. Kuyucak hamamı (Kalli, 2023)

Hamam Adı		Hamam Bölümü	Duvar Malzemesi	Üst Örtü	Üst Örtü Malzemesi	Üst Örtüye Geçiş Elemanı	Aydınlatma
Kuyucak Hamamı	Tek Hamam	Rüzgarlık	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
		Soyunmalık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık feneri- Aydınlik penceresi- Yapay aydınlatma
		Aralık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Beşik tonoz	Tuğla	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Hela	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Tıraşlık					
		Soğukluk	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Sıcaklık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Beşik tonoz	Tuğla	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Halvet	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Tuğla	Tromp	Işık gözü- Yapay aydınlatma
		Eyvan	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Yok
		Su Deposu	Kaba yonu ve moloz taş	Çapraz tonoz-beşik tonoz	Tuğla	Yok	Işık gözü
		Külhan	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Bilinmiyor

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Kuyucak hamamının “GY3GN” barkod numarasıyla bakıldığı zaman hasar tespiti “Acil Yıkıtılacak” görülmektedir. Fakat bu yapı tarihi bir yapı olduğu için hasar tespitine bakılmaksızın restorasyon çalışması yapılacağını tahmin ediyorum. Depremden öncesine kadar belli saatlerde bayanlara belli saatlerde erkeklere hizmet veren hamam, depremden sonra ağır hasar aldığından işlevini yitirmiş bulunmaktadır. (Kalli, 2023). Şekil 4.46’da deprem sonrasına ait fotoğraflara yer verilmiştir.

Güney Cephesi (Kalli, 2023)

Doğu Cephesi (Kalli, 2023)

Deprem Bakod Numarası

Üstten Görünüş (Kalli, 2023)

Üst Örtü (Kalli, 2023)

Soyunmalık Bölümü (Kalli, 2023)

Kubbe Görünüşü (Kalli, 2023)

Kubbe Görünüşü (Kalli, 2023)

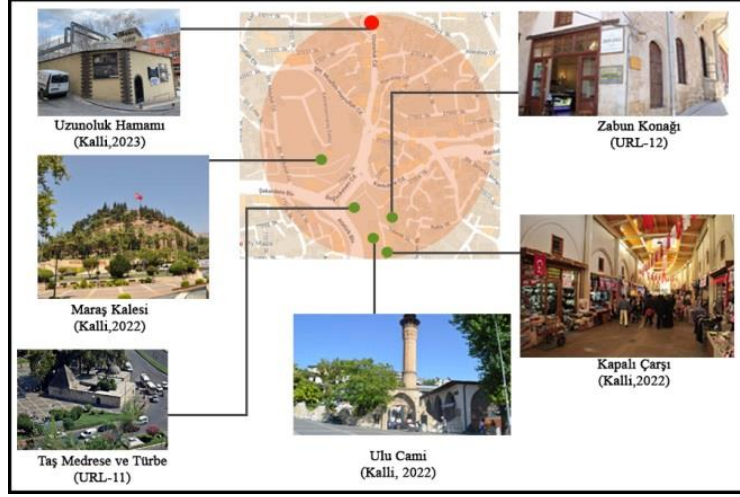

Soyunmalık Üst Örtü (Kalli, 2023)

Şekil 4.46. Kuyucak hamamı 06.02.2023 tarihli depreminden sonra görünüşü (Kalli, 2023)

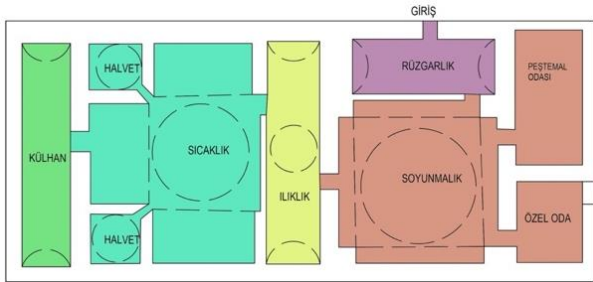
4.1.7. Uzunoluk hamamı

Kahramanmaraş Dulkadiroğlu ilçesi, Fevzi Paşa mahallesi, Uzunoluk Caddesi 937 ada 12 parsel'de bulunan yapı, 1975 yılında hamam sahibi tarafından yerine apartman yaptırmak amacıyla yıktırılmıştır. Şekil 4.47' de Uzunoluk hamamı'nın Maraş ili içerisindeki konumuna yer verilmiştir.

Şekil 4.47. Uzunoluk hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

2008 yılında Kahramanmaraş Belediyesi tarafından önceki hamamın yerine aynı plan tipolojisinde inşa edilmiş ve Kurtuluş Müzesi olarak kullanıma açılmıştır. Hamamın mimari özelliği hakkında kaynaklardan bilgi sahibi olmaktayız. Tarihi hamamın tam olarak ne zaman yapıldığı belli olmayıp giriş kapısı üzerindeki kitabe okunamamış ve daha sonra bu kitabenin hamamın yıkımı sırasında kaybolduğu düşünülmektedir. Ancak tarihi hamamın dönemsel mimari özellikleri doğrultusunda 16. yy sonu 17.yy başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).

	1.Uzunoluk Hamamı 2. Kale 3. Taş Medrese ve Türbe 4. Ulu Cami 5.Zabun KOnağı 6.Kapalı Çarşı	
İnşa Tarihi ve Dönemi	16.yy sonu, 17.yy başları (Osmanlı Dönemi) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	
Mülkiyet Durumu	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesine aittir	
Geçirdiği Restorasyonlar	1975 yılında özel mülkiyetindeyken hamam yıkılmıştır. 2008 yılında belediye tarafından rekonstrüksiyon yapılmıştır.	
Plan Tipolojisi	Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer. Rekonstrüksiyondan sonra yapı; dört eyvanlı ve dört hücreli hamamlar grubuna girer (Özkarcı, 2007).	
		
Uzunoluk Hamamı rekonstrüksiyon çalışması yaparken inşaat hali (Turizm, 2008)		

Şekil 4.48. Uzunoluk hamamına ait envanter

Uzunoluk hamamı, Milli Mücadelesi açısından önemli bir özelliğe sahiptir. Bu mekân hamamdan çıkan Türk kadınlarının peçeli giyim tarzlarına sözlü saldırının yapıldığı yer olarak bilinmektedir. Fransız askerlerinin yapmış olduğu bu davranıştan Türk kadınını korumak için Sütçü İmam tarafından ilk kurşunun atıldığı yerdir. Hamam böyle bir özelliğe sahip olduğu için Belediye tarafından inşaat ruhsatı verilmemiş ve uzun süre virâne bir şekilde kalmış, daha sonra yapının arsası Belediye tarafından park olarak düzenlenmiştir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).

Hamamın duvarları ve üst örtüsü kargı olarak yapılmıştır. Rüzgarlık bölümünün üzeri beşik tonozla örtülü, soyunmalık bölümü ise pendentif geçişli kubbeye örtülüdür. Soyunmalık bölümünün ortasında sekizgen bir havuz yer almaktadır. Soyunmalık bölümünün doğu kısmında peştemal kurutma odaları yer almaktadır. Bu bölümlerin üzeri ise beşik tonozla örtülüdür. Soyunmalık kısmında küçük bir kapı ile soğukluk bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık bölümünün üç yanında eyvanlar yer almakta bu eyvanların üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Sıcaklık bölümünün kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde halvetler yer almaktadır. Halvetlerin üzerleri yine pendentif geçişli kubbeye örtülüdür. Sıcaklık bölümünün ortasında su deposu yer almaktadır. Su deposunun üzeri beşik tonozla örtülüdür. Su deposunun kuzey tarafında külhan bölümünün üzeri ise düz toprak damla örtülüdür. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).

Uzunluk Hamamı (Kalli, 2023)

Şekil 4.49. Uzunluk hamamı 2023 yılına ait farklı açılardan çekilmiş dış mekân fotoğrafları

Soyunmalık

Sıcaklık

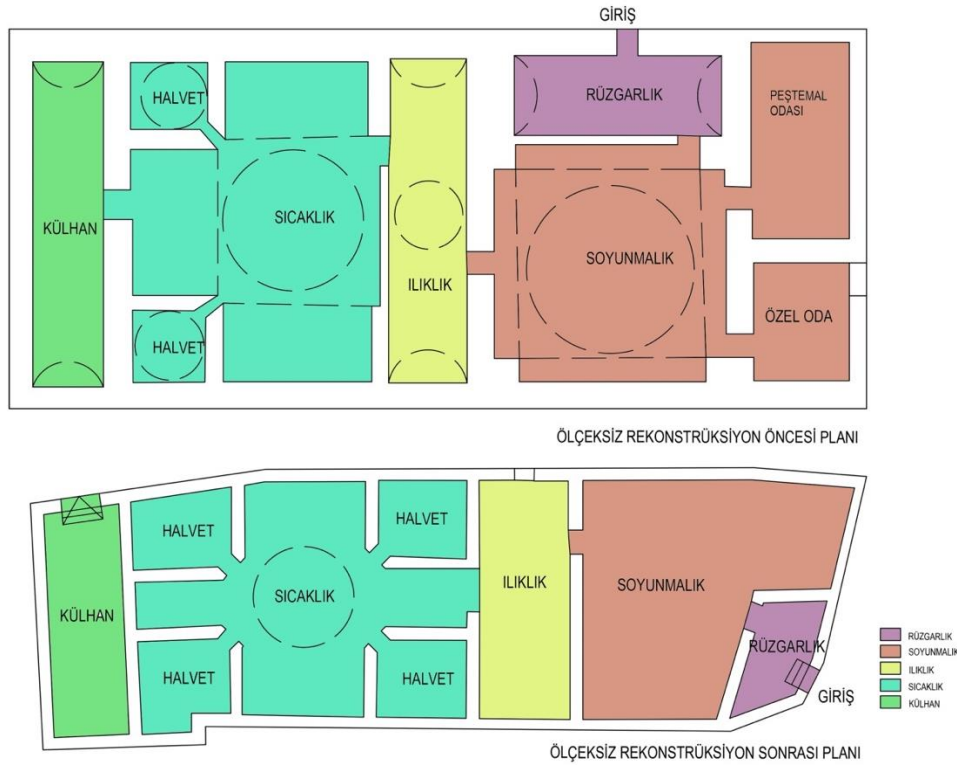
Sıcaklık Kurna

Şekil 4.50. Uzunluk hamamı iç mekân fotoğrafları (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 4.51. Uzunluk hamamı görünüşü (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)

Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen yapı; üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer. Rekonstrüksiyondan sonra yapı; dört eyvanlı ve dört hücreli hamamlar grubuna girer. Hamam, aynı eksenler üzerinde sıralanan rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve sıcak su deposu ile külhandan oluşur (Özkarcı, 2007). Şekil 4.52’de hamamın eski ve yeni durumunu gösteren planlara yer verilmiştir.

Şekil 4.52. Uzunoluk hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)

Tablo 4.8.'de tek hamam özelliğinde olan Uzunoluk hamamında yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.8. Uzunoluk hamamı (Kalli, 2023)

<i>Hamam Adı</i>		<i>Hamam Bölümü</i>	<i>Duvar Malzemesi</i>	<i>Üst Örtü</i>	<i>Üst Örtü Malzemesi</i>	<i>Üst Örtüye Geçiş Elemanı</i>	<i>Aydınlatma</i>
Uzunoluk Hamamı	Tek Hamam	<i>Rüzgarlık</i>	Briket	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Yapay aydınlatma
		<i>Soyunmalık</i>	Briket	Kubbe-Beşik tonoz	Tuğla	Pendantif	Yapay aydınlatma-ışık gözü
		<i>Aralık</i>					
		<i>Hela</i>					
		<i>Tıraşlık</i>					
		<i>Soğukluk</i>	Briket	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Yapay aydınlatma
		<i>Sıcaklık</i>	Briket	Kubbe-Çapraz tonoz	Tuğla	Pendantif	Yapay aydınlatma-ışık gözü
		<i>Halvet</i>	Briket	Kubbe	Tuğla	Pendantif	Yapay aydınlatma
		<i>Eyvan</i>	Briket	Çapraz tonoz	Tuğla	Yok	Yapay aydınlatma
		<i>Su Deposu</i>	Briket	Beşik tonoz	Tuğla	Yok	Yapay aydınlatma
		<i>Külhan</i>	Briket	Düz örtü	Tuğla	Yok	Yapay aydınlatma

06.02.2023 tarihinde saat 04:17'de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24'te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası birçok yapı hasar görmüştür. Uzunoluk hamamının "KE4TZ" barkod numarasıyla bakıldığı zaman hasar tespiti sistemde görülmemektedir. Hamamın depremden sonraki durumuna gözlemsel bakıldığı zaman hasarsız görülmektedir. Depremden öncede Dijital Kurtuluş Müzesi olarak işlevlendirilmişti. Tadilat olduğu için kapılar kilitliydi. Depremden sonrada aynı şekilde tadilattan dolayı kapılar kilitliydi (Kalli, 2023).

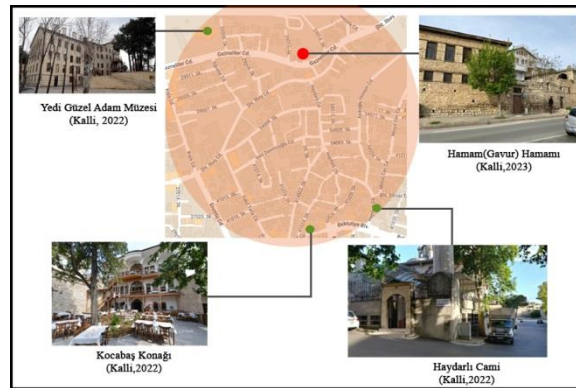

Şekil 4.53. Uzunluk hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

4.1.8. Hamam (Gavur) hamamı

Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu ilçesi, Gazipaşa mahallesi, Gazneliler caddesi 978 ada 20 parselde Kentsel sit ve yenileme alanı dışında yer almaktadır. Beyazıtlı Konağı olarak bilinen selamlık, haremlik ve hamamdan oluşan kompleks içinde yer almaktadır. Hamam konağın haremlik bölümünün güney tarafında bulunmaktadır. Hamam yapısı üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak hamamın konakla beraber; Geç Osmanlı Döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Hamam oldukça harabe olup günümüzde kullanılmamaktadır. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012) Özel mülkiyeti olan ismini eskiden burada oturan gayr-ı müslimlerden alan hamam Gavur hamamı olarak da bilinir. Şekil 4.54’de Hamam(Gavur) hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

Şekil 4.54. Hamam(Gavur) hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Hamam soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık bölümünden oluşmaktadır. Soyunmalık bölümünün

ortasında 1 metre yüksekliğinde altıgen formlu bir havuz yer almaktadır. Havuzun güney ve kuzey tarafında birer soyunmalık bulunmaktadır. Soyunmalık bölümün üzeri geniş bir kubbeyle kapatılmıştır. Soyunmalık bölümden bir kapı ile ılıklik bölümüne geçilmektedir. Ilıklık bölümünün doğu tarafında oturma yerleri bulunmaktadır. Ilıklık bölümünde güney tarafındaki kemerli açıklıkla sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklık bölümü; iki kapalı bölüm, üç açık bölüm ve ortada dikdörtgen şeklinde göbek taşından meydana gelmektedir. Sıcaklık bölüm planı tarif edildiğine göre üç eyvanlı ve iki hücreli Tip(G Tipi) grubuna girmektedir. Sıcaklık bölümündeki bu mekanlar kare planlı olup üzerleri kubbeyle örtülüdür. Açık mekanların üzzeri ise tonozlarla kapatılmıştır. Sıcaklık bölümündeki zemin blok halinde ince tandır taşla kapatılmıştır. Sıcaklık bölümünün güney tarafında halvet bulunmaktadır. Hamamda herhangi bir süsleme ögesi yer almamaktadır. Hamam üst örtüsü ve duvarları moloz taştan inşa edilmiştir. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).

	1.Hamam(Gavur) Hamamı 2.7 Güzel Adam Müzesi 3. Kocabaş Konağı 4. Haydarlı Cami	
İnşa Tarihi ve Dönemi	Geç osmanlı dönemi(1603-1839) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	
Mülkiyet Durumu	özel mülkiyettir.	
Geçirdiği Restorasyonlar	Restorasyon çalışmasıyla ilgili bir veri bulunamamıştır.	
Plan Tipolojisi	Yapı üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girer (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012).	

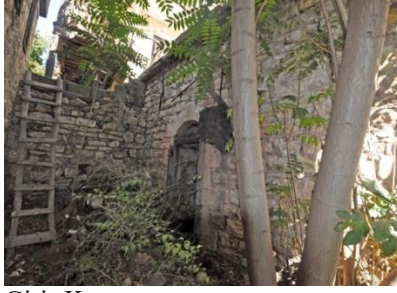
Hamam(Gavur) Hamamın görünüşü (Kalli, 2023)

Şekil 4.55. Hamam(Gavur) hamamı ve Beyazıt Konağı birlikteliği (Kalli, 2023)

Tablo 4.9.'da tek hamam özelliğinde olan Hamam(Gavur) hamamında yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.9. Hamam(Gavur) hamamı (Kalli, 2023)

Hamam Adı		Hamam Bölümü	Duvar Malzemesi	Üst Örtü	Üst Örtü Malzemesi	Üst Örtüye Geçiş Elemanı	Aydınlatma
Hamam (Gavur) Hamamı	Tek Hamam	Rüzgarlık					
		Soyunmalık	Moloz taş	Kubbe	Moloz taş	Pendantif	Işık gözü
		Aralık					
		Hela					
		Tıraşlık					
		Soğukluk	Moloz taş	Çapraz tonoz	Moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma
		Sıcaklık	Moloz taş	Kubbe-tonoz	Moloz taş	Bilinmiyor	Işık gözü
		Halvet	Moloz taş	Kubbe	Moloz taş	Bilinmiyor	Işık gözü
		Eyyan	Moloz taş	Tonoz	Moloz taş	Yok	Bilinmiyor
		Su Deposu					
		Külhan					

Giriş Kapısı

Çatı Örtüsü

Soyunmalık Bölümü

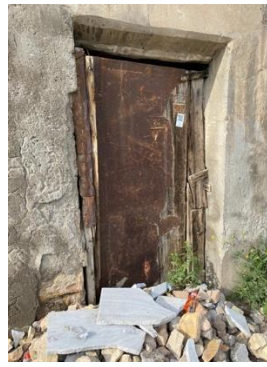
Ilıklık Bölümü kuzeyi hela

Soyunmalık Üst Örtü

Şekil 4.56. Hamam(Gavur) hamamı iç mekân bölümlerine ait fotoğraflar (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Hamam(Gavur) hamamının “38ME8” barkod numarasıyla bakıldığı zaman sistemde değerlendirme dışı yazmaktadır. Hamam arka taraftaki konakla birlikte bir komplekstir. Mülkiyet sahibi evi ve hamamı ağır hasarlı olduğu için mülkiyete giriş yaptırmamıştır. (Kalli, 2023).

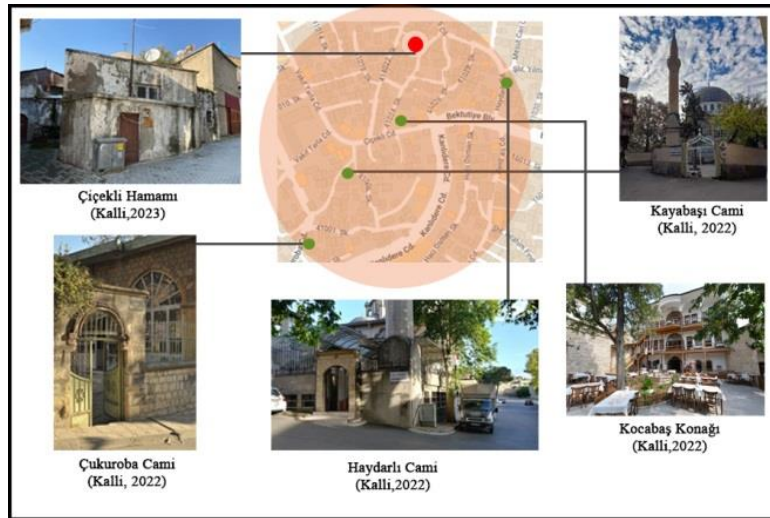

Şekil 4.57. Hamam(Gavur) hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

4.1.9. Çiçekli hamamı

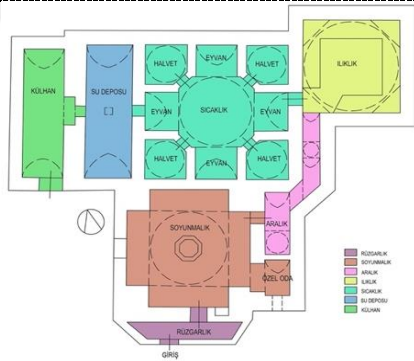
Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu ilçesi, kayabaşı mahallesi, 41024. Sokak 826 ada 5 parselde Kentsel Sit ve yenileme alanı dışında yer almaktadır. Hamamın mülkiyeti özellere aittir. (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012) Şekil 4.58’de Çiçekli hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

Şekil 4.58. Çiçekli hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Hamamın inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Maraş'a ilk defa

1648 yılında gelen Evliya Çelebi, şehirde beş (5) hamam olduğunu belirterek, bu yapının ismine yer vermemiştir. Başka bir kaynakta ise, Maraş'ta hamam sayısının elli civarında olduğu kayıtlıdır. Bu bilgiler çerçevesinde Çiçekli hamamı'nın 18. yüzyılda yapıldığını düşünmekteyiz. Mahalle içinde yer alan hamam, başka yapılar tarafından kuşatıldığından dışarıdan fazla belli olmamaktadır. Günümüze bazı ilâve ve onarımlarla gelen yapı, orijinal özelliğini önemli ölçüde korumaktadır. Hamamın güney cephesine “rüzgârlık” bölümü eklenmiş, zemin karo ile kaplanmış, iç duvarlar ve örtü sistemi sıvanarak badana edilmiştir. Hamam, arsanın durumuna göre inşa edildiği için hafif çarpık planlıdır. Yapı, dört eyvanlı ve dört hücreli hamamlar grubuna girer. Hamam; soyunmalık, aralık, ılıkılık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşur. Yapı, arsanın topoğrafik yapısına göre şekillendiği için, hamamı meydana getiren bölümler aynı eksen üzerinde sıralanmamıştır. Burada rüzgarlık, soyunmalık ve ara mekân, sıcaklığın doğu tarafına yerleştirilmesi gerekirken, güney tarafına yapılmıştır. Hamamın inşasında kireç harçlı moloz taş; şadırvan, soyunma ve oturma sekileri ile zeminde kesme taş malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır İç mekândaki hacimlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları hafif sivri kemerlidir. (Özkarcı, 2007)

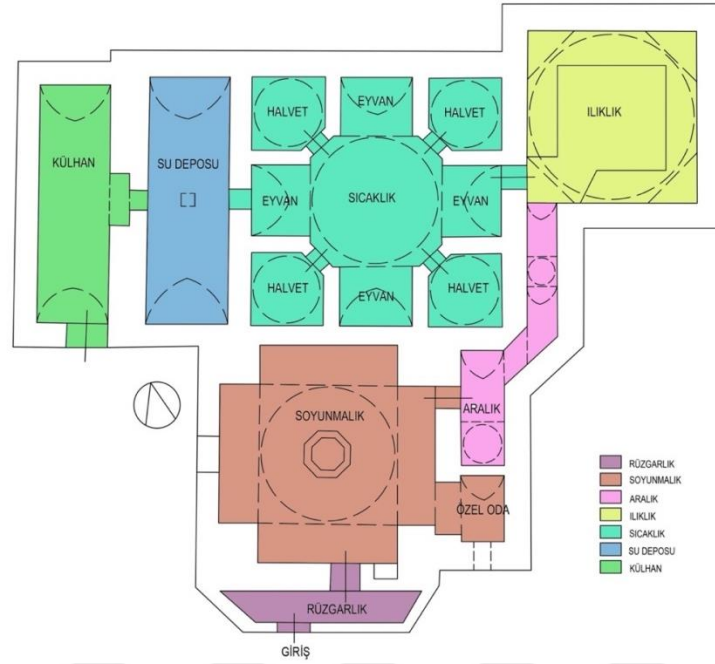
	1.Çiçekli Hamamı 2. Kocabaş Konağı 3. Kayabaşı Cami 4. Çukuroba Cami 5. Haydarlı Cami	
İnşa Tarihi ve Dönemi	17.yy (Osmanlı Dönemi) (Özkarcı, 2007)	
Mülkiyet Durumu	Özel mülkiyetindedir.	
Geçirdiği Restorasyonlar	Günümüze bazı ilâve ve onarımlarla gelen yapı, orijinal özelliğini önemli ölçüde korumaktadır (Özkarcı, 2007).	
Plan Tipolojisi	Hamam, arsanın durumuna göre inşa edildiği için hafif çarpık planlıdır. Yapı, dört eyvanlı ve dört hücreli hamamlar grubuna girer (Özkarcı, 2007).	

Çiçekli hamamı görünüşü (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

Şekil 4.59. Çiçekli hamamı'na ait envanter

Güney cephede açılan dikdörtgen kesitli kapıdan yaklaşık 1.00 x 5.50 m ölçülerinde çarpık planlı "rüzgârlık" kısmına, buradan da soyunmalık bölümüne girilir. Soyunmalık bölümüne güney duvarında açılan kapıdan girilir. Bu mekân 6.50 x 6.60 m ölçülerinde olup, köşelerden pandantiflerle geçilen 4.20 m çapında kubbeyle kapatılmıştır. Kubbe, iç mekânın duvarlarında kurulan ve derinlikleri 1.20 m olan dört sivri kemerin üzerine oturmaktadır. Kubbe fenerinin altında kesme taştan yapılan 1.30 m yüksekliğinde sekizgen plânlı şadırvan yer alır. Duvarların kenarlarına, kapı girişleri hariç, boydan boya taştan soyunma sekileri yapılmıştır. Soyunmalığın güneydoğu köşesinde, yuvarlak kemerle iç mekâna açılan ve beşik tonozla kapatılan 1.25 x 1.94 m ölçülerinde bir hacim yer alır. Seçkin müşterilerin soyunmaları için yapıldığı anlaşılan bu mekânın güney duvarının üst kısmında da dışa açılan küçük pencere bulunur. Soyunmalık kısmının aydınlığı ise, aydınlık feneri ile batı ve güney duvarının üst kısımlarında açılan dikdörtgen kesitli birer pencereyle sağlanmıştır. Duvarlarda yer alan pencerelerin onarımlar sırasında genişletildiği anlaşılmaktadır. (Özkarcı, 2007).

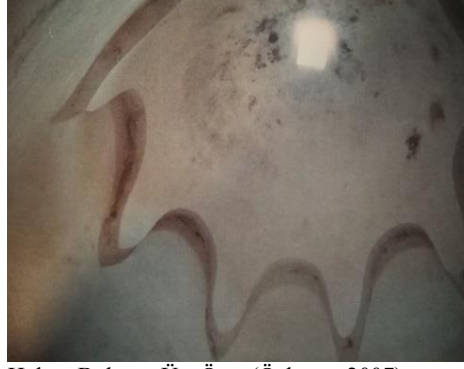

Şekil 4.60. Çiçekli hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)

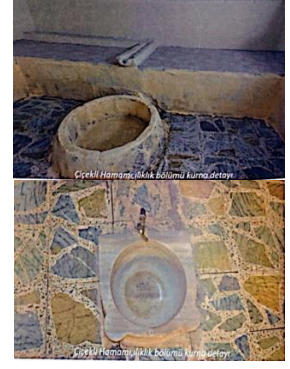
Soyunmalığın kuzeydoğu köşesinde açılan kapıdan, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen hafif çarpık planlı aralık bölümüne geçilir. Oldukça dar tutulan bu mekân, beşik tonoz ve pendentifli iki küçük kubbe ile örtülmüştür. Bu bölümün güney köşesi helâ olarak düzenlenmiştir. İç mekânın aydınlığı, kubbelerde açılan ışık gözleriyle sağlanmıştır. Aralık kısmının kuzey ucundaki açıklıktan ılıklik bölümüne geçilir. Tespit edebileceğimiz kadarıyla, aynı konumda bu tür hacimlere başka hamamlarda rastlamamaktayız. Ilıklık kısmı, 5.00 x 5.30 m ölçülerinde olup tromplarla geçilen kubbeyle örtülmüştür. Fakat kubbenin üst kısmı 1960'lı yıllarda yıkılınca, beton ile kapatılmıştır. Tromplar arasında kalan duvar yüzeyleri sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Duvarların kenarlarına girişler hariç, boydan boya kesme taştan oturma sekileri yapılmıştır. Bu mekânın kuzey kenarına daire kesitli havuza sahip bir de çeşme yapılmıştır. Ilıklığın batı duvarının güney köşesine yerleştirilen kapıdan sıcaklık bölümünün doğu eyvanına geçilmektedir. (Özkarcı, 2007)

Aralık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Halvet Bölümü Üst Örtü (Özkarcı, 2007)

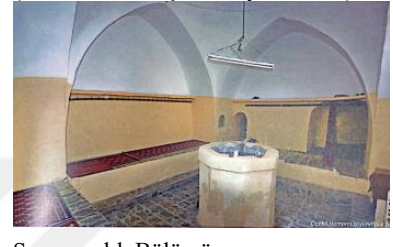
Kurna
(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

Sıcaklık Bölümü
(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

Ilıklık Bölümü

Soyunmalık Bölümü

Şekil 4.61. Çiçekli hamamı 2007 ve 2012 yılına ait iç mekân fotoğraflar

(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

Şekil 4.62. Çiçekli hamamı dış mekân görünüşüne ait fotoğraflar

İç ölçüleri 7.40 x 7.60 m olan sıcaklık kısmı; ortasında merkezi mekân, bunun etrafında ise aksiyal olarak yerleştirmiş eyvanlar ve köşe halvetler yer alır. Eyvanlar beşik tonozla örtülüdür. Pandantifli kubbeye kapatılan köşe halvetleri ise hafif sivri kemerli birer kapıyla orta mekâna açılır. Merkezi mekân, dört sivri kemerin üzerine oturan 4.00 m.çapında pandantifli kubbeye kapatılmıştır. Göbek taşı sekizgen planlıdır. Sıcaklık bölümünde aydınlık sağlamak için, kubbelerde açılan çok sayıda ışık gözleri yer alır. Batı taraftaki eyvanın duvarında sıcak su deposuna açılan küçük bir pencere bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünün batı tarafında, kuzey-güney yönünde uzanan 2.50 x 7.60 m ölçülerinde ve sivri beşik tonozla örtülen sıcak su deposu yer alır. Bu mekânın aydınlık ihtiyacı bir ışık gözüyle sağlanmıştır. Sıcak su deposunun batı tarafına kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ve beşik tonozla örtülen 2.20 x 7.40 m boyutlarındaki külhan bölümüne, güney duvarında açılan dikdörtgen kesitli kapıdan girilir. Sade biçimi ile dikkat çeken mimari bir hamam yapısıdır (Özkarcı, 2007). Tablo 4.10'da tek hamam özelliğinde olan Çiçekli hamamında yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer

verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.10. Çiçekli hamamı (Kalli, 2023)

<i>Hamam Adı</i>	<i>Hamam Bölümü</i>	<i>Duvar Malzemesi</i>	<i>Üst Örtü</i>	<i>Üst Örtü Malzemesi</i>	<i>Üst Örtüye Geçiş Elemanı</i>	<i>Aydınlatma</i>
Çiçekli Hamamı	<i>Rüzgârlık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Düz çatı	Betonarme	Yok	Bilinmiyor
	<i>Soyunmalık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe-Bişik tonoz	Kireç harçlı Moloz taş	Pendantif	Aydınlık feneri vepenceresi Yapay aydınlatma
	<i>Aralık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe-Bişik tonoz	Kireç harçlı Moloz taş	Pendantif	Işık gözü
	<i>Hela</i>	Kireç harçlı Moloz taş	kubbe	Kireç harçlı Moloz taş	Pendantif	Işık gözü
	<i>Tıraşlık</i>					
	<i>Soğukluk</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe	Kireç harçlı Moloz taş	Pendantif	Aydınlık penceresi
	<i>Sıcaklık</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe-Bişik tonoz	Kireç harçlı Moloz taş	Pendantif	Işık gözü
	<i>Halvet</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Kubbe	Kireç harçlı Moloz taş	Pendantif	Aydınlık penceresi
	<i>Eyvan</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Bişik tonoz	Kireç harçlı Moloz taş	Yok	Yok
	<i>Su Deposu</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Bişik tonoz	Kireç harçlı Moloz taş	Yok	Işık gözü
	<i>Külhan</i>	Kireç harçlı Moloz taş	Bişik tonoz	Kireç harçlı Moloz taş	Yok	Bilinmiyor

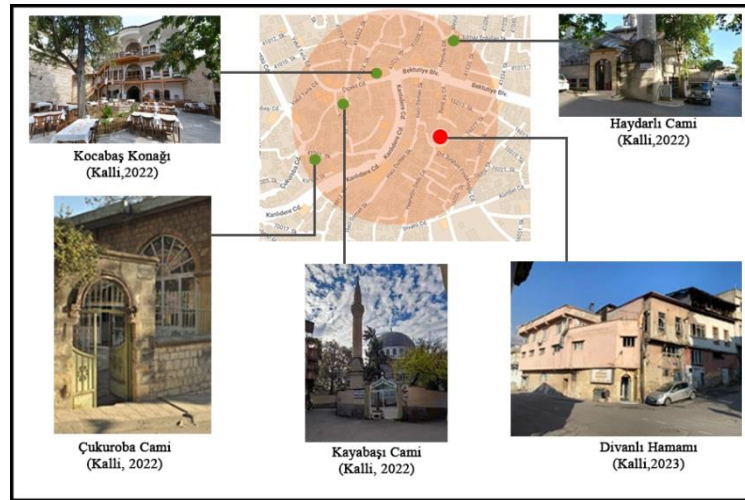
06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Çiçekli hamamının “NPHCP” barkod numarasıyla bakıldığı zaman sistemde değerlendirme dışı yazmaktadır. Fakat eski haliyle depremden sonraki durumunu kıyaslarsak hamamın duvarları yıkılmış, hamam ağır hasar görmüştür (Kalli, 2023).

Şekil 4.63. Çiçekli hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

4.1.10. Divanlı hamamı

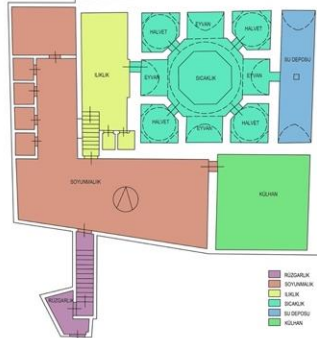
Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu ilçesi, Divanlı mahallesi, 223 ada 3 parselde Kentsssel sit alanı dışında yer almaktadır. Hamamın mülkiyeti özellere aittir. Şekil 4.64’de Divanlı hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

Şekil 4.64. Divanlı hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Hamamın inşaa tarihine ait bir kitabesi olmadığı için yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Maraş'a ilk defa 1648 yılında gelen Evliya Çelebi, şehirde beş hamamın olduğunu belirttiği seyahatnamelerinde, bu yapının ismine yer vermemiştir. Başka bir kaynakta ise, Maraş'ta hamam sayısının elli civarında olduğu kayıtlıdır. Bu bilgiler çerçevesinde Divanlı hamamının 18. yüzyılda yapıldığını düşünmekteyiz. H. Gündoğdu ise hamam hakkında hiçbir bilgi vermeden sadece, 1900 yılında yapıldığını, kaydetmiştir. Halbuki hamam 1320 H./ 1902-3 M. tarihinde tamir edilmiştir. Mahalle içinde inşa edilen hamam, tamamen evler tarafından kuşatıldığı için dışarıdan belli olmamaktadır. Günümüze çeşitli onarım ve ilâvelerle gelen hamam, orijinal özelliğini önemli ölçüde yitirmiştir. Günümüze ulaşmayan tamir kitabesine göre, yapı, 1320 H./ 1902-3 M. yılında onarım görmüştür (Özkarcı, 2007).

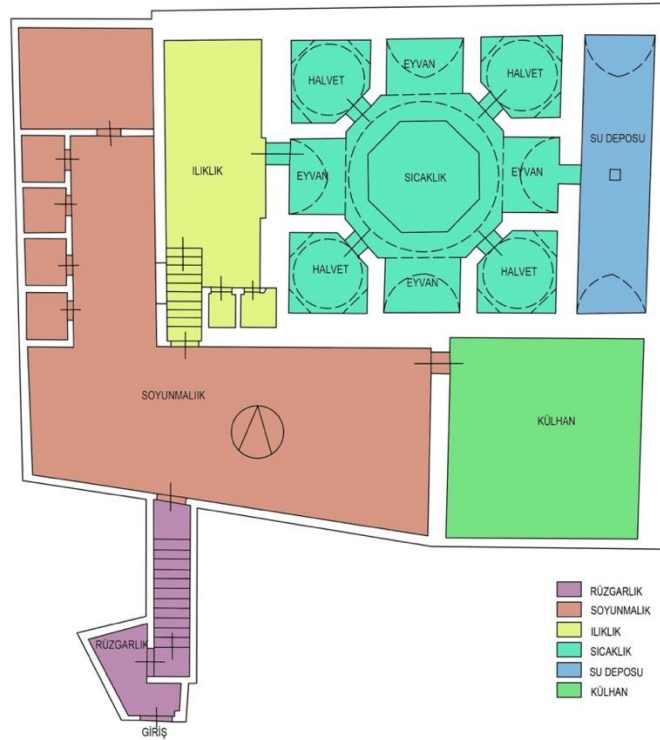

	1.Divanlı Hamamı 2.Haydarlı Cami 3. Kocabaş Konağı 4. Kayabaşı Cami 5. Çukuroba Cami	
İnşa Tarihi ve Dönemi	17.yy (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)	
Mülkiyet Durumu	Özel mülkiyettedir.	
Geçirdiği Restorasyonlar	Yapı en son 1989 da tamir görmüştür (Özkarıcı, 2007).	
Plan Tipolojisi	Dış ölçüleri yaklaşık 19.30 x 19.70 m ebatında olan yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır (Özkarıcı, 2007).	
		
Divanlı Hamamı (Kalli, 2023)		

Şekil 4.65. Divanlı hamamına ait envanter

Şekil 4.66. Divanlı hamamı 2023 yılına ait dış mekân fotoğrafları (Kalli, 2023)

Şekil 4.67. Divanlı hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)

Hamamın rüzgarlık ve soyunmalık kısımları Belediye tarafından 1981 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılarak, 6.00 m kadar yola gitmiştir. Daha sonra hamam sahiplerince ılıkılık kısmı da yıkılmıştır. Yapının yıkılan bölümleri 1985 yılında betonarme olarak üç katlı yeniden inşa edilmiştir. Arazinin meybinden faydalanarak soyunmalık ve ılıkılık bölümlerinin

alt katı dükkân ve depo şeklinde düzenlenirken, üst katına da ev yapılmıştır. Hamamın sadece soyunmalık bölümü ile sıcak su deposu orijinaldir. Onarımlar sırasında sıcaklık bölümü duvarları ve örtü sistemi sıvanarak badana uygulanmıştır. Zemin döşemesi ise mermerle kaplanmıştır. Arsanın topografik yapısına göre şekillenen hamam hafif eğik planlı özelliğindedir. Dogu-batı doğrultusunda eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Dışardan yaklaşık 17.00 x 21.80 m ölçülerinde olan hamam yapısı dört eyvanlı ve köse hücreli hamam tipolojisi arasında yer alır. Hamam; rüzgarlık, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhan bölümünden oluşur. Soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve su deposu aynı eksen üzerine yerleştirilirken, rüzgârlık bölümü soyunmalığın yan (güney) tarafında yer alır. (Özkarcı, 2007). Şekil 4.68’de soyunmalık bölümüne ait fotoğraflara yer verilmiştir.

Soyunmalık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.68. Divanlı hamamı, soyunmalık bölümüne ait farklı açılardan fotoğraflar (Özkarcı, 2007)

Batı cephenin güney köşesinde açılan kapıdan, önce çarpık planlı rüzgârlık kısmına, buradan da onbir basamaklı beton merdivenden çıkılarak soyunmalık kısmına ulaşılmaktadır. Soyunmalık 1981’de yıkılıp, 1985 yılında betonarme olarak "L." biçiminde yeniden yapılmıştır. Bu mekân güney ve batı taraflardan ılıklik ve sıcaklık kısımlarını kuşatarak, batı kanadına soyunma kabinleri, güney kanadına da soyunma sekileri ile küçük bir şadırvan yapılmıştır. Soyunmalığın doğu duvarının kuzey köşesinde yer alan kapıdan bugün yakıt deposu olarak kullanılan hacme geçilmektedir. Soyunmahk kısmının aydınlığı batı duvarında açılan dört geniş pencereyle sağlanmıştır. Hamamın rüzgarlık, soyunmalk ve ılıklik kısımları 1981 yılında yıkılmıştır. Bu mekânların orijinalinde nasıl bir plân şemasına sahip olduklarını H. Kemâl Şişmanoğlu’nun 1973 yılında hazırlamış olduğu lisans tezinden bilgi sahibi olmaktayız. Güney cephede açılan kapıdan beşik tonozla örtülü, dikdörtgen plan rüzgarlık kısmına, buradan da bir kapı ile soyunmalık bölümüne ulaşılmaktadır. Soyunmalık yaklaşık 7.00 x 7.00 m ölçülerinde olup, köşelerden pandantiflerle geçilen 5.00 m çapında kubbeye kapatılmıştır. Örtü sistemi, iç mekânın duvarlarında kurulan ve derinlikleri yaklaşık 1.00 m olan dört sivri kemerin üzerine

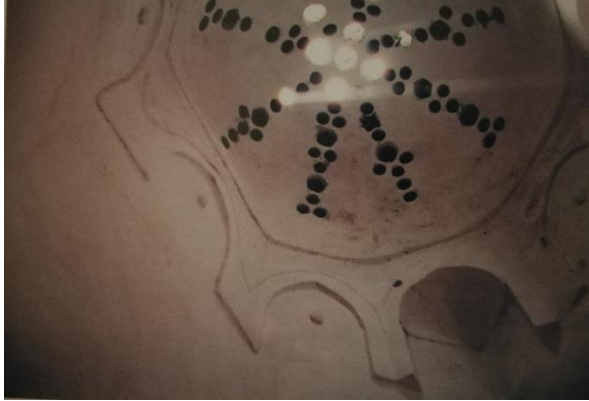
oturmaktadır. Kubbe fenerinin altında şadırvana yer verilerek, duvarların kenarlarına kapı girişleri hariç soyunma sekileri yapılmıştır. Soyunmalığın güney duvarının batı köşesinde açılan kapıdan, beşik tonozla örtülü, dikdörtgen planlı peştemallik bölümüne geçilmektedir. Bu mekân ile soyunmalığın batı duvarlarının üst kısımlarında dışarıya açılan üç mazgal pencere bulunmaktadır. Ayrıca soyunmalık kısmının altında arazi meyilinden yararlanılarak iki de dışa açık dükkana yer verilmiştir. Soyunmalığın doğu duvarının kuzey tarafına kaydırılan ılıklik bölümüne geçilmektedir (Özkarcı, 2007).

Iılıklik Bölümü (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Halvet Örtü Sistemi (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Örtü Sistemi (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.69. Divanlı hamamı, 2007 yılı ait iç mekânlara ait fotoğraflar

Ilklik kısmına bugün, güney duvarının batı köşesinde açılan dikdörtgen kesitli kapıdan girilir. Bu mekânın zemini, soyunmalıktan 1.70 m daha aşağıda olduğu için dokuz basamaklı merdivenle inilir. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen 3.20 x 8.10 m ölçülerindeki ılıkliğin güney tarafına helâ ve tıraşlık yapılmıştır. Bu mekânın üzeri düz beton dam ile örtülmüştür. Orijinalinde ılıklik kısmına, soyunmalığın doğu duvarının kuzey tarafında açılan kapıdan girilmekteydi. Kuzey-güney yönünde yerleştirilen ılıklik, yaklaşık 2.50 x 8.20 m ölçülerinde üç

bölümden oluşur. Orta mekanda iki sivri kemerin sınırlandırarak oluşturduğu kare planlı hacim, pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülmüştür. Kare mekanın kuzey ve güneyinde yer alan evvan benzeri bölümler sivri beşik tonozlarla örtülmüştür. Güney tarafına ise, hela ve tıraşlık bölümleri yer alır. Ilıklığın doğu duvarının kuzey tarafına doğru kaydırılan kapıdan sıcaklık bölümünün batı eyvanına geçilir. İç ölçüleri 8.70 x 8.80 m ebatında olan sıcaklık bölümü, ortasında merkezi bir mekan ve bunun etrafında aksiyal olarak yerleştirilen eyvanlar ile köşe halvetlerinin birlikteliğinde meydana gelir. Beşik tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle ayrılır. Tromplu kubbeyle kapatılmış olan köşe halvetleri ise hafif sivri kemerli birer kapıyla orta mekana açılır. Merkezdeki mekân, dört sivri kemerin üzerine oturan 5.10 m. çapında pandantifli kubbeyle örtülmüştür. Pandantifler hafif sivri kemerli dikdörtgen panolarla tezyin edilmiştir. Göbek taşı sekizgen plan özelliğindedir. Sıcaklık bölümünün aydınlık ihtiyacı, kubbe üzerine açılan çok sayıda ışık gözleriyle sağlanır. Doğudaki eyvanın doğu duvarına açılan hafif sivri kemerli küçük bir pencere bulunmaktadır. Su kurnaları taştan sade olarak yapılmıştır. Sıcaklık bölümünün doğu cephesinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve sivri beşik tonozla örtülen 2.20 x 8.80 m ölçülerinde sıcak su deposu yer alır. İç mekan aydınlık ihtiyacı bir ışık gözüyle sağlanır. Yapı sade mimari özellikte inşa edilmiştir (Özkarcı, 2007).

Tablo 4.11. Divanlı hamamı (Kalli, 2023)

<i>Hamam Adı</i>	<i>Hamam Bölümü</i>	<i>Duvar Malzemesi</i>	<i>Üst Örtü</i>	<i>Üst Örtü Malzemesi</i>	<i>Üst Örtüye Geçiş Elemanı</i>	<i>Aydınlatma</i>
Divanlı Hamamı	<i>Rüzgarlık</i>	Kesme taş duvar	Beşik tonoz	Moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma
	<i>Soyunmalık</i>	Kesme taş duvar	Kubbe-Beşik tonoz	Moloz taş	Pendantif	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma-Aydınlık feneri
	<i>Aralık</i>					
	<i>Hela</i>	Kesme taş duvar	Düz çatı	Moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma
	<i>Tıraşlık</i>	Kesme taş duvar	Düz çatı	Moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma
	<i>Soğukluk</i>	Kesme taş duvar	Kubbe-Beşik tonoz	Moloz taş	Pendantif	Yapay aydınlatma
	<i>Sıcaklık</i>	Kesme taş duvar	Kubbe	Moloz taş	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Halvet</i>	Kesme taş duvar	Kubbe	Moloz taş	Tromp	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Eyvan</i>	Kesme taş duvar	Beşik tonoz	Moloz taş	Yok	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
	<i>Su Deposu</i>	Kesme taş duvar	Beşik tonoz	Moloz taş	Yok	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Külhan</i>	Kesme taş duvar	Düz çatı	Moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Divanlı hamamının “HP8FZ” barkod numarasıyla bakıldığı zaman sistemde hasarsız yazmaktadır. Fakat fotoğraflara bakıldığı zaman sıva çatlakları bulunmaktadır. Hamam depremden önce fonksiyonunu sürdürmekteydi. Fonksiyonunu devam ettirmek için tadilat işlemleri başlamıştı. (Kalli, 2023).

Halvet Üst Örtü Sistemi

Sıcaklık Üst Örtü

Halvet Üst Örtü

Şekil 4.70. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası hasar tespit çalışmalarında çekilen üst örtü fotoğrafları (URL-18)

Şekil 4.71. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası dış cepheye ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

Şekil 4.72. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası bulunduğu sokak (Kalli, 2023)

Rüzgarlık Bölümü

İhlık Bölümü

Halvet Bölümü

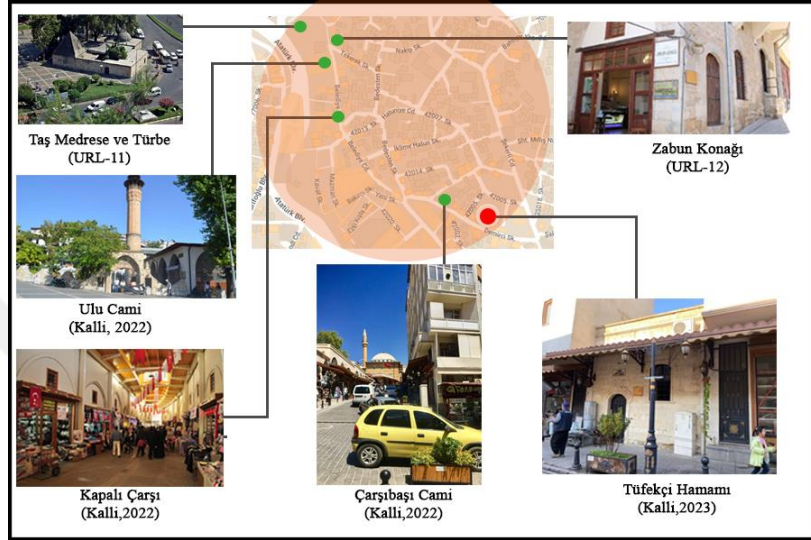
Şekil 4.73. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrası iç mekân fotoğrafları (Kalli, 2023)

Şekil 4.74. Divanlı hamamı 06.02.2023 tarihli depreminden sonra sıcaklık bölümü (Kalli, 2023)

4.1.11. Tüfekçi hamamı

Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu ilçesi, kurtuluş mahallesi, demirci caddesi 1760 ada 38 parselde kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. Hamam özel mülkiyete aittir. Şekil 4.75’de Tüfekçi hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

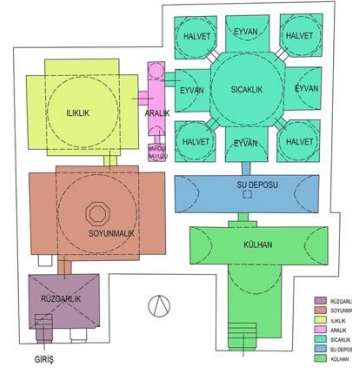

Şekil 4.75. Tüfekçi hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Hamamın inşasına ait kitabe olmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Maraş'a ilk defa 1648 yılında gelen Evliya Çelebi seyahatnamesinde şehirde beş hamam olduğunu ifade ederek, "Tüfekçi Hamamı"nın ismine yer vermemiştir. Başka bir kaynakta ise, 18. yüzyılın sonlarında hamam sayısının elli civarında olduğu kayıtlıdır. Hamam, şehrin ticari bölgesinde yer alan "Demirci Çarşısı"nda inşa edilmiştir. Kaynaklardan şehrin özellikle 18. yüzyılda ticari potansiyelinin arttığını öğreniyoruz. Bundan dolayı şehre giriş-çıkış çok olunca hamam ve han sayısının fazlaştığı görülür. Ayrıca Tüfekçi hamamının 100 m kadar güneybatısında ve Eski Bedesten' in (1480-1515) karşısında yer alan ve günümüze gelmeyen Tuz Hanı da 18. yüzyılda inşa edilmiştir; bedesten ve han günümüze gelmemiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı hamamın, çarşıdaki esnaf ve müşterilerin ihtiyacını karşılamak için 18. yüzyılda yapıldığını düşünmekteyiz (Özkarcı, 2007).

1. Tüfekçi Hamamı
2. Çarşıbaşı Cami
3. Kapalı Çarşı
4. Ulu Cami
5. Zabun Konağı
6. Taş Medrese ve Türbe

İnşa Tarihi ve Dönemi

18.yy (Osmanlı Dönemi) (Özkarıcı, 2007)

Mülkiyet Durumu

Özel mülkiyettedir.

Geçirdiği Restorasyonlar

Yapı en son 1989 da tamir görmüştür (Özkarıcı, 2007).

Plan Tipolojisi

Dış ölçüleri yaklaşık 19.30 x 19.70 m. ebatında olan yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır (Özkarıcı, 2007).

Tüfekçi hamamı, 2007 yılına ait güney cephe görünüşü (Özkarıcı, 2007)

Şekil 4.76. Tüfekçi hamamı'na ait envanter

Günümüze bazı onarımlar görerek gelen yapı, orijinal özelliğini korumaktadır. Çarşıdaki dükkânlar tarafından kuşatılan hamam, dışarıdan fazla belli olmamaktadır. Yapı en son 1989 da tamir görerek, rüzgârlık kısmının ön cephesinde çürüyen taşlar yenilenmiş, iç mekânın duvar ve örtü sistemleri sıvanarak badana edilmiş, duvarlar yarı yüksekliğe kadar fayansla, örtü sistemi de dıştan betonla kaplanmıştır. Özellerin mülkiyetinde olan yapı, fonksiyonunu sürdürmektedir. Hamam, hafif eğimli bir arazi üzerinde kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Dış ölçüleri yaklaşık 19.30 x 19.70 m ebatında olan yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamam tipolojisi içerisinde yer alır (Özkarcı, 2007).

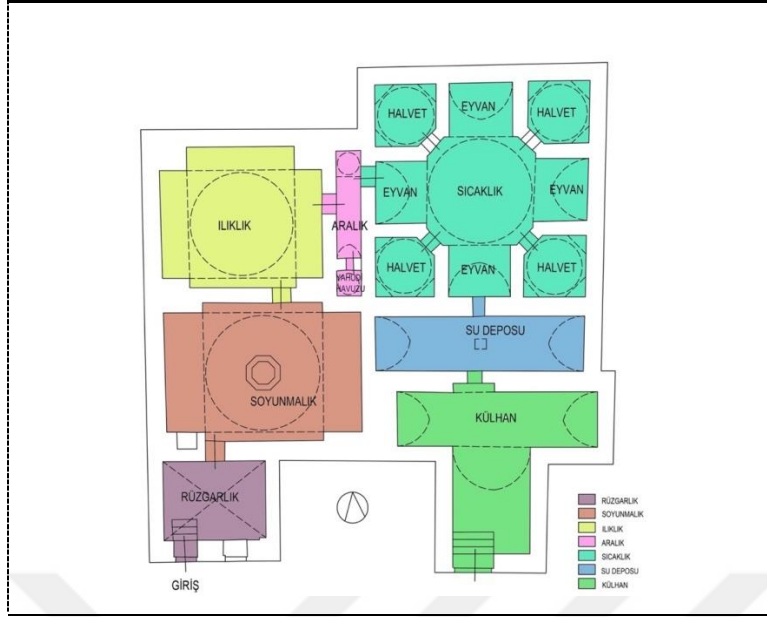
Tüfekçi Hamamı Güney Cephesi (Kalli, 2023)

Rüzgârlık Bölümü (Kalli, 2023)

Şekil 4.77. Tüfekçi hamamı, 2023 yılına ait fotoğraflar

Hamam, rüzgârlık, soyunmalık, aralık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhan bölümlerinden oluşur. Hamam yapısının arsanın konumuna ve özelliğine göre şekillendiği görülür. Bu nedenle hamamı oluşturan bölümler aynı eksen üzerine yerleştirilmiştir. Burada rüzgârlık, soyunmalık ve ılıkılık kuzey-güney doğrultusunda aynı eksen üzerinde sıralanmışken, diğer bölümler bu bölümlerin doğu tarafına paralel olarak yerleştirilmiştir. Böylece arazi kullanımı bakımından hamam bölümleri kırık eksenler üzerinde bir araya toplanarak oluşturulmuştur (Özkarcı, 2007).

Şekil 4.78. Tüfekçi hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)

Hamam duvarlarında ve örtü sisteminde kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Zemin döşemelerinde, oturma ve soyunma bölümleri ile şadırvan bölümünde kesme taş malzeme kullanılmıştır. İç mekândaki hacimlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları hafif sivri kemerlidir. Hamam, tarihi Demirciler Çarşısı'nda yer aldığı için bulunduğu bölgenin özelliklerine göre tasarlanmıştır. Bundan dolayı yapının güney (ön) cephesi caddeye açılmaktadır. Rüzgarlık ile külhanın arasına iki dükkân yerleştirilmiştir Beşik tonozlarla örtülen kârgir dükkânlar 1969 yılında yıkılarak, betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Güney cephenin batı köşesinde açılan 0.90 x 1.60 m ölçülerindeki basık kemerli cümle kapısı ile rüzgarlık bölümüne geçilir. 3.36 x 4.30 m boyutlarındaki bu mekân çapraz tonozlu örtülmüş ve içerisi güney duvarında dışa açılan basık kemerli bir pencereyle aydınlatılmıştır. Zamanla yol seviyesinin yükselmesiyle rüzgarlık kısmının zemini üç basamak aşağıda kalmıştır. Bu hacmin kuzey duvarında açılan kapıdan soyunmalık kısmına girilir. Bu hacmin kuzey duvarında açılan kapıdan soyunmalık kısmına girilir. 5.80 x 8.15 m ölçülerindeki soyunmalık bölümü, köşelerden pandantiflerle geçilen 5.00 m çapında kubbeyle kapatılmıştır. Örtü sistemi, iç mekânın duvarlarında kurulan ve derinlikleri 0.40 m ile 1.50 m arasında değişen dört sivri kemerin üzerine oturmaktadır. Kubbe fenerinin altında 1.07 m yüksekliğinde sekizgen planlı şadırvan yer alır. Duvarların kenarlarına, kapı girişleri hariç, boydan boya 0.65 m yüksekliğinde taştan soyunma sekileri yapılmıştır. Güney duvarının batı köşesinde 0.70 x 0.85 x 1.30 m ebatında dikdörtgen kesitli bir dolap nişi yer alır. İç mekân, aydınlık feneri ile batı duvarının üst kısmına açılan bir

pencereyle aydınlatılmıştır. Ancak, duvardaki pencere sonradan kapatılmış olduğu izlerden takip edilmiştir. Soyunmalığın kuzey duvarında yer alan kapı aracılığıyla ılıklik bölümüne geçilir. (Özkarcı, 2007). Şekil 4.79’da Tüfekçi hamamına ait iç mekân fotoğraflarına yer verilmiştir.

Iılıklik Bölümü (Özkarcı, 2007)

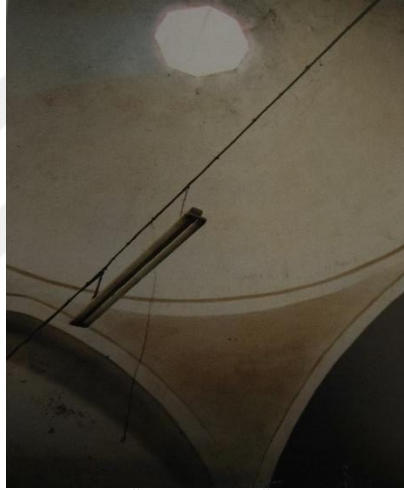
Soyunmalık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Rûcgarlık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarcı, 2007)

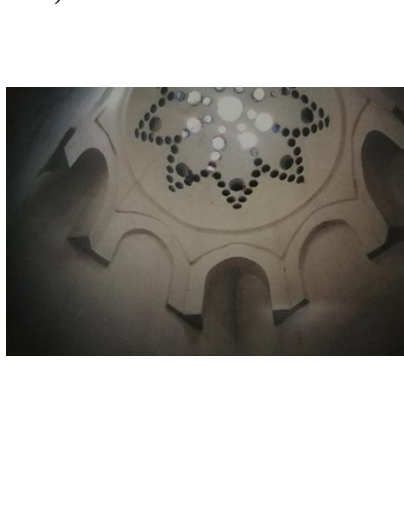
Soyunmalık Örtü Sistemi(Özkarcı, 2007)

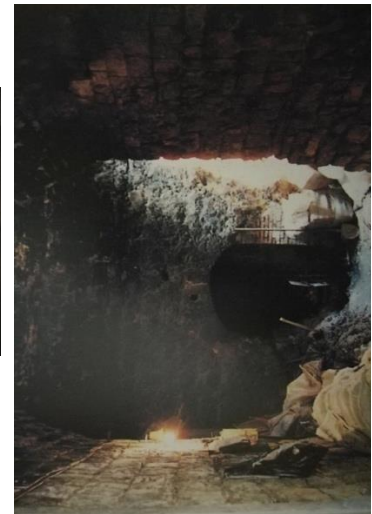
Aralık Bölümü (Özkarcı, 2007)

Sıcaklık Örtü Sistemi (Özkarcı, 2007)

Halvet Örtü Sistemi (Özkarcı, 2007)

Külhan Bölümü (Özkarcı, 2007)

Şekil 4.79. Tüfekçi hamamı, 2007 yılına ait iç mekân bölümlerine ait fotoğraflar

Ilıklık bölümü 5.70 x 6.60 m ölçülerinde olup, köşelerden pendentiflerle geçilen 4.40 m çapında kubbeyle kapatılmıştır. Örtü sistemi, iç mekanın duvarlarında kurulan ve derinlikleri 0.40 m ile 1. 10 m arasında değişen dört sivri kemerin üzerine oturmaktadır. Kuzey, güney ve batı duvarlarının kenarlarına, kapı girişleri hariç, taştan oturma sekileri yapılmıştır. İç mekanın aydınlığı, kubbedeki ışık gözleriyle ve batı duvarının üst kısmında açılan bir pencereyle sağlanmış ve duvardaki pencere sonradan kapatılmıştır. Önceden ılıklığın güneydoğu tarafında, Yahudilerin hamamda yıkandıktan sonra dalıp çıktıkları havuz, bulunmaktaydı. Bu hacim 1989 yılındaki onarımlar sırasında yıkılmıştır. Yahudiler için yapılmış olan bu tür havuzlu mekânlara Yahudi havuzu, Yahudi teknesi, magtıs ve batac denildiği bilinir. Yerel bir tabir olarak kulleytin olarakta bilinir. Bu hamam, şehirde Yahudiler ile Müslüman Türklerin oturduğu mahallenin arasına yapılmıştır. Yapının bulunduğu bölgenin etnik yapısına göre planlandığı görülür. Bu yapı Türkler’ in hoşgörülerini yapıların mimari mekanlarına da yansıtmış olmaları bakımından ayrı bir önem taşır. Yahudi mahallelerinde yer alan hamamlarda, Yahudilerin kendi inanç sistemlerine göre temiz olabilmeleri için, yıkandıktan sonra içine girip çıktıkları havuzlu mekanlarda yer alır. Yahudilerin havuza girip çıkma eylemleri, Müslümanların gusül abdesti işlevinde bir anlamı bulunur. Ilıklığın doğu duvarında açılan kapıdan aralık bölümüne geçilir. 1.00 x 5.90 m ölçülerindeki ara mekânın köşeleri, pendentiflerle geçilen birer küçük kubbeyle, ara bölüm ise beşik tonozla örtülmüştür. Güney köşede hela yer alır. İç mekânın aydınlık ihtiyacı, örtü sisteminde açılan ışık gözleriyle sağlanır. Ara mekânın doğu duvarının kuzey köşesinde yer alan kapıdan sıcaklık bölümüne girilir (Özkarcı, 2007).

Tablo 4.12. Tüfekçi hamamı (Kalli, 2023)

Hamam Adı	Hamam Bölümü	Duvar Malzemesi	Üst Örtü	Üst Örtü Malzemesi	Üst Örtüye Geçiş Elemanı	Aydınlatma
Tüfekçi Hamamı	Rüzgarlık	Kaba yonu ve moloz taş	Çapraz tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Aydınlık penceresi-Yapay aydınlatma
	Soyunmalık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Pendantif	Aydınlık feneri-Aydınlık penceresi- Yapa yaydınlatma
	Aralık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Pendantif	Yapay aydınlatma
	Hela					
	Tıraşlık					
	Soğukluk	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Pendantif	Işık gözü-Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
	Sıcaklık	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Pendantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	Halvet	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Tromp	Aydınlık penceresi-Işık gözü- Yapay aydınlatma
	Eyvan	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma
	Su Deposu	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	Külhan	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Işık gözü- Yapay aydınlatma

İçerden 8.40 x 8.40 m ebatındaki sıcaklık bölümü, ortasında yer alan merkezî bir mekân ve bunun etrafına aksiyal olarak yerleştirilen eyvanlar ile köşe halvetlerden oluşur. Beşik tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle, tromplu birer kubbeyle kapatılan köşe halvetleri ise hafif sivri kemerli bir kapıyla orta mekâna açılır. Trompların arasında kalan duvar yüzeyleri sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Merkezî mekân, dört sivri kemerin üzerine oturan 4.30 m. çapında pendentifli kubbeyle örtülmüştür. Göbek taşı sekizgen planlıdır. Ortasında daire kesitli küçük bir havuz bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünün aydınlık ihtiyacı kubbelerde açılan ışık gözleriyle sağlanmıştır. Güneydeki eyvanın kible duvarında sıcak su deposu açılan hafif sivri kemerli küçük bir pencere bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünün güney tarafında, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen ve beşik tonozla örtülen 2.20 x 8.40 m ölçülerinde sıcak su deposu yer alır. İç mekân örtü sisteminde açılan bir ışık gözüyle aydınlatılmıştır. Sıcak su deposunun güney tarafında, "T" biçiminde plâna sahip külhan bölümü bulunur. Bu mekâna güney duvarında açılan kapıdan üç basamakla inilen merdivenle ulaşılır. Külhan bölümünün kanatları beşik tonozlarla örtülmüştür. İç kısım tonoz üzerinde açılan ışık gözüyle aydınlatılır. Külhanın doğu tarafı kısmen tahrip olmakla beraber, orijinal dokusunu korumaktadır. Hamam ticari bölgenin yapısına göre şekillendiği için, rüzgarlık ile külhan kısmının arasına dükkân yerleştirilmiş olduğu görülür. Yapı sade bir şekilde inşa edilmiştir (Özkarcı, 2007). Tablo 4.2’de tek hamam özelliğinde olan Tüfekçi hamamında yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

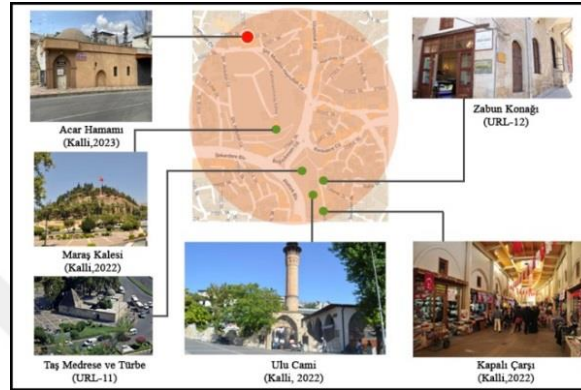

Şekil 4.80. Tüfekçi hamamı 06.02.2023 tarihli deprem sonrasına ait fotoğraflar (Kalli, 2023)

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Tüfekçi hamamının “6GYFK” barkod numarasıyla bakıldığı zaman sistemde “bina kilitli incelenemedi” yazmaktadır. Deprem sonrası yerinde yapılan inceleme sonucu iç mekânlara girilememiştir ancak hamamın yanındaki binanın hamamın çatısının üzerine yıkılmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle hamamın önünde yer alan ahşap saçak ve marsilya kiremiti çatı örtüsü de yıkılmıştır (Kalli, 2023). Şekil 4.80’ de hamamın deprem sonrası fotoğrafları yer almaktadır.

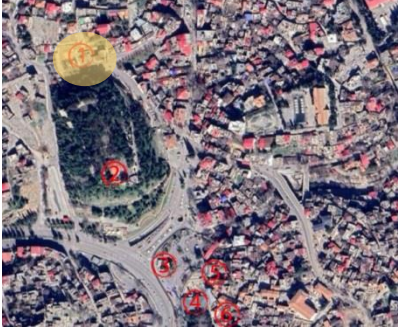
4.1.12. Acar(Yeni/Kale) hamamı

Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu İlçesi, Fevzipaşa Mahallesi, 27030.sokak, 951 ada 1 parselde, Kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır. Hamam özel mülkiyete aittir. Şekil 4.81’de Acar hamamının Maraş içerisindeki konumu gösterilmiştir.

Şekil 4.81. Acar hamamı konumuna göre çevresindeki tarihi yapılar (Kalli, 2023)

Acar (Yeni) hamamı ilimizde yer alan tarihi hamamlar arasında adından da anlaşılacağı üzere inşa edilen en son hamamdır. Aynı zamanda “Kale Hamamı” olarak da bilinmektedir. (Deveci, 2017) Hamamın inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Ancak hamam giriş kapısı mimari üslup olarak 19.yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Bundan dolayı hamamın 19.yüzyılın ortalarında yapıldığı sanılmaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). H.gündoğdu ise, hamamın Kanuni Sultan Süleyman’ın (1520-1566) Kahramanmaraş Kalesi’ni tamir ettirdiği yıllarda yapılmış olması gerektiğini belirtmiştir. Fakat elimizde bu görüşü destekleyecek hiçbir belge yoktur (Özkarcı, 2007). Acar hamamı çeşmesi hamamın güney cephesinde giriş kapısının doğu yanında yer almaktadır. Tek cepheli, tek gözlü bir plan düzenine sahiptir. Hamam beden duvarlarında kullanılan kaba yonu taş aynen uygulanmıştır. Oldukça sade bir görünüme sahip Acar hamamı çeşmesi günümüzde işlevini kaybetmiş olup aktif değildir. (Adanır, 2012).

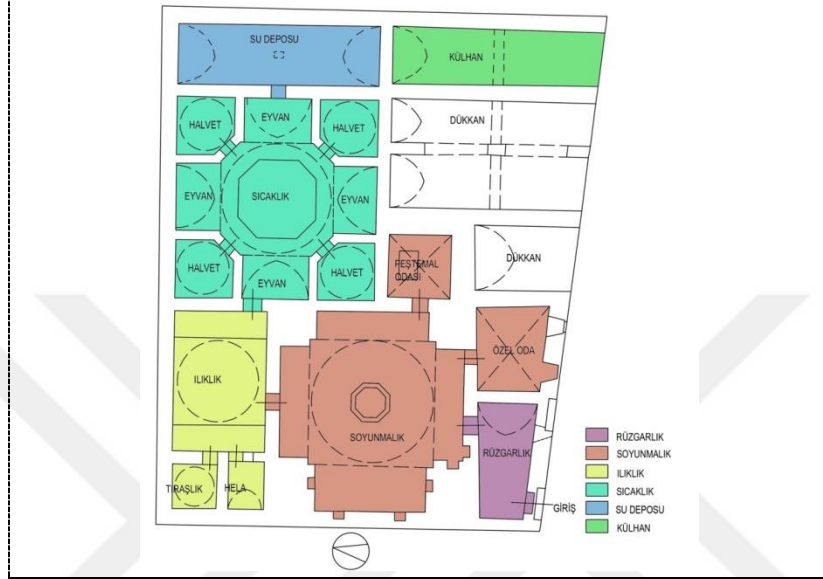
	1.Acar(Yeni/Kale) Hamamı 2. Kale 3. Taş Medrese ve Türbe 4. Ulu Cami 5.Zabun Konağı 6.Kapalı Çarşı	
İnşa Tarihi ve Dönemi		19. yüzyılın ortalarında (Osmanlı Dönemi) (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)
Mülkiyet Durumu		Özel mülkiyettir.
Geçirdiği Restorasyonlar		Günümüze onarımlar görerek gelen hamamlar, orijinal özelliğini muhafaza etmektedir (Özkarıcı, 2007).
Plan Tipolojisi		21.70 x 27.00 m. ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli, hamam tipolojisinde inşa edilmiştir (Özkarıcı, 2007).
		

Acar Hamamı Güneybatı Görünüşü (Özkarıcı, 2007)

Şekil 4.82. Acar hamamına ait envanter

Özel mülkiyetinde olup fonksiyonunu sürdürmektedir. Günümüze onarımlar görerek gelen hamamlar, orijinal özelliğini muhafaza etmektedir. Bu onarımlarda duvarlar ve örtü sistemleri içten sıvanarak badana edilmiştir, örtü sistemi üstten betonla kaplanmıştır. Ayrıca hamamın doğu tarafında yer alan külhan ile bir dükkan yıkılarak yerine betonarme ev yapılmış ve evin alt katı külhan olarak düzenlenmiştir. Hamam, eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş ve arsa durumuna göre şekillendiği için yola açılan güney (Ön) cephesi hafif çarpıktır. Dıştan yaklaşık 21.70 x 27.00 m ölçülerindeki yapı, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar grubuna girer. Hamam; rüzgarlık, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhanlardan oluşur. Yapı arsanın topografik yapısına göre şekillendiği için hamamı oluşturan bölümler aynı eksen üzerine yerleştirilmemiştir. Burada rüzgârlık ve soyunmalık yana alınarak arazi kullanım bakımından hamam bölümleri kırık eksen üzerinde bir araya toplanmıştır. Hamamın

duvarlarında ve örtü sisteminde kaba yonu ve moloz taş; cümle kapısı, şadırvan, oturma ve soyunma sekiler ile zemin döşemelerinde ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. İç mekandaki hacimlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları sivri kemerlidir. (Özkarcı, 2007). Şekil 4.85’ de Acar hamamının planına yer verilmiştir.

Şekil 4.83. Acar hamamı Mehmet Özkarcı'nın hamam planından geliştirilmiştir. (Kalli, 2023)

Bu yapı, şehirdeki diğer hamamlara göre daha farklı bir plân şemasına sahiptir. Hamamın güney (ön) cephesi doğrudan caddeye açılmaktadır. Bu cepheye hamama girişi sağlayan cümle kapısı, çeşme ve dört dükkân yerleştirilmiştir. Cümle kapisimin dogu tarafına yerlestirilen ve bugün fonksiyonunu kaybeden çeşme, 0.40 m derinliğinde ve 1.68 m genişliğinde sivri kemerli nise sahiptir. Mahalle cesmesi olarak tesis edilen yap tek muslukludur. Ayrıca özel soyunma odasının basık kemerli iki penceresi de caddeye bakmaktadır. Yapı, küçük bir külliye biçiminde tasarlanmış ve külliyeinin odak noktasını ise hamam oluşturmaktadır. Sivri beşik tonozlarla örtülen ve doğrudan caddeye açılan dört dükkânın ebadı 3.40 x 5.30 m ile 2.90 x 10.80 m arasında değişmektedir. Orta kısımdaki iki hacim sivri kemerli iki açıklıkla bir- leştirilmiş ve tonozlarla ortadan takviye kemerleriyle desteklenmiştir. Fakat güneydoğu köşedeki dükkân, külhan kısmıyla beraber sonradan yıkılarak yerine betonarme ev yapılmıştır. Sivri beşik tonozlarla örtülen ve doğrudan caddeye açılan dört dükkânın ebadı 3.40 x 5.30 m ile 2.90 x 10.80 m arasında değişmektedir. Orta kısımdaki iki hacim sivri kemerli iki açıklıkla birleştirilmiş ve tonozlarla ortadan takviye kemerleriyle desteklenmiştir. Fakat güneydoğu köşedeki dükkân, külhan kısmıyla beraber sonradan yıkılarak yerine betonarme ev yapılmıştır.

Güney cephenin batı köşesinde açılan ve üstten sivri tahfif kemeriyle kuşatılan 1.01 x 1.71 m ölçülerindeki basık kemerli cümle kapısından rüzgarlık kısmına girilir. Yaklaşık 2.60 x 6.10 m ölçülerindeki çarpık plânlı bu mekân, sivri beşik tonozla örtülmüş ve içerisi güney duvarının üst kısmında caddeye açılan bir mazgal pencereyle aydınlatılmıştır. Zamanla yol seviyesinin yükselmesiyle rüzgârhik kısmının zemini iki basamak aşağıda kalmıştır. Bu mekânın kuzey duvarının doğu köşesinde açılan kapıdan soyunmalık kısmına geçilir. 9.70 x 10.60 m ölçülerindeki soyunmalık bölümü, köşelerden pendentiflerle geçilen ve 1.30 m yüksekliğindeki sekizgen kasnak üzerine oturan 6.70 m çapında kubbeyle kapatılmıştır. Örtü sistemi, iç mekânın duvarlarında kurulan ve derinlikleri 1.50 m. ile 2.40 m arasında değişen dört sivri kemerin üzerine oturmaktadır. Burada aydınlık fenerine yer verilmemiş; iç mekânın aydınlığı kubbe kasnağında açılan ve dıştan 0.60 x 0.80 m ölçülerindeki basık kemerli dört mazgal pencereyle sağlanmıştır. Soyunmalığın ortasına 1.20 m yüksekliğinde sekizgen planlı şadırvan yerleştirilmiştir. Duvarların kenarlarına kapı girişleri hariç boydan boya 0.80 m yüksekliğinde taştan soyunma sekileri yapılmıştır. Batı kemerinde dört, güney kemerinin batı tarafında iki dolap nişine yer verilmiştir. Soyunmalığın güney kemerinin doğu köşesinde açılan kapıdan, özel müşterilere ayrılan soyunma odasına girilir. Çapraz, tonozla örtülen çarpık planlı bu hacim, güney duvarında caddeye bakan basık kemerli iki pencereyle aydınlatılmıştır. Yine soyunmalığın doğu kemerinin güney köşesindeki kapıdan, çapraz tonozla örtülü ikinci odaya geçilir. Örtü sistemindeki bir ışık gözüyle aydınlatılan mekânda, sonradan toprakla doldurulmuş bir havuz bulunmaktadır. Bu hacmin pestamalleri yıkayıp, kurutmak için yapıldığını düşünmekteyiz. Acar Hamamı, soyunmalık kısmında uygulanan plan tasarımıyla, şehirdeki diğer hamamlardan ayrılmaktadır. Soyunmalığın kuzey duvarının ortasında açılan kapıdan ılıklik bölümüne geçilir. Doğu-batı yönünde yerleştirilen ılıklik 4.80 x 7.50 m ölçülerindedir. Bu mekan yanlarda duvarlara, doğu ve batıda beşik tonoz biçiminde yapılan 1.40 m genişliğindeki sivri kemerlere istinad eden ve köşelerden pendentiflerle geçilen 4.60 m çapında kubbeyle kapatılmıştır. İç hacim örtü sisteminde açılan çok sayıda ışık gözüyle aydınlatılmıştır. Duvarların kenarlarına, kapı girişleri hariç boydan boya taştan oturma sekileri yerleştirilmiştir. Kuzey taraftaki sekinin ön kısmına ise bir çeşme yapılmış, fakat sonradan tahrip edilmiştir. ılıklığın batı tarafında pendentifli kubbeyle kapatılan "tırşlık" ile beşik tonozla örtülen "hela" yer almaktadır. Birer kapıyla ılıklik kısmına açılan bu hacimlerden tırşlık kubbedeki ışık gözleriyle, helâ ise doğu duvarındaki bir pencereyle aydınlatılmıştır. ılıklığın doğu duvarının güney köşesindeki kapıdan sıcaklik bölümüne geçilir (Özkarcı, 2007).

Rüzgarlı Bölümü (Özkarıcı, 2007)

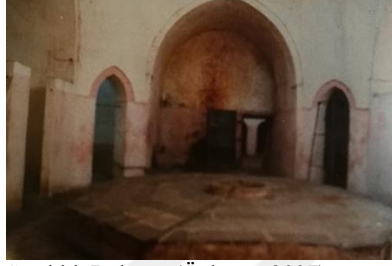
Soyunmalık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü Üst Örtü (Özkarıcı, 2007)

Ilıklık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Sıcaklık Bölümü (Özkarıcı, 2007)

Halvet Üst Örtü (Özkarıcı, 2007)

Şekil 4.84. Acar hamamının 2007 yılına ait iç mekân fotoğrafları

Batı Görünüşü (Büşa Kalli, 2023)

Cümle Kapısı (Kalli, 2023)

Hamam Önü Dükkânlar (Kalli, 2023)

Şekil 4.85. Acar hamamının 2023 yılına ait dış mekân fotoğrafları

Sıcaklık kısmı içten 10.50 x 10.50 m ölçülerinde olup ortada merkezi mekân, bunun etrafına aksiyal olarak yerleştirilen eyvanlar ile köşe halvetlerinden oluşur. 2.30 x 3.50 m boyutlarındaki beşik tonozlu eyvanlar sivri kemerlerle, 3.00 x 3.00 m ölçülerindeki köşe halvetleri ise sivri kemerli birer kapıyla orta mekâna açılırlar. Batı taraftaki halvetler pendentifli kubbeye, doğu taraftaki halvetler tromplu kubbeye kapatılmış olup, tromplar arasında kalan duvar yüzeyleri sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Merkezi mekân dört sivri kemerin üzerine oturan 5.90 m çapında pendentifli kubbeye kapatılmıştır. Göbek taşı sekizgen planlı olup, ortasında daire kesitli küçük bir havuz bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünün aydınlığı, kubbelerde açılan ışık gözleriyle sağlanmıştır. Kuzey ve güney taraftaki eyvanlar sonradan ortadan duvarla ikiye bölünmüştür. Taştan oyulan su kurnalarının bazıları orijinal olarak günümüze gelmiştir.

Doğudaki eyvanın doğu duvarında sıcak su deposuna açılan 0.64 x 1.44 m ölçülerinde hafif sivri kemerli küçük pencere bulunmaktadır. Sıcaklık kısmının doğu tarafına, güney-kuzey yönünde yerleştirilen ve beşik tonozla örtülen 3.10 x 10.50 m ölçülerinde sıcak su deposu yerleştirilmiştir. İç mekân örtü sisteminde açılan bir ışık gözüyle aydınlatılmıştır. Hamamın doğu tarafında yer alan külhân ve dükkân, üst katı ev şeklinde betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Yapı sade ve bir şekilde inşa edilmekle beraber, dikkati çeken bezeme cümle kapısında görülür. Kapının tahfif kemeri profil silmeli konsollar üzerine istinad ettirilerek, üstten profil silmeli bir kornişle hareketlendirilmiştir. Ayrıca kapının alınlığında 0.55 x 0.83 m ölçülerinde boş kitabelik yeri bulunmaktadır. (Özkarcı, 2007). Tablo 4.13’de tek hamam özelliğinde olan Acar hamamında yer alan mekanlara ait duvar malzemesi, üst örtü elemanı, üst örtü malzemesi, üst örtüye geçiş elemanı ve aydınlatma elemanı bilgilerine yer verilmiştir. Günümüze ulaşamayan ve mimari elemanları hakkında bilgisi olmayan mekanlar kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

Tablo 4.13. Acar hamamı (Kalli, 2023)

<i>Hamam Adı</i>	<i>Hamam Bölümü</i>	<i>Duvar Malzemesi</i>	<i>Üst Örtü</i>	<i>Üst Örtü Malzemesi</i>	<i>Üst Örtüye Geçiş Elemanı</i>	<i>Aydınlatma</i>
Acar Hamamı	<i>Rüzgarlık</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
	<i>Soyunmalık</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Pandantif	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
	<i>Aralık</i>					
	<i>Hela</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Aydınlık penceresi- Yapay aydınlatma
	<i>Tıraşlık</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Pandantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Soğukluk</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Pandantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Sıcaklık</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe-Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Pandantif	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Halvet</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Kubbe	Kaba yonu ve moloz taş	Pandantif(batı)- Tromp(doğu)	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Eyvan</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma
	<i>Su Deposu</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Işık gözü- Yapay aydınlatma
	<i>Külhan</i>	Kaba yonu ve moloz taş	Beşik tonoz	Kaba yonu ve moloz taş	Yok	Yapay aydınlatma

2007, 2012 ve 2023 yıllarında Acar hamamı’na ait fotoğraflar bütüncül değerlendirildiğinde tadilat adı altında tarihi hamamın orjinal dış cephe özelliklerine zarar verildiği ve dış etkenlere bağlı olarak bozulmaların meydana geldiği görülür. Şekil 4.86.’da bu bütüncül yaklaşımı ele alan fotoğraflara yer verilmiştir.

2007 (Özkarıcı, 2007)

2012(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)

2023 (Kalli, 2023)

Şekil 4.86. Acar hamamının farklı yıllara ait dış mekân fotoğrafları

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan depremler sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Acar hamamının barkod numarası bulunmamaktadır. Fakat hamamın giriş kapısına “Tescilli Kültür Varlığıdır! İzinsiz Müdahale Edilemez!” yazmaktadır. Yapı deprem öncesinde hamam fonksiyonu ile kullanılmaktadır. Kapısı kilitli olması nedeniyle iç mekânlara girilememiştir. Dış mekânda yerinde gözlem tekniği ile yapının almış olduğu hasarlar incelendiğinde hamamın batı duvarında yıkılmalar olduğu, ana giriş kapı kemer üstü (kilit taşı) noktasında çatlak ve kabarmaların meydana geldiği görülmüştür. Restorasyon yapılması gerekmektedir (Kalli, 2023).

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

(Kalli, 2023)

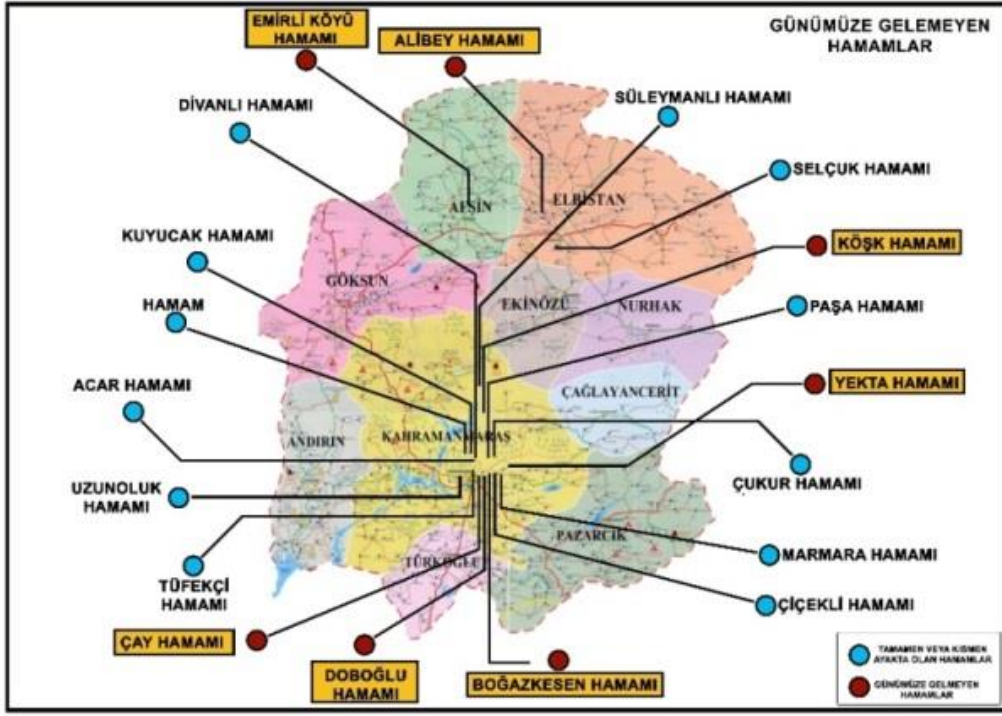
Şekil 4.87. Acar hamamı 06.02.2023 tarihli depremi sonrası dış mekân fotoğrafları (Kalli, 2023)

Şekil 4.88. Acar hamamı 06.02.2023 tarihli depremi sonrası batı cephesi fotoğrafları (Kalli, 2023)

4.2. Günümüze Ulaşmamış, Ancak Kaynaklarda Geçen Hamamlar

Kahrmanmaraş merkezde günümüze ulaşamayan beş adet hamam yapısı bulunur. Bunlar, Köşk Hamamı, Yekta Hamamı, Boğazkesen Hamamı, Doboğlu Hamamı ve Çay Hamamı yapılarıdır. Günümüz kadar ulaşamayan diğer iki hamam yapısının da Emirli Köyü Hamamı Afşin ilçesinde ve Alibey Hamamı Elbistan ilçesinde yer almış olduğu bilinmektedir. Şekil 4.89’da günümüze kadar ulaşamamış olan toplam yedi adet hamam yapısının konumlarına yer verilmiştir.

Şekil 4.89. Günümüze ulaşmamış, ancak kaynaklarda geçen hamamların konumu, (Kalli, 2022)

Tablo 4.14’ de toplam yedi tane olan hamam yapılarının konum bilgilerine, inşa dönemlerine ve kısa tanımlarına yer verilmiştir. Bölüm içerisinde bu hamamlara ait araştırma sonuçlarına yer vermek amacıyla her bir hamam ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

Tablo 4.14. Günümüze ulaşmamış, ancak kaynaklarda geçen hamamlar (Kalli, 2022)

HAMAM ADI/YERİ	İNŞA DÖNEMİ	KISA TANIMI	KAYNAKÇA
Köşk Hamamı Yörük Selim mahalleesinde eski hükümet konağı karşısı	---	---	(Özkarcı, 2007)
Doboğlu Hamamı Ekmekçi mahallesi	1151-1738 vakfiyesinde bahsedilmiştir.	1/6 hissesinin aynı mahalledeki Adliye (Büyük Su) Cami 'nin vakfı olduğu belirtilmektedir. Hamamin ne zaman yıkıldığını ve mimari özelliğini bilemiyoruz.	(Özkarcı, 2007)
Yekta Hamamı Yukarıoba (Turan) mahallesi	1162-1749 Vakfiyesinde bahsedilmiştir.	Rıdvanzâde lakabı ile meşhur olan Defterdar Ali Efendi cami, hamam ve üç medreseden oluşan külliye yaptırmıştır. Yekta Hamam, külliyenin bir parçasını oluşturmaktadır.	(Özkarcı, 2007)
Çay Hamamı Cıgıcığ (Hayrullah) Mahallesi, Salihye caminin kuzeyinde bulunmaktadır.	1253-1837 Vakfiyesinde bahsedilmiştir.	Süleyman Paşa vakfiyesinde, hamamdan elde edilecek paradan 30 kuruşun Kahramanmaraş Bayazıtlı Camii'ne verilmesini, paramın bir kısmının da hamamın tamirine ayrılmasını istemiştir. Süleyman Paşa, Bayazıtlı Camii'ne verilecek paradan 25 kuruşunun Kur'an-ı Kerim okuyan iki hafıza verilmesini, hatm-i şerifte kullanılacak buhur için de 2 kuruşluk öd alınmasını şart koşmuştur. 1960'lı yıllara kadar fonksiyonunu sürdüren hamam, yol genişletme çalışmaları sırasında toprağa gömülmüş ve daha sonra yıkılmıştır. Aym zamanda bu yapı "Tekkeşin Hamamı" olarak da bilinir	(Özkarcı, 2007)
Ali Bey Hamamı Elbistan ilçesinde	15.yy sonları (Dulkadir Beyliği)	Bugün mevcut olmayan yapının mimari durumunu ve ne zaman yıkıldığını bilemiyoruz. 1527 tarihli arşiv kayıtlarına göre, Elbistan Ali Bey Hamamı'ndan 120 akçelik vergi gelirinin Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne kaydedilmiştir.	(Deveci, 2017)
Emir Köyü Hamamı Afşin İlçesine 3 km uzaklıktaki Emirli Köyü (önceki adı Çobanlı Pınarı köyü)	1480-1515 Alaüddeve dönemi	Köydeki insanlardan aldığımız bilgiye göre bakımsız bir durumda olan hamam 1972 yılında yıkılmış ve az bir temel kalıntısı günümüze gelmiştir: Mimari durumu konusunda bilgimiz olmayan hamamın temelinde moloz taş malzeme kullanılmıştır.	(Özkarcı, 2007)
Boğazkesen Hamamı Ekmekçi Mahallesi'ndeki Boğazkesen Camii'nin yakınında	1480-1515 Alaüddeve dönemi	Literatürde yer alan yapı izlerinden de 1950 yılı civarında mevcut olduğu ifade edilir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Maraş'ta "Boğazkesen Hamamı" olduğunu belirtmektedir. Hamamın, Dulkadir Beyliği hükümdar Alaüddeve Bey'in Ekmekçi başı Hacı Ali Ağa bin Abdullah tarafından Boğazkesen Cami ile beraber inşa edilmiş olduğu düşünülür.	(Özkarcı, 2007)

4.2.1. Köşk hamamı

Yapı Yörük Selim Mahallesi'nde Eski Hükümet Binası'nın karşısında yer alır (Özkarcı, 2007).

4.2.2. Doboğlu hamamı

14 Muharrem 1151 H./ 4 Mays 1738 M. tarihli vakfiyede hamamın, Ekmekçi Mahallesi'nde olduğu ve 1/6 hissesinin aynı mahalledeki Adliye (Büyük Su) Cami 'nin vakfı olduğu belirtilmektedir. Hamamın ne zaman yıkılığını ve mimari özelliğini bilemiyoruz (Özkarcı, 2007).

4.2.3. Yekta hamamı

1162 H./ 1749 M. tarihli vakfiyeye göre, Ridvanzâde lakabi ile meşhur olan Defterdar Ali Efendi, Yukaroba (Turan) Mahallesi'nde cami, hamam ve üç medreseden oluşan külliye yaptırmıştır. Yekta Hamam, külliyenin bir parçasını oluşturmaktadır (Özkarcı, 2007).

4.2.4. Çay hamamı

Bayazıtogulları'ndan Süleyman Paşa Safer 1253 H./ Mayıs 1837 M. tarihli vakfiyesinde, Cıgıcığ (Hayrullah) Mahallesi'nde "Çay Hamamı"nı yaptırdığını ifade etmektedir. Süleyman Paşa vakfiyesinde, hamamdan elde edilecek paradan 30 kuruşun Kahramanmaraş Bayazıtlı Camii'ne verilmesini, paramın bir kısmının da hamamın tamirine ayrılmasını istemiştir. Süleyman Paşa, Bayazıtlı Camii'ne verilecek paradan 25 kuruşunun Kur'ân-ı Kerim okuyan iki hafıza verilmesini, hatm-i şerifte kullanılacak buhur için de 2 kuruşluk öd alınmasını şart koşmuştur. Yapı, Salihye Camii'nin kuzey tarafında bulunmaktaydı. 1960'lı yıllara kadar fonksiyonunu sürdüren hamam, yol genişletme çalışmaları sırasında toprağa gömülmüş ve daha sonra yıkılmıştır. Ayn zamanda bu yapı "Tekkeşin Hamamı" olarak da bilinir (Özkarcı, 2007).

4.2.5. Ali bey hamamı

Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüddevle Bey 906/1500 tarihli vakfı yesinde, Şehsuvar oğlu Ali Bey'in Elbistan'da cami ve buk'a yaptırdığını ifade etmektedir. Vakfiyeye göre caminin, Ali Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarına doğru yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Elbistan'da yer alan hamamın da, Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından cami ve buk'a ile beraber XV. yüzyılın sonlarına doğru inşâ ettirildiğini sanmaktayız. Bugün mevcut olmayan yapının mimari durumunu ve ne zaman yıkıldığını bilemiyoruz. 1527 tarihli arşiv kayıtlarına göre, Elbistan Ali Bey Hamamı'ndan 120 akçelik vergi gelirinin Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne kaydedilmiştir (Deveci, 2017).

4.2.6. Emir köyü hamamı

Günümüze temel kalıntıları gelen hamam, Afşin ilçesi'ne 3 km. uzaklıktaki Emirli Köyü'nde bulunmaktadır. Önceki adı Çoban Pınarı olan köy Afşin ile Eshab'ı Kehf Külliyesi'nin arasında yer almaktadır. Başbakanlık Arşivi'ndeki 932 H./ 1525 M. tarihli belgeye göre: Dulkadir Beyliği hükümdar Alaüddevle Bey (1480-1515). Çoban Pınarı mevkiini Türkistan'ın Tirmiz şehrinden gelen Seyyid Hüseyin'e yurd olarak vermiştir. Seyyid Hüseyin yakınlarıyla Çoban Pınarı'na yerleşerek, buraya bir de hamam inşa ettirmiştir. Yapının Alaüddevle Bey döneminde 1480-1515 yılları arasında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Köydeki insanlardan aldığımız bilgiye göre bakımsız bir durumda olan hamam 1972 yılında yıkılmış ve az bir temel kalıntısı günümüze gelmiştir: Mimari durumu konusunda bilgimiz olmayan hamamın temelinde moloz taş malzeme kullanılmıştır (Özkarcı, 2007).

4.2.7. Boğazkesen hamamı

Boğazkesen Hamamı, Ekmekçi Mahallesi'ndeki Boğazkesen (Ekmekçi Hacı Ali Ağa) Cami'nin yakınında inşa edilmiş olduğu bilinir. Literatürde yer alan yapı izlerinden de 1950 yılı civarında mevcut olduğu ifade edilir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Maraş'ta "Boğazkesen Hamamı" olduğunu belirtmektedir. Hamamın, Dulkadir Beyliği hükümdar Alâüddevle Bey'in Ekmekçi Hacı Ali Ağa bin Abdullah tarafından Boğazkesen Cami ile beraber 1480-1515 yılları arasında inşa edilmiş olduğu düşünülür (Özkarcı, 2007).

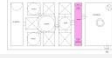
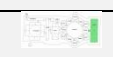
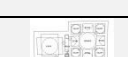
5. DEĞERLENDİRME

Kahramanmaraş il ve ilçelerde yapılan araştırmalar, literatür taramaları sonucunda tamamı veya bir kısmı ayakta olan 12 hamam, günümüze ulaşmamış ancak kaynaklarda geçen 7 hamam tespit edilmiştir. Tespit edilen hamamlar ve kaynak taramasından elde edilen bilgilere göre Kahramanmaraş Hititlerin zamanından beri bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve önemli medeniyetlerin geçiş yolu olarak kullanıldığı bir şehir olduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Her gelen devlet birçok tarihi yapı olarak külliye, cami, mescid, hamam bırakmış fakat bir sonraki gelen devlet bu tarihi yapıları yıkmış, tahrip etmiştir. Eyice'nin hamamların sıcaklık bölümüne bakarak yapıların plan tipolojilerini çıkarmıştır. Bu plan tipolojisine göre Selçuklulardan Osmanlı Hamamlarına kadar geniş bir yelpazede değerlendirilen hamamlar bulunmaktadır. Dolayısıyla şimdiye kadar hamamlarla ilgili en geniş plan tipolojisi olarak dikkat çeker. Bizde Kahramanmaraş hamamlarının Eyice'nin oluşturduğu plan tipolojisine göre, mekan dağılımları ve işlevleri, süsleme, aydınlatmasına göre incelenmiştir.

5.1. Mekan Dağılımları ve İşlevleri

Türk hamamlarının plan şeması 4 ana mekandan oluşmaktadır. Bunlar; sıcaklık, ılıklik, aralık, soyunmalıktır. Bu mekanlarla birlikte tesisat bölümünü oluşturan su deposu, külhan ve ısıtma, cehennemlik tertibatı esas kurguyu tamamlayan bölümler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanmaraş hamamlarında soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, su deposu, külhan, ve aralık kısmına yer verilmiştir. Buna ilave olarak bu yörede görülen rüzgarlık kısmıda bulunmaktadır.

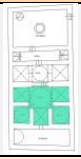
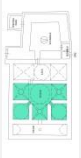
Tablo 5.1. Kahramanmaraş hamamları mekan dağılımları ve işlevleri

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	SOĞUKLUK (ILIKLIK)	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN
<i>Selçuk (Saray) Hamamı</i>							
<i>Çukur Hamam</i>							
<i>Marmara (Hatuniye / Pazar) Hamamı</i>							
<i>Süleymanlı (Zeytin) Köyü Hamamı</i>							
<i>Paşa Hamamı</i>							
<i>Kuyucak Hamamı</i>							
<i>Uzunluk Hamamı</i>							
<i>Hamam (Gavur) Hamamı</i>		✓		✓	✓		
<i>Çiçekli Hamamı</i>							
<i>Divanlı Hamamı</i>							
<i>Tüfekçi Hamamı</i>							
<i>Acar(Yeni/ Kale) Hamamı</i>							

5.2. Plan Tipolojisi

Kahramanmaraş hamamlarında sıcaklık kısımlarına bakıldığında Çukur hamamı, Süleymanlı (Zeytun) Köyü, Kuyucak Hamamı, Uzunoluk Hamamı, Çiçekli Hamamı, Divanlı Hamamı, Tüfetçi Hamamı, Acar Hamamıyla birlikte 8 hamam dört eyvanlı köşe hücreli tipi(A tipi) görülmektedir. Paşa Hamamında Yıldızvari Sıcaklıklı Tip (B Tipi) götölmektedir. Eyice'nin geniş yelpazede çıkardığı bu hamam plan tipolojisine göre Kahramanmaraş'ta farklı görölen Üç Eyvanlı İki Hücreli Tipi (G Tipi) Selçuk (Saray) Hamamı ve Marmara Hamamında görölmektetir. Hamam(Gavur) Hamamı'nın planlarına ulaşamadığımız için plan tipolojisi çıkarılamamıştır.

Tablo 5.2. Kahramanmaraş hamamları plan tipleri (Kalli, 2023)

HAMAM ADI/YERİ	Dört Eyvanlı Köşe Hücreli Tip (A Tipi):	Yıldızvari Sıcaklıklı Tip (B Tipi)	Dört köşe sıcaklıklı ile çevrilmiş halvet hücreli tip (C Tipi)	Çok Kubbeli Sıcaklıklı Tip (D Tipi):	Ortası Kubbeli Çifte Halvetli Tip (E Tipi):	Eş Odalı Tip (F Tipi):	Üç Eyvanlı ve İki Hücreli Tip (G Tipi):
Selçuk (Saray) Hamamı Kahramanmaraş arası, elbistan ilçesi, köprübaşı							
Çukur Hamam Kahramanmaraş aşı, Merkez ilçe, ekmekeçi mahallesi 680 ada 2 parselde							
Marmara (Hatuniye /Pazar) Hamamı Kahramanmaraş aşı, kurtuluş mah. 421015							
Süleymanlı (Zeytun) Köyü Hamamı Kahramanmaraş aşı, merkez ilçe, Süleymanlı(Ze ytun) Köyü							
Paşa Hamamı Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu ilçesi, Kurtuluş Mahallesi, Haruniye Caddesi üzerinde,1757 ada(140 eski ada)7 parselde,							

Kuyucak Hamamı Kahramanmaraş arası, merkez ilçe, turan mahallesi, şehir mülki							
Uzunoluk Hamamı Kahramanmaraş arası, merkez ilçe, fevziye mah. Uzun							
Hamam Kahramanmaraş arası merkez ilçe gazipaşa mahallesi, cad. 978 ada							
Çiçekli Hamamı Kahramanmaraş arası, merkez ilçe, Kayabaşı mah. 41024.							
Divanlı Hamamı Kahramanmaraş arası, merkez ilçe, divanlı mah. Azizler sokak, 223 ada 3							
Tüfekçi Hamamı Kahramanmaraş arası, merkez ilçe, kurtuluş mah., demirci cad.							
Acar (Yeni/Kale) Hamamı Kahramanmaraş arası, Dulkadiroğlu							

5.3. Süsleme

Sade bir görünüm yansıtan Kahramanmaraş hamamlarında süslemeye fazla yer verilmemiştir. Kahramanmaraş hamamları taşra hamamlarına da benzetildiğinden dolayı işlevselliğine önem verilmiştir. Yıkanma ihtiyacına karşılık yapıldığı için, süslemeler ikinci planda kalmıştır. Hamamlarda tonoz, kubbe, kubbe geçişlerinde; pandantifler, tromplar, alçı süslemeler görülmektedir. Kahramanmaraş'ta tamamı veya bir kısmı ayakta olan 12 hamam yada günümüze ulaşmamış kaynaklarda geçen 7 hamam incelendiğinde hamamlarda saray hamamı ihtişamlı süslemeler bulunmamaktadır. Fakat sade pandantif, tromp, alçı süslemeleri görülmüştür.

5.4. Aydınlatma

Hamamlar kullanım şekline göre mahremiyet gerektiren bir yapılar olduğu için aydınlatmada genellikle mekanların örtü sisteminde açılan tepe pencereleri veya ışık gözleriyle sağlanmıştır. Ayrıca aydınlatmalar hamamın sıcaklık seviyesini korumak için fazla yer verilmez. Soyunmalık kısmında zemin seviyesinde açılan pencereler kullanılarak aydınlatma sağlanmıştır. Hamamların aydınlatılması ışık gözü, aydınlık feneri, aydınlık penceresi ve yapay aydınlatmayla aydınlatıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 5.3. Kahramanmaraş hamamları aydınlatma tablosu (Kalli, 2023)

HAMAM ADI/YERİ	Işık/aydınlık fenerleri	Aydınlık pencereleri	ışık gözü-fil gözü	Işık tavanları	Yapay aydınlatma elemanları
<i>Selçuk (Saray) Hamamı</i>	✓	✓	✓		
<i>Çukur Hamam</i>	✓	✓	✓		✓
<i>Marmara (Hatuniye /Pazar) Hamamı</i>	✓	✓	✓		✓
<i>Süleymanlı (Zeytun) Köyü Hamamı</i>		✓	✓		
<i>Paşa Hamamı</i>	✓	✓	✓		
<i>Kuyucak Hamamı</i>	✓	✓	✓		✓
<i>Uzunoluk Hamamı</i>			✓		✓
<i>Hamam(Gavur) Hamamı</i>			✓		✓
<i>Çiçekli Hamamı</i>	✓	✓	✓		✓
<i>Divanlı Hamamı</i>	✓	✓	✓		✓
<i>Tüfekçi Hamamı</i>	✓	✓	✓		✓
<i>Acar(Yeni/Kale) Hamamı</i>		✓	✓		✓

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze önemli bir yeri olan su, insanın ihtiyacı ve yaşam kaynağı olarak her zaman önemli bir yere sahiptir. Yıkanma, içme, temizlenme amacıyla insanların hayatının her alanında olmazsa olmazlardan biri sudur. Özellikle hamamlar bu gibi ihtiyaçların karşılandığı, insanların sosyalleşebildiği mekanlardır. Bir çok medeniyete ev sahipliği yapan Kahramanmaraş'ta ayakta kalan hamamların tarihçesine bakıldığı zaman Osmanlı döneminden (1299-1922) de daha eski yapılar görülmektedir. Tezde bu zamana kadar gelen tarihi yapıları korumak, literatüre kazandırmak amaçlanmıştır. Çalışmamızda Kahramanmaraş hamamlarının plan tipolojileri, mekansal işlevleri, süslemesi, aydınlatmasına bakılarak incelenmiştir. Hamamlar tek hamamlı yani erkekler için yapılmış olup, günün belli saatlerinde kadınların kullanımına tahsis edilmiştir. Kahramanmaraş Hamamlarını Türk hamamlarının mekansal dağılımlarına göre karşılaştırıldığı zaman bu yöreye ait rüzgarlık kısmı bulunmaktadır. Bu rüzgarlık kısmı Maraş'ın soğuk, rüzgarlı havasına karşı yapılan, hamama ilk giriş kısmında bulunan bir bölümdür. Rüzgarlıktan sonra soyunmalık kısmına geçilir. Maraşa özgü bu gibi mekanların tarihi yapılarını literatüre kazandırarak hamamların Anadolu Türk mimarisindeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kahramanmaraş hamamları taşra hamamlarına benzetildiğinden işlevselliğe önem verildiği için süslemeler vardır fakat saray hamamı gibi ihtişamlı süslemeler bulunmamaktadır. Aydınlık feneri, aydınlık penceresi, ışık gözü birçok doğal aydınlatma kullanılmıştır. Günümüzde de fonksiyonunu yitirmemiş hamamlarda yapay aydınlatma bulunmaktadır. Plan tipolojilerini tespit edebildiğimiz 11 adet hamama göre Eyice'nin sıcaklık kısımlarına bakarak çıkardığı geniş yelpazedeki plan tipolojisine göre Kahramanmaraş hamamlarında bu yöreye ait farklılıklar görülmüştür. 8 hamam Dört Eyvanlı Köşe Hücreli (A Tipi) plan özelliğindedir. Günümüze ulaşan ve 16. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olan Paşa hamamı Yıldızvari Sıcaklıklı Tip (B Tipi) plan özelliğindedir. Eyice'nin çıkardığı plan tipolojisinden farklı olarak Selçuk Hamamı ve Marmara Hamamında Üç Eyvanlı ve İki Hücreli Tip(G Tipi) görülmüştür.

Osmanlı'da hamam geleneği yıkanma, temizlenme ve rahatlama gibi işlevlerinin yanı sıra çeşitli adetler içermesi bakımından önemlidir. Eğlenme amaçlı düzenlenen bu adetlerin dışında acının da paylaşıldığı mekânlar olarak hamamların işlerliğinin arttığı görülmektedir. Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Kahramanmaraş'da da varlığını devam ettirmesi kültürümüzün gelecek kuşaklara aktarılmasında hamamların önemli bir yer tutacağını

göstermektedir. Bu yapıların koruma altına alınarak işlevlerine kavuşturularak, gelecek kuşaklara bir şeyler bırakabilmemiz için mimarlık, sanat tarihi ve sosyal kültürümüz açısından son derece önemlidir.

06.02.2023 tarihinde saat 04:17’de Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 ve 13:24’te Elbistan merkezli 7.6 büyüklüklerinde yaşanan deprem sonrası bir çok yapı hasar görmüştür. Bu yapılardan birçoğuda hamam yapılarıdır. Tamamı veya bir kısmı ayakta olan hamam yapılarının depremden etkilenerek yıkılan, ağır hasarlı olan yapılar tespit edilip hamamlar için rekonstrüksiyon uygulanarak işlevlendirme yapılabilir. Depremden sonra hamamların hasar tespitine bakıldığı zaman en fazla hasarı kuyucak hamamı almıştır. Kuyucak hamamı hasar tespitinde “acil yıkılacak” yazmaktadır. Ne kadar doğru bir hasar tespiti, tartışılır. Deprem sonrası hasar tespit yapan ekiplerin restorasyon konusunda deneyimli olmadığı ve bu hasar tespit çalışmalarının restorasyon uzmanları tarafından yapılması gerekmektedir. Bu gibi durumlarda yaşanan depremden sonra hamamların hasar durumları uzman mimar-mühendisler tarafından yapılması gerekmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın tarihi hamamlarda hasar tespit çalışmalarını sürdürmesi için bir ekip kurulması ve gerekli restorasyon işlemlerine başlanması gerekmektedir. Aksi durumda hamamın yıkılan mimari elemanları sokaktaki enkaz kaldırma çalışmaları içerisinde yok olmakla yüzleşmektedir.

KAYNAKÇA

Abay, N. (2014). *Antakya'daki Narlu-ıca ve Çekmece Hamamları*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Adanır, F. (2012). *Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Çeşmeleri ve Köprüleri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.

Akçay, M. (2021). *Trabzon İli Tarihi Hasan Paşa (Askeri) Hamamı Restorasyon Önerisi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Akok, M. (1968). Ankara Şehrindeki Roma Hamamı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 5-37.

Aksoy, E. (2011). *Kastamonu Hamamları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Aliji, P. (2022). *Edirne - Keşan Eski Hamam Restorasyon Projesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Altunsoy, T. Y. (2021). *Tokat'ta Yıkanma Kültürü ve Geleneksel Yıkanma Mekanlarının Günümüzdeki Koruma Sorunları*. Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Ararat, M. (2018). *Tarihi Gaziantep Hamam Yapıları*. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Arslan, M. A. (1997). *Dulkadiroğlu Mimarisi ve Kahramanmaraş Ulu Camisi*. Ankara.

Aru, K. A. (1949). *Türk Hamamları Etüdü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Aslan, H. (2020). *Osmanlı Hamam Kültürü ve Ankara Şengül Hamamı Özelinde Yapısal, Mekansal, İşlevsel Çözümleme*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

Aşut, F. (2012). *Mevcut Edirne Hamamları ve Zen İbrahim Paşa Hamamı Restorasyonu Üzerine Bir Araştırma*. Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Atan, İ. (2021). *Tarihi Hamam Yapılarındaki İşlevsel Sistemlerin Gelişimi ve Günümüz Teknolojisine Yansıması*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Baz, T. N. (2017). *Bergama'da Osmanlı Dönemi Hamam Yapılarının Koruma Sorunları ve İlkesel Bağlamda Yeniden İşlevlendirme Yaklaşımları; Tabaklar Hamamı Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bostan, E. (2022). *Sarıkaya Roma Hamamı Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Cücük, M. (2023). Kahramanmaraş.

Çelik, E. (2018). *Geleneksel Türk Hamamlarının Mekansal Açıdan İncelenmesi ve Çağdaş Yorumu*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çelik, E. (2018). *Türk Hamam Mimarisinin Yapısal ve Mekânsal Özellikleri*. Kent Akademisi.

Çelikyürek, C. (2017). *The Heating System Of Turkish Bath*. İzmir: A Thesis Submitted to the Graduate School of Architecture of İzmir A Thesis Submitted to the Graduate School of Architecture of İzmir the Degree of.

Çınar, S. (2010). *Erzurum'da Hamam Mimarisi ve Hamam Kültürü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosoyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, H. S. (2019). *Konya'da Yeniden Kullanılan Tarihi Hamam Yapılarındaki Müdehalelerin Tespiti*. Konya: Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Deveci, D. (2017). *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Eker, F. (2013). *Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Erdemir, R. (2023). Kahramanmaraş.

Erdoğan, D. N. (2021). *Mimari Mirasın Korunmasına Yönelik Süreçlerde Katılımcı Yaklaşım Önerisi: İzmir Kılıoğlu Hamamı Örneği*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erşan, Z. F. (2006). *Kahramanmaraş Kenti Toplu Konut Uygulamalarının Kullanım Sonrası Değerlendirilmesi*. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Ertuğrul, a. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 241-266.

Eyice, S. (1997). "Hamam", TDVİA, Cilt:15, İstanbul, s. 402-430

Gökarslan, A. B. (2014). *Geleneksel Isparta Hamamları ve Tarihi Eğirdir Yeşi Ada Hamamı'nın Koruma ve Restorasyon Kapsamında İncelenmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gür, B. (2019). *Selimiye Hamamı'nın Korunması ve Yeniden Kullanılmasına Yönelik Öneriler*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Heyik, M. A. (2019). *Bir Kültürel Varlık Olarak Hamamlar ve İstanbul Hamamları*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Hırka, M. E. (2019). *Geçmişten Günümüze Sıcak Su ve Mekan İlişkisi: Bursa Örneği*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kahramanmaraş Belediyesi. (2012). *Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Han, Hamam ve Medreseleri*. Kahramanmaraş.

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi. (2022, 05 12). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi.

Kalli, B. (2022). Kahramanmaraş.

Kalli, B. (2023). Kahramanmaraş.

Karaman, S. (2013). *Afyonkarahisar Hamamları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataş, M. (2004). 20. yüzyılın başlarında Maraş'ın Sosyo-Kültürel ve Ekonomik durumu. *Kahramanmaraş Sempozyumu*, 599-609.

Kaya, Ç. N. (2022). *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Darüşşifa ve Hamam Kültürü*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak, S. (2018). *Şile Hamamı Restorasyon Projesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kozlu, H. (2020). Geleneksel Kayseri Hamamlarında Doğal Aydınlatma Sistemleri. *History Studies International Journal of History*, 20.

Küçükdağlı, S. (2014). *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*. Kahramanmaraş Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Okumuş, E. (2009). Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kahramanmaraş. *Seyahatname, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş*, 9-53.

Orcan, D. (2011). *Tarihi Yarımada Bölgesinde Bulunan Hamamların İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Orhan, S. (2003). *Hamam Mimarisi ve Çardaklı Hamam*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Önder, O. (2007). *Sivas İli Merkezindeki Türk Devri Hamamları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öner, Ç. (2019). *Doğu Akdeniz Liman Kentleri'nde Yıkanma ve Temizlik Mimarisine Örnek: Phaselis Küçük Hamamı ve Latrinası*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü.

Önge, Y. (1995). *Anadolu'da 12-13. yüzyıl hamamları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995

Özkarcı, M. (2007). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztürk, Ç. (2014). *Tarsus, Yeni Hamam Restorasyon ve Yeniden Kullanım Projesi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Öztürk, S. (2004). *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*. Kahramanmaraş: Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi.

Paköz, A. E. (2013). *MARAŞ SİVİL Mimari Yapılarının İncelenmesi ve Gözlüklü Ali Evi Restorasyon Önerisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Pasin, B. (2014). *A Critical Reading Of The Ottoman -Turkish Hamam As A Queered Space*. Kıbrıs: A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University.

Sabanovic, N. (2020). *Bosna Hersek'te Hamamlar Üzerinden Gelişen Su Kültür ve Yapıları*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Sağlar, B. T. (2014). *Kastamonu'da Yıkanma Kültürünün Mekana Yansıması*. Karabük: Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sevinç, F. (2014). *İstanbul, Kartal'da Bizans Dönemi Hamam Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sevinç, F. (2022). *Arykanda Antik Kenti'ndeki Geç Antik Dönem Hamamları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şehitoğlu, E. (2006). *Bursa Hamamları*, Tarih Vakfı Yayınları, ss. 0-48

Şen, A. (2015). *Manisa Hamamları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, T. (2021). *Tarihi Yapıya Yeni Ek Analizi Yöntem Önerisi: Marmara Bölgesi'ndeki Tarihi Hamam Örnekleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şiraz, E. B. (2015). *Geleneksel Gaziantep Hamamlarının Araştırılması*. Gaziantep: Zirve Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tağcı, B. (2015). *Çorum Güpür Hamamı (Eski Hamam) Restorasyon Önerisi*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Taşkın, Y. (2021). *Osmanlı Deniz Hamamları Türkiye'de Denize Girme Kültürünün Gelişimi*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Tekin, O. (2010). *"Pers İmparatorluğu'ndan Türk-İslam Egemenliğine Kahramanmaraş'ta Tarih Kültür ve Para" Dağların Gazeli Maraş, ss.157-183*

Tuğrul, S. (2016). *Diyarbakır Paşa (Behram) Hamamı Restorasyon Önerisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Turizm, T. (2008, 03 24). *Arkitera*. 04 16, 2023 tarihinde Arkitera: <https://v3.arkitera.com/h26384-tarihi-uzunoluk-hamaminin-yapim-calismalari-devam-ediyor.html> adresinden alındı

Türkyılmaz, D. (2001). "Türk Kültüründe Hamam geleneği ve Eskişehir Hamamları", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Vardi, H. (2010). *Osmanlı Dönemi Balıkesir Hamamları*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yağcı, D. (2019). *Convervation ProposalsS For Historical Özbek Bsth, Urla*. İzmir: A Thesis Submitted to the Graduate School of Engineering and Sciences of İzmir Institute of Technology in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of.

Yamen, İ. İ. (2019). *Gebze Menzilhane Hamamı Restorasyon Projesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yegül, E. (2008). *Üsküdar Hamamları ve İcadiye Dağ Hamamı : Çevresel, Yapısal, İşlevsel Sorunları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yıllancı, A. (2012). *Edirne'deki Osmanlı Dönemi Hamamları*. Edirne: Trakya Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Ş. (2021). *İşlev Değişikliğinin Tarihi Hamam Yapıları Üzerindeki Etki ve Sorunları: Üsküdar Yeşil Direkli Hamam Örneği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Yıldız, E. (2018). *Kahramanmaraş Konaklarından Örnekler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

URL-1: <https://www.ensonhaber.com/gundem/kahramanamarasta-depremin-ardindan-tarihi-hamamin-dairesel-pencereleri-ortaya-cikti> (Erişim Tarihi: 14.04.2023)

URL-2: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/kahramanmaras/selcuk-hamami-tarihe-kazandiriliyor-10979939> (Erişim Tarihi: 10.04.2023)

URL-3: <http://rozsavolgyi.free.fr/cours/civilisations/pompei/p6.htm> (Erişim Tarihi: 24.04.2023)

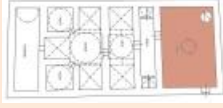
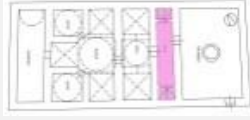
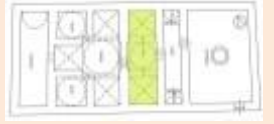
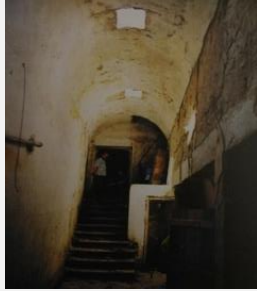
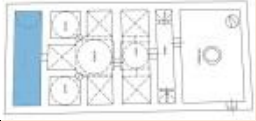
URL-4: <https://kahramanmaras.bel.tr/sutcu-imam-olayi#:~:text=Frans%C4%B1z%20askerinden%20birisini%20vurup%20%C3%B6ld%C3%B9ren,m%C3%BCdahalelere%20ra%C4%9Fmen%20kurtar%C4%B1lamad%C4%B1%20ve%20%C3%B6ld%C3%BC> (Erişim Tarihi: 15.04.2023)

URL-5: <https://www.kahramanmarastayatirim.com/sektorler/sanayi> (Erişim Tarihi:21.05.2023)

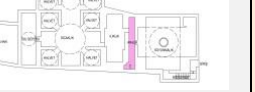
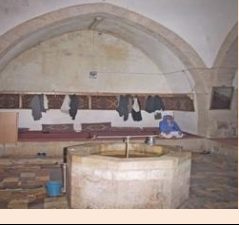
- URL-6: <https://kahramanmaras.bel.tr/kesfedin/kahramanmarasin-tarihi> (Erişim Tarihi: 15.12.2019)
- URL-7: <https://www.duybunu.com.tr/tr/kahramanmaras/elbistan/gezi-rehberi/elbistan-kapali-carsi/> (Erişim Tarihi: 19.05.2023)
- URL-8: <http://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/carsi-atik-camii> (Erişim Tarihi: 19.05.2023)
- URL-9: <https://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/suleymanli-cesmesi> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-10: <http://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/elbistan-ulu-camii> (Erişim Tarihi: 19.05.2023)
- URL-11: <https://www.sanatin Yolculugu.com/tas-medrese/> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-12: <https://www.marasgundem.com.tr/kahramanmaras/kahramanmarasta-tarihi-zabun-konagi-turizmin-hizmetinde-1483819h> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-13: <https://t24.com.tr/haber/kahramanmarasin-tarihi-evleri-yol-genisletme-projesi-icin-yikiliyor,398475> Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-14: <http://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/sekerli-yukari-oba-camii> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-15: <https://marasavucumda.com/kazanci-camii/> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-16: <https://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/kanli-kopru> Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- URL-17: <https://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/suleymanli-cesmesi> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- URL-18: <https://afet.csb.gov.tr/loginYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 19.04.2023)

EKLER

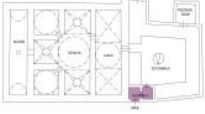
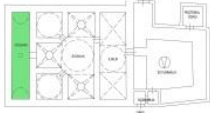
EK A: Selçuk Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
<i>Selçuk(Saray) Hamam Planı Örtü Sistemi</i>				
				
(Özkarcı, 2007)		(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)	(Özkarcı, 2007)			

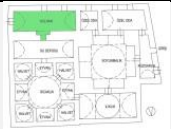
EK B: Çukur Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Çukur Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
(Kalli, 2023)	(Kalli, 2023)	(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)			

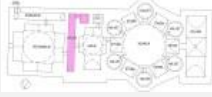
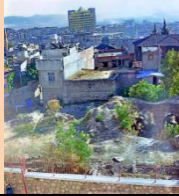
EK C: Marmara Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Marmara (Hatuniye /Pazar) Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
(Kalli, 2023)		(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)		(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)			

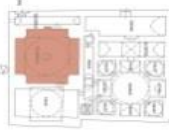
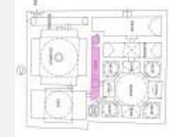
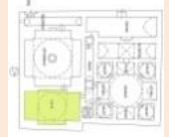
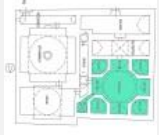
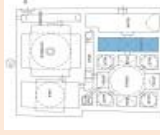
EK D: Süleymanlı Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Süleymanlı (Zeyrun) Köyü Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)		(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)		

EK E: Paşa Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Paşa Hamamı Planı Örtü Sistemi				
				
(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)		(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)			

EK F: Kuyucak Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Kuyucak Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)			

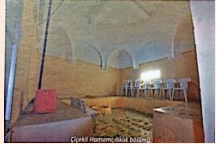
EK G: Uzunluk Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Uzunluk Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
(Kalli, 2023)		(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)		
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)	(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)			

EK H: Hamam(Gavur) Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
<i>Hamam(Gavur) Hamam Planı Örtü Sistemi</i>				
				
(Kalli, 2023)		(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)		(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)
	<i>SICAKLIK</i>	<i>SU DEPOSU</i>	<i>KÜLHAN</i>	
	✓			
	✓			
(Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022)				

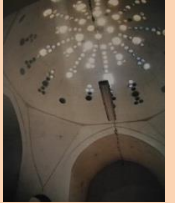
EK I: Çiçekli Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Çiçekli Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
(Kalli, 2023)		(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)	(Özkarcı, 2007)	(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)			

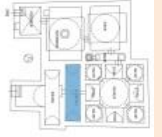
EK İ: Divanlı Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
<i>Divanlı Hamam Planı Örtü Sistemi</i>				
				
(Özkarcı, 2007)	(Kalli, 2023)	(Kahramanmaraş Belediyesi, 2012)		(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)			

EK J: Tüfekçi Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
<i>Tüfekçi Hamam Planı Örtü Sistemi</i>				
				
(Kalli, 2023)	(Kalli, 2023)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)		(Özkarcı, 2007)	

EK K: Acar Hamamı (Kalli, 2023)

HAMAM ADI	RÜZGARLIK	SOYUNMALIK	ARALIK	ILIKLIK
Acar (Yeni/Kale) Hamam Planı Örtü Sistemi				
				
(Kalli, 2023)	(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)		(Özkarcı, 2007)
	SICAKLIK	SU DEPOSU	KÜLHAN	
				
				
(Özkarcı, 2007)	(Özkarcı, 2007)			